

Latvijas Universitātes
Sociālo zinātņu fakultātes
Politikas zinātnes nodaļa

Politikas zinātnes bakalaura studiju programmas

3. kursa studentes

Elīnas Bernardes

Stud. apliec. nr. eb06018

BAKALAURA DARBS

**Izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas
režīmam 21. gadsimta sākumā**

Darba vadītājs: Dr.sc.pol., docents Toms Rostoks

Rīga 2009

GALVOJUMS

Ar šo es apliecinu, ka šis bakalaura darbs ir pildīts patstāvīgi, par izmantotajiem datiem un materiāliem ir dotas atsauces. Šis darbs tādā vai citādā formā nav nekad iesniegts nevienai citai pārbaudes komisijai.

Apliecinu, ka manā bakalaura darbā ir 137 016 burtu zīmes.

25.05.2009

Paraksts
(Elīna Bernarde)

Saturs

Ievads.....	3
1. Starptautiskie režīmi un to būtība	6
1.1. Drošības režīmi	10
2. Kodolieroču loma starptautiskajās attiecībās.....	12
3. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtība un tam radīto draudu daba	16
3.1. Starptautiskās sadarbības veidošanās kodoltehnoloģiju jautājumos	16
3.2. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma raksturojums.....	19
3.3. Pārmaiņas globālā drošības vidē pēc Aukstā kara	24
4. Izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam	29
4.1. Jaunas kodolvalstis	29
4.1.1. Ziemeļkorejas kodolaktivitātes.....	30
4.1.2. Irānas kodolprogramma	38
4.2. Starptautiskais kodolterorisms un kontroles trūkums pār kodolmateriāliem	44
4.3. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma nepilnības	52
Nobeigums.....	63
Literatūras saraksts	66

Ievads

Aukstā kara laikā kodolieroču loma starptautiskās drošības sekmēšanā bija būtiska, jo tie bija stratēģiskie instrumenti, ar kuriem lielvaras – ASV un PSRS – tiecās novērst kodolkara iespējamo izcelšanos un atrunāt citas valstis izvērst mēģinājumus tos iegūt savā rīcībā.¹ Šādu stratēģisko domāšanu galvenokārt noteica augstais abu lielvaru apbruņošanās līmenis ar kodolieročiem, kur konvencionāla kara gadījumā tiktu radīta savstarpēja iznīcība, kā arī jaunu kodolvalstu rašanās mazinātu iebiedēšanas pieejas būtību.² Līdz ar to, izmantojot iebiedēšanas stratēģijas un nodrošinot saviem sabiedrotajiem drošības garantijas, savstarpēji naidīgi militārie bloki veidoja un noteica pasaules kārtību.

Starptautiskās sistēmas vēsturiskā prakse apliecina, ka kodolieroču izmantošana un to klātesamība starpvalstu attiecībās būtiski ietekmē spēju nodrošināt stabilitāti un drošību starptautiskajās attiecībās. Piemēram, kodolieroču iznīcinošo spēku apliecināja kodolbumbas detonēšana Hirosimā II pasaules kara beigās 1945. gadā, nogalinot vismaz 75 000 cilvēku, kā arī Kubas raķešu krīze 1962. gadā, kad tikai nejaušas sakritības dēļ starptautiskā sabiedrība izvairījās no draudoša kodolkara izcelšanās.³ Laikā, kad kodolspēks atradās tikai ASV un PSRS īpašumā, kodolieroču un kodolmateriālu izplatīšanu bija salīdzinoši viegli kontrolēt, kā arī kodolkara izcelšanās bija iespējama tikai no bipolārajām attiecībām starp šīm divām lielvarām. Tomēr jau 1950. gados un 1960. gados bija vērojama strauja kodolieroču un kodolmateriālu izplatīšana,⁴ un, pamatojoties uz riskiem, ko rada neierobežota kodoltehnoloģiju izplatīšana un uz starptautiskās prakses liecībām par kodolieroču iznīcinošo spēku, starptautiskajā līmenī parādījās prasības pēc drošības sistēmas radīšanas nepieciešamības,⁵ kuras ietvaros būtu iespējams risināt ar kodoltehnoloģijām saistītus jautājumus.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir nozīmīga globālā kodolapbruņošanās sistēma, sekmējot pasaules veidošanu, kurā kodolieroči tiktu noliegti kā valstu nacionālās drošības garanti un kurā kodoltehnoloģijas tiktu izmantotas tikai starptautiskās sabiedrības

¹ Shultz, G.P., Perry, W.J., Kissinger, H.A., Nunn, S. A World Free of Nuclear Weapons.

<http://www.yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8592> (aplūkota 22.04.2009.).

² Scruton, R. *A Dictionary of Political Thought*. London: The Macmillan Press, 1983. 123. p.

³ Nuclear Weapons – History. <http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/history/index.htm>

(aplūkota 22.04.2009.). Bijušie ASV un PSRS laika militārie ierēdņi ir atzinuši, ka Kubas raķešu krīzes laikā 1962. gada 27. oktobrī pasaule bija tuvu kodola masveida iznīcināšanai. Tas ir attiecināms uz ASV un PSRS savstarpējo attiecību sarežģītības un spriedzes kulmināciju. Citiem vārdiem sakot, 1962. gada 27. oktobrī vīrs Kubas, kuras teritorijā PSRS bija izvietojusi ballistikās raķetes, tika notriekta ASV spiegu izlūklidmašīna, kā rezultātā ASV pieņēma gaisa uzbrukuma un invāzijas darbības stratēģiju, savukārt PSRS dažas no savām Kubas teritorijā izvietotajām ballistikajām raķetēm bija izvērtusi kaujas gatavībā.

⁴ Evans, G., Newnham, J. *The Dictionary of World Politics: a Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions*. London: University Press, 1990. 286. – 287. p.

⁵ Nye, J. Nonproliferation: A Long-Term Strategy. <http://www.foreignaffairs.org/19780401faessay9867/joseph-nye/nonproliferation-a-long-term-strategy.html> (aplūkota 01.04.2009.).

labklājības un dzīves apstākļu uzlabošanai, kā arī nodrošinot gan institucionālo, gan tehnisko pamatu ar kodoltehnoloģijām saistītu izaicinājumu risināšanai. Citiem vārdiem sakot, ja 1960. gados pasaulē bija 23 valstis, kuru rīcībā bija kodolieroči vai kuras bija veikušas ar kodolieroču ražošanu saistītus pētījumus, vai arī kuras bija apsvērušas kodolieroču iegūšanas iespējas, tad uz 2009. gadu tādas ir vairs tikai 9 valstis, proti, Krievija, ASV, Francija, Anglija, Ķīna, Izraēla, Pakistāna, Indija un Ziemeļkoreja.⁶ Līdz ar to kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros ir izdevies izvairīties no 1960. gados sludinātās starptautiskās sistēmas kārtības, kad tika iedomāta pasaule ar 20 vai 30 kodolvarām.⁷ Tomēr Aukstā kara laika beigas radīja jaunus nosacījumus starptautiskās drošības sekmēšanai, līdz ar to spēcīgi ietekmējot kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi.

Aukstā kara beigas norādīja ne tikai uz pāreju no bipolāras pasaules kārtības uz multipolāru drošības sistēmu, bet arī bija palielinājies aktieru skaits, kuriem bija nozīmīga ietekme starptautiskās dienaskārtības veidošanā. Mūsdienu starptautiskās sistēmas raksturīgie elementi – starptautiskie tīkli, tehnoloģiskā attīstība un savstarpējā atkarība – mazina lielvalstu spēju diktēt starptautiskās sistēmas „spēles noteikumus”.⁸ Mazinoties lielvalstu spējai sekmēt drošības garantijas saviem sabiedrotajiem un pamatojoties uz mūsdienu pasaules sarežģīto un neparedzamo raksturu, ir vērojams, ka arvien vairāk valstu tiecas skatīt kodolieročus kā būtiskus savas nacionālās drošības sekmēšanas instrumentus. Turklāt, kodolvalstu vēlme saglabāt savā rīcībā esošo kodolarsenālu, kā arī ASV interese saglabāt līderību starptautiskajā sistēmā un likt pasaulei pakļauties tās starptautisko attiecību redzējumam,⁹ veicina valstu un nevalstisko aktieru mēģinājumus apbruņoties ar kodolieročiem, lai pretotos ASV tendencei iejaukties citu valstu iekšzemes lietās. Tas norāda uz šīs problēmas savstarpēji saistītiem aspektiem, proti, kodolvalstu tendence saglabāt vai arī izvērst salīdzinoši nelielu sava kodolpotenciāla apjoma samazināšanu pastiprina citu starptautiskās sistēmas aktieru mēģinājumus iegūt tos savā rīcībā, savukārt valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, un nevalstisko aktieru darbības, kas vērstas uz kodolieroču iegūšanu liek kodolvalstīm saglabāt tādu kodolpotenciāla apjomu, ar kuru būtu iespējams adekvāti reaģēt uz jauniem drošības draudiem, ko radītu kodolvalstu skaita palielināšanās.

Pēc Aukstā kara laika posma radītās straujās pārmaiņas starptautiskajā sistēmā un pieaugošā dažādu draudu dimensiju dabas sarežģītība, kā arī vienprātības un izpratnes

⁶ Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J., Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).

⁷ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

⁸ Taniguchi, T. Nuclear Security: Lessons Learned from the Past and Future Global Directions. <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/DDGs/2005/taniguchi16032005.html> (aplūkota 10.04.2009.).

⁹ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 19. – 22. p.

trūkums, ar kādiem instrumentiem būtu iespējams pret tām vērsties, norāda uz kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ierobežojumiem pielāgoties jauniem drošības sekmēšanas nosacījumiem. Līdz ar to darba gaitā centīšos rast atbildi uz **izpētes jautājumu – vai ir vērojama kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanās?**

Darba uzdevumi:

- Noskaidrot starptautisko režīmu nozīmi
- Attēlot dažādas izpratnes par kodolieroču lomu starptautiskajās attiecībās
- Raksturot kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtību
- Analizēt nozīmīgākos izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, skatot tos kontekstā ar globālās kodolatbrūņošanās sistēmas spēju adekvāti reaģēt uz tiem
- Atbildēt uz darba izpētes jautājumu – „Vai ir vērojama kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanās?”

Darbs tiek izstrādāts, balstoties uz **hipotēzi** – izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam rada kodolvalstu nevēlēšanās atteikties no tiem un starptautisko aktieru vēlme tos iegūt savā rīcībā. Starptautiskajā sabiedrībā arvien aktuālāks kļūst jautājums par iespējamo kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanos, līdz ar to būtiski ir raksturot galvenos draudu avotus un to iespējamās attīstības tendences nākotnē, kā arī noskaidrot, kas rada nozīmīgākos izaicinājumus globālai kodoldrošības sistēmai – kodolvalstis vai valstis un nevalstiskie aktieri, kas tiecas iegūt savā īpašumā kodolieročus -, lai secinātu, kādas drošības sekmēšanas pieejas ir nepieciešams piemērot.

Bakalaura darba izstrāde tiek balstīta uz četrām nodaļām. Darba teorētiskajā daļā tiek raksturots starptautiskais režīms, kā arī attēlotas dažādas izpratnes par kodolieroču lomu starptautiskajās attiecībās un tā nozīme starptautiskās drošības un miera sekmēšanā. Savukārt darba empīriskajā daļā tiek atspoguļota kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtība, raksturota tam radīto draudu mainīgā daba, kā arī analizēti galvenie izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam.

Darba nobeigumā, pamatojoties uz analīzi par nozīmīgāko izaicinājumu dabu un to iespējamām attīstības tendencēm, tiek izdarīti secinājumi, kas balstīti uz izvirzīto hipotēzi.

Darba teorētiskā daļā galvenokārt izmantota literatūra, kā, piemēram, Krasner, Stephen D. *International Regimes*; Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*; Sagan, S.D., Waltz, K.N. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*; Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*, kā arī interneta resursi.

1. Starptautiskie režīmi un to būtība

Tradicionāli starptautiskā sistēma tiek raksturota kā anarhija, kas nozīmē, ka nav kāda pār sistēmu stāvoša augstākās politiskās varas avota.¹⁰ Sistēmas anarhiskā daba nosaka to, ka starp valstīm nepārtraukti pastāv asa konkurence, kas izpaužas kā valstu mēģinājumi iegūt pēc iespējas lielāku varu un uzlabot savas pozīcijas starptautiskajā sistēmā. Šī sāncensība tiek skatīta „nulles summas” kontekstā – tas nozīmē, ka viena aktiera ieguvums ir otra zaudējums. Līdz ar to, valstīm mijiedarbojoties starptautiskajā sistēmā, nepārtraukti nākas saskarties ar „drošības dilemmu”, citiem vārdiem sakot, valsts cenšoties palielināt savu drošību, automātiski veicina citu valstu nedrošību.¹¹ Starptautiskās sistēmas anarhiskā daba – cīņa par kontroli un varas dalījumu – un valstu darbības galvenais motīvs – pašintereses -,¹² kavē sadarbības iespēju attīstīšanos starp sistēmas aktieriem, jo anarhija kā nozīmīgāko valstu stratēģiju izvirza paš aizsardzību,¹³ kas ir cieši saistīta ar valsts varas potenciālu, proti, jo valstīm ir lielāka varas kapacitāte pār otru valsti, tad līdz ar to tām arī pieaug iespēja nodrošināt savas valsts drošību. Tomēr mūsdienu starptautiskajā sistēmā raksturīgi ir dažādu draudu veidu izplatība un to pārnacionālais raksturs un difūzā daba nosaka, ka valstis, paļaujoties tikai uz saviem spēkiem un īstenojot pašpalīdzības stratēģijas, nav spējīgas adekvāti reaģēt uz šo draudu radītajām globālajām ietekmēm, līdz ar to rodas nepieciešamība pēc sadarbības. Bet šajā sakarā rodas jautājums, kā panākt sadarbību starp pašieinteresētiem starptautiskās sistēmas aktieriem? Pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka ir nepieciešamība radīt pasaules valdību vai organizāciju, kura piespiestu starptautisko sabiedrību sadarboties, lai īstenotu kolektīvos drošības mērķus un intereses.¹⁴

Viens no starptautiskās politikas konceptiem, ar kuru ir iespējams skaidrot starptautisko aktieru tuvināšanos un savstarpējās sadarbības veidošanos, ir starptautiskie režīmi.¹⁵ Nereti starptautiskie režīmi, starptautiskā kārtība un starptautiskās organizācijas tiek pielietoti kā sinonīmi, tomēr katrs no šiem starptautisko attiecību konceptiem ietver atšķirīgu nozīmi. Proti, starptautiskās kārtības koncepts ir visaptverošs, kas nozīmē, ka tas norāda uz starptautiskās sistēmas strukturālo kārtību, kas veidojas, mijiedarbojoties starptautiskajai sabiedrībai ap plašu jautājumu loku. Piemēram, ir iespējams runāt par starptautisko ekonomisko kārtību kā maiņas attiecību sistēmu, kurā pircēji un pārdevēji visā starptautiskajā

¹⁰ Waltz, Kenneth N. Conflict and Cooperation in Anarchy. In: Art, Robert J; Jervis, Robert. *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. 3th Edition. New York: HarperCollins Publishers, 1992. 7. – 27.p.

¹¹ Buzans, Barijs. *Cilvēki, valstis un bailes*. Rīga: Izdevniecība „AGB”, 2000. 146. – 149. lpp., 20. lpp.

¹² Viotti, Paul R, Kauppi, Mark V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. 2th Edition. New York: Machmillan, 1993. 47. – 48.p.

¹³ Buzans, Barijs. *Cilvēki, valstis un bailes*. Rīga: Izdevniecība „AGB”, 2000. 29.lpp.

¹⁴ Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. 4.p.

¹⁵ Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Rīga: apgāds IZGLĪTĪBA, 2000. 60. lpp.

sistēmā ir tiesīgi brīvi līdzdarboties starptautiskajā tirgū. Savukārt starptautiskie režīmi norāda uz vairāk specializētu kārtības formu, kas attiecas uz skaidri definētām darbībām, resursiem vai ģeogrāfiskiem laukiem, noteiktu jautājumu loku, kā arī bieži vien starptautiskie režīmi ietver tikai noteiktu daļu starptautiskās sabiedrības dalībnieku. Starptautiskie režīmi un starptautiskā kārtība ir savstarpēji saistīti,¹⁶ jo starptautiskie režīmi ir neatņemama starptautiskās sistēmas daļa, līdz ar to arī tie veido starptautisko kārtību.¹⁷ Līdzīgi, arī starptautiskajiem režīmiem un starptautiskajām organizācijām pastāv būtiska saikne, bet šie koncepti nav identiski. Citiem vārdiem sakot, starptautisko režīmu galvenie elementi tiek reprezentēti ar vienu vai vairākām starptautiskajām organizācijām, kuras ir pilnvarotas pārstāvēt attiecīgo jautājumu,¹⁸ līdz ar to starptautiskās organizācijas ir iespējams uzskatīt par neatņemamu starptautisko režīmu daļu, kas darbojas tā ietvaros.

Starptautiskie režīmi tiek konceptualizēti kā daļa no starptautisko attiecību konflikta procesa. Pamatojoties uz to, ka konflikti ir neatņemama starptautisko attiecību pazīme un uz to, ka konfliktiem piemīt difūzs un neparedzams raksturs, starptautiskie režīmi tiek aplūkoti kā sociālas institūcijas, kas regulē un risina konfliktus starp valstīm.¹⁹ Līdz ar to ir iespējams apgalvot, ka starptautiskie režīmi ir kolektīvas atbildes uz problēmām, kas ir saistošas noteiktām aktieru grupām vai aktieru uzvedības modeļi konfliktu risināšanai.²⁰ No tā izriet, ka tā vietā, lai uzsāktu pašpalīdzības stratēģijas, ieskaitot draudu un spēka izmantošanu, starptautiskā režīma dalībnieki konfliktus un saistošās problēmas risina regulētā un kolektīvā veidā.²¹

Viens no ievērojamākajiem starptautisko režīmu koncepta analītiķiem ir Stefans Krasners (Stephen Krasner). Autors sniedz definīciju par starptautiskajiem režīmiem, proti, „starptautiskie režīmi ir principu, normu, noteikumu un lēmumu pieņemšanas procedūru kopums, ap kuriem notiek politisko aktieru priekšstatu tuvināšanās attiecīgajā starptautiskās politikas jomā. Principi ir fakti, cēloņsakarību un morālu vērtību kopums. Normas ir uzvedības standarti, kurus definē ar tiesību un pienākumu jēdzieniem. Noteikumi ir specifiski priekšstati vai receptes darbībai. Lēmumu pieņemšanas process ir kolektīvās izvēles veidošanas un īstenošanas pastāvošā prakse.”²² Pastāv būtiska atšķirība starp principiem un normām, no vienas puses, un noteikumiem un procedūrām, no otras puses. Principi un normas

¹⁶ Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. 11.-30. p.

¹⁷ Krasner, Stephen D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 1. p.

¹⁸ Rittberger, V. *International Regimes and Peaceful Conflict Regulation*. In: Wallensteen, P. *Peace Research: Achievements and Challenges*. London: Westview Press, 1988. 144. – 165. p.

¹⁹ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 11. p.

²⁰ Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. 11.-30. p.

²¹ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 9. p.

²² Krasner, Stephen D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 4. p.

nosaka starptautiskā režīma raksturu un nodrošina tā pamatu, savukārt noteikumi un procedūras veido starptautiskā režīma darbības struktūru.²³ Mijiedarbība starp starptautiskās sistēmas aktieriem anarhiskā vidē ir raksturojama ar to, ka nepastāv kāds augstāk stāvošs likums vai politiskā vienība, kas to regulētu. Drīzāk pretēji – ikviens starptautiskās sistēmas aktieris darbojas saskaņā ar savu izpratni par labo un slikto, līdz ar to starptautiskajiem režīmiem nepiemīt tāda likumiskā struktūra kāda tā ir nacionālajām valstīm. Tomēr starptautisko režīmu galvenie elementi – principi, normas, noteikumi un lēmumu pieņemšanas procedūras – veido „šķietamu likumu”, citiem vārdiem sakot, tie nodrošina saistošus „spēles noteikumus”, kas regulē attiecīgā starptautiskajā režīmā iesaistīto aktieru uzvedību.²⁴ Līdz ar to starptautiskie režīmi reprezentē normatīvi institucionālo struktūru, kur anarhiskās vides vietā pieņemtā autoritāte, kas izpaužas kā principi, noteikumi, normas un procedūras, veido pamatu uzvedības modelim.²⁵

Autora Stefana Krasnera piedāvātā definīcija galveno uzmanību pievērš noteikumiem un normām, skaidrojot starptautisko aktieru sadarbības veidošanos un tās iznākumus. Tomēr noteikumu esamība un to atzīšana vēl negarantē, ka attiecīgā starptautiskā režīma dalībnieki šos noteikumus pildīs, kā arī ir vērojams, ka ne vienmēr normas tiek respektētas.²⁶ Šo iemeslu dēļ autors Volkers Ritbergers (Volker Rittberger) uzsver nepieciešamību S. Krasnera izvirzītajiem starptautisko režīmu četriem pamata elementiem pievienot uzvedības novērtēšanas elementu, proti, efektivitātes kritēriju, ar mērķi nošķirt starptautiskos režīmus no skaidriem solījumiem vai līgumiem. Autors argumentē, ka normu un noteikumu neakceptēšana un neievērošana ir pamats attiecīgā starptautiskā režīma sabrukumam, kā arī tas norāda, ka reāli šāds starptautiskais režīms nefunkcionē, līdz ar to, pēc autora domām, nozīmīgs starptautisko režīmu elements ir arī regulācijas un uzraudzības sistēmas, kas nodrošina attiecīgā starptautiskā režīma dalībnieku principu, normu, noteikumu un procedūru ievērošanu.²⁷

Savstarpējās atkarības apstākļos starptautisko režīmu loma attiecību veidošanā un problēmu risināšanā ir būtiska. Neskatoties uz to, ka starptautiskie režīmi savā starpā atšķiras apjomā, dalībnieku sastāvā un apskatāmo jautājumu lokā,²⁸ tiem visiem ir kopīgas pazīmes, kas sekmē un stabilizē starptautisko sadarbību. Pirmkārt, starptautiskie režīmi uzlabo komunikāciju un

²³ Turpat, 3. – 4. p.

²⁴ Rittberger, V. *International Regimes and Peaceful Conflict Regulation*. In: Wallenstein, P. *Peace Research: Achievements and Challenges*. London: Westview Press, 1988. 144. – 165. p.

²⁵ Groom, A.J.R., Taylor, P. *Frameworks for International Co-operation*. London: Pinter, 1996. 201. – 203. p.

²⁶ Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. 11.-30. p.

²⁷ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 9. p.

²⁸ Keohane, R.O., Nye, J.S. *Two cheers for multilateralism*.

<http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/060/14.PDF> (aplūkota 12.02.2009.).

palielina informācijas apmaiņu starp dalībniekiem, jo starptautiskā režīma ietvaros starp tiem notiek nepārtraukta mijiedarbība.²⁹ Informācijas pieejamība un saņemšana ir būtisks nosacījums priekš efektīvas darbības, kā arī tā samazina pārprasšanas iespējamību un palielina savstarpējo uzticību. Otrkārt, savstarpējās atkarības apstākļos starptautisko aktieru vienpusēju darbību izmaksas ir salīdzinoši augstas, kā arī tie vienpusēji nav spējīgi risināt noteiktus jautājumus un problēmas. Līdz ar to starptautiskie režīmi kalpo kā struktūra darījumiem starp starptautiskās sistēmas aktieriem, kur, nodrošinot visiem vienādus „spēles noteikumus”, tiek mazināta nedrošība un bailes par partneru iespējamo krāpšanos, līdz ar to palielinot vienošanās vai risinājuma panākšanas iespēju, kā arī tiek palielināta iesaistīto aktieru darbības paredzamība. Starptautisko režīmu normatīvi institucionālā struktūra sekmē mijiedarbības ilglaiīgumu un aprēķināmību, citiem vārdiem sakot, tagadne un nākotne ir cieši saistītas – savstarpēji atkarīgas, kas nozīmē, ka izvēles, kas tiek izdarītas šodien, spēcīgi ietekmē rītdienas izvēles, līdz ar to sadarbība starp attiecīgā starptautiskā režīma dalībniekiem ir priekšnoteikums efektīvai darbībai.³⁰ Starptautiskie režīmi var būt īpaši nozīmīgi mazām valstīm, kas nereti tos skata kā barjeras pret lielvaru patvaļīgas varas izmantošanas, kā arī vērtīgi lielvarām, kas vēlas veidot, bet, darbojoties vienas, nav spējīgas garantēt stabilu starptautisko sistēmu.³¹

Starptautiskie režīmi nav statiski veidojumi, bet drīzāk tie attīstās, atbildot uz savu iekšējo dinamiku un uz pārmaiņām politiskajā, ekonomiskajā un sociālā vidē, līdz ar to starptautisko režīmu pārmaiņas nosaka gan iekšējie, gan ārējie faktori. Proti, starptautisko režīmu pārmaiņu iekšējie faktori var būt nesamierināmi, neatrisināmi konflikti starp attiecīgā starptautiskā režīma dalībniekiem, iekšējās pretrunas, savukārt kā ārējos pārmaiņu faktoros var minēt varas struktūras izmaiņas starptautiskajā sistēmā, starptautisko aktieru interešu stratēģijas virzienu izmaiņas, tehnoloģiskā attīstība.³² Ārējiem un iekšējiem starptautisko režīmu pārmaiņu faktoriem ir spēcīga ietekme uz starptautisko režīmu pamata elementiem, proti, principiem, normām, noteikumiem un lēmumu pieņemšanas procedūrām. Pārmaiņas noteikumos un lēmumu pieņemšanas procedūrās ir pārmaiņas starptautiskā režīma struktūrā, savukārt pārmaiņas principos un normās ir pārmaiņas pašā režīmā,³³ līdz ar to ir iespējams runāt par vājiem un spēcīgiem režīmiem. Vājus starptautiskos režīmus raksturo tādas pazīmes kā 1) vienprātības trūkums starp attiecīgajā starptautiskajā režīmā iesaistītajiem dalībniekiem par

²⁹ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 29. p.

³⁰ Rittberger, V. *International Regimes and Peaceful Conflict Regulation*. In: Wallensteen, P. *Peace Research: Achievements and Challenges*. London: Westview Press, 1988. 144. – 165. p.

³¹ Keohane, R.O., Nye, J.S. Two cheers for multilateralism.

<http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/060/14.PDF> (aplūkota 12.02.2009.).

³² Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. 11.-30. p.

³³ Krasner, Stephen D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 3. – 4. p.

problēmu risināšanas līdzekļiem un mehānismiem; 2) neskaidri standarti, kas var radīt apjukumu par to, kas ir atļauts un kas ir aizliegts; 3) nav regulācijas un uzraudzības mehānismu, kas noteiktu pārkāpumus un sekotu noteikumu un normu izpildei; 4) nav ieviestas sankcijas, lai sodītu starptautiskā režīma dalībniekus par normu, noteikumu un standartu pārkāpšanu. Savukārt spēcīgiem starptautiskajiem režīmiem raksturīga ir vienprātība par problēmu dabu un par to, ar kādiem līdzekļiem un kādiem veidiem tās būtu iespējams risināt, kā arī viegli tiek identificēti pārkāpumi, jo ir ieviesti spēcīgi uzraudzības mehānismi.³⁴

Līdz ar S. Krasnera pētījumiem par iemesliem, kāpēc valstis ir ieinteresētas sadarboties viena ar otru un līdz ar autora sniegto starptautisko režīmu definīciju, daudzi teorētiķi ir tiekušies noteikt valstu sadarbības modeļus ap noteiktiem jautājumu lokiem, piemēram, tirdzniecības, pārtikas, okeānu, vides un drošības režīms,³⁵ lai skaidrotu starptautisko aktieru interešu tuvināšanos un līdz ar to sadarbības veidošanos ap konkrētu jautājumu.

1.1. Drošības režīmi

Salīdzinājumā ar citiem starptautisko režīmu veidiem, drošības režīmu veidošana starptautiskajā sistēmā ap dažādiem ar drošību saistītiem jautājumiem ir reta prakse, proti, mūsdienās, balstoties uz starptautisko režīmu raksturīgajiem kritērijiem, ir iespējams izdalīt tikai četrus drošības režīmus – stratēģiskais kodolieroču režīms, Eiropas militārā kārtība, kodolkara novēršanas režīms un kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms.³⁶ To ir iespējams skaidrot ar starptautiskās sistēmas strukturālajiem un starptautisko aktieru īstenotās uzvedības ierobežojumiem, citiem vārdiem sakot, „cietumnieku dilemmas” modelis nosaka, ka starptautisko aktieru īstenotās pašinteresu stratēģijas nesniedz vienādu labumu.³⁷ Šo nosacījumu pastiprina „drošības dilemma”, proti, lielākais vairums politikas, kas tiek īstenotas, lai palielinātu noteiktas valsts drošības garantijas, automātiski samazina citu valstu drošības pakāpi. Līdz ar to drošības režīmi ir gan nozīmīgi, gan ļoti grūti veidojami: nozīmīgi – valstu individuālās darbības ir dārgas un bīstamas; grūti – pastāv augsta nedrošības un neuzticēšanās pakāpe, ka kāda valsts var neievērot vienošanās nosacījumus, kur to neievērošana un pārkāpšana var radīt apdraudējumu pat konkrētu valstu izdzīvošanai.³⁸

Drošības režīmi ir starptautisko režīmu apakšsistēma, proti, tiem piemīt starptautisko režīmu pamata elementi – principi, normas, noteikumi un lēmumu pieņemšanas procedūras -

³⁴ Holsti, K.J. *International Politics: a framework for analysis*. 7th Edition. London: Prentice Hall International Editions, 1995. 370. p.

³⁵ O'Meara, Richard L. *Regimes and Their Implications for International Theory*. Pieejams: SAGE datu bāze. (aplūkots 12.02.2009.).

³⁶ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 361. – 362. p.

³⁷ Rittberger, V. *International Regimes and Peaceful Conflict Regulation*. In: Wallensteen, P. *Peace Research: Achievements and Challenges*. London: Westview Press, 1988. 158. - 159. p.

³⁸ Jervis, R. *Security Regimes*. In: Krasner, S. D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 173. – 194. p.

bet drošības režīmu dalībnieku uzvedība un savstarpējās attiecības tiek regulētas ap konkrētu drošības jautājumu. Līdz ar to drošības režīmiem ir raksturīga noteikta sadarbības forma, kur valstu vienpusējās pašpalīdzības stratēģijas tiek aizstātas ar regulētiem darbības mehānismiem.³⁹ Līdz ar to drošības režīmus var definēt kā principu, normu, noteikumu un procedūru kopumu, kas regulē noteiktus drošības attiecību aspektus starp valstīm.

Autors Roberts Džerviss (Robert Jervis) izdala vairākus priekšnosacījumus drošības režīmu veidošanai un to funkcionēšanai. Pirmkārt, būtisks nosacījums drošības režīmu veidošanai ir lielvaru vēlme tos radīt, proti, tās var ierosināt vairāk regulētu un kontrolētu starptautiskās sistēmas drošības vidi. Šādos apstākļos visām valstīm ir jābūt apmierinātām ar savas valsts nacionālo pozīciju, kā arī pārmaiņām starptautiskās sistēmas lietu kārtībā ir jānotiek bez spēka vai draudiem par spēka izmantošanas. Otrkārt, starptautiskās sistēmas aktieriem ir jāpastāv salīdzinoši augstai savstarpējās uzticēšanās pakāpei un pārliecībai, ka tiem piemīt kopīgas vērtības un izpratnes, kas balsta starpvalstu sadarbību noteiktos drošības jautājumos. Treškārt, drošības režīmu nav iespējams izveidot, ja kāds no starptautiskās sistēmas aktieriem tic, ka savas valsts nacionālo drošību ir iespējams labāk sekmēt ar spēka un ekspansijas izmantošanu. Tā ietvaros valstīm ir nepieciešams izprast, ka mūsdienu savstarpējās atkarības apstākļos „cietumnieku dilemmas” stratēģijas izmantošana nav efektīva, jo valstu izvirzītos drošības mērķus, kā arī adekvātas atbildes uz drošības draudiem ir iespējams sekmēt tikai caur sadarbību. Ceturtkārt, starptautiskās sistēmas aktieriem kari un individuālas darbības, kas vērstas uz drošības garantiju nodrošināšanu, ir nepieciešams aplūkot kā dārgas un neefektīvas. Ja valstis karus aplūkos kā vēlamus un būtiskus un ja tās ticēs, ka militārā potenciāla attīstīšana ir pozitīvs solis, tās nebūs ieinteresētas veidot drošības režīmu, lai mazinātu militāro līdzekļu lomu starptautiskajās attiecībās.⁴⁰

Manuprāt, vadoties pēc R. Džervisa izvirzītajiem nosacījumiem drošības režīmu veidošanai un to efektīvas darbības nodrošināšanai, aplūkojot starptautisko aktieru īstenoto stratēģiju tendences, ir iespējams apgalvot, ka ir vērojama pastāvošo drošības režīmu vājināšanās. Mūsdienu starptautiskajā sistēmā vēl joprojām ir vērojama militāro līdzekļu izmantošana un militārās varas attīstīšana, kā arī vienošanās nosacījumu pārkāpšana, bet drošības režīmu funkcionēšanu noteiks starptautisko aktieru spēja veidot un panākt atklātas un godīgas savstarpējās attiecības.

Bakalaura darba pirmajā nodaļā tiek attēlota starptautisko režīmu būtība un to loma starptautiskajās attiecībās, kā arī tiek raksturoti drošības režīmi. Savukārt darba nākošajā nodaļā tiks attēloti vairāki uzskati par kodolieroču nozīmi starptautiskajās attiecībās.

³⁹ Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. 361. p.

⁴⁰ Jervis, R. *Security Regimes*. In: Krasner, S. D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 173. – 194. p.

2. Kodolieroču loma starptautiskajās attiecībās

Draudi pielietot spēku un vardarbību nenovēršami ir pastāvīga starptautisko attiecību iezīme,⁴¹ tomēr militāro draudu vardarbības pakāpi un militāro līdzekļu izmantošanā radītās ietekmes apjomu noteica tehnoloģiskā attīstība. Ja cilvēka pirmais radītais militārais ierocis tika paredzēts viena cilvēka nogalināšanai, tad līdz ar industriālo revolūciju militāro ieroču pielietošana var izpostīt ne tikai valsts ideju, bet jau visu cilvēci.⁴² Mūsdienās kodolieroču tehnoloģijas ir tik attīstītas, izklīdētas un efektīvas, ka zūd attāluma un ģeogrāfisko robežu nozīme attiecībās starptautiskās sistēmas aktieriem.⁴³ No tā izriet, ka kodolieroču radītiem draudiem piemīt difūzs raksturs, līdz ar to šo ieroču izmantošana starptautiskajās attiecībās rada globāla līmeņa ietekmes.

Kodolieroču loma starptautiskajās attiecībās un to pielietošanā radīto ietekmju pakāpe uz starptautiskās sistēmas dabu nav vērtēta viennozīmīgi, citiem vārdiem sakot, ir politiskie pētnieki, kas izvirza argumentus par kodolieročiem kā stabilizējošu faktoru starptautiskajās attiecībās, kā arī ir pētnieki, kas uzsver, ka kodolieroči liek starptautiskajai sistēmai atrasties nepārtrauktā trauksmes stāvoklī.

Autors Kenets Volcs (Kenneth Waltz) kodolieročus raksturo kā nozīmīgus un pat vēlamus starptautiskās sistēmas politiskos un militāros instrumentus. Autors argumentē, ka kodolieroči ir izplatīti tikai vertikāli, kas nozīmē jaunu kodolvalstu parādīšanos, bet nav vērojama vai arī ir vērojama ļoti lēna horizontāla (pār kontinentiem) kodolieroču izplatīšana. K. Volcs izvirza vairākus argumentus tam, kāpēc starptautiskā sistēma, kurā ir kodolvalstis, ir stabila un droša. Pirmkārt, starptautiskās sistēmas anarhiskā daba kā labāko valstu darbības principu izvirza pašpalīdzības stratēģiju un visefektīvākais veids, kā valstis var sev palīdzēt, ir sekmēt savu nacionālo drošību. Kodolieroču piederība ir nozīmīgs veids, kā to panākt, un valstu kodolbruņošanās pasākumiem piemīt sava neatkarības loģika, proti, kodolieroču piederība vienai valstij automātiski liek arī citām valstīm apsvērt iespējas un nepieciešamības iegūt tos savā rīcībā.⁴⁴ No tā izriet, ka starptautiskās sistēmas anarhiskā daba un „drošības dilemma”, ar kuru valstīm nepārtraukti nākas saskarties, nosaka pastāvīgu kodolieroču klātesamību starptautiskajās attiecībās. Otrkārt, kodolieroču pārnacionālais raksturs un difūzā daba nosaka to, ka neviena valsts nav spējīga savas ienaidnieka valsts kodolarsenālu iznīcināt līdz tādai pakāpei, kas novērstu tās atbildes uzbrukuma iespējas. Šādos apstākļos pastāv salīdzinoši

⁴¹ Holsti, K.J. *International Politics: a framework for analysis*. 7th Edition. London: Prentice Hall International Editions, 1995. 212. – 214. p.

⁴² Glossop, Ronald I. *Military Aspects of the Contemporary Situation*. In: Glossop, Ronald I. *Confronting War: An Examination of Humanity's Most Pressing Problem*. 2th Edition. London: McFarland, 1987. 158. – 177. p.

⁴³ Buzan, B., Weaver, O., de Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. 62. – 63. p.

⁴⁴ Waltz, K.N. *More may be better*. In: Sagan, S.D., Waltz, K.N. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W.W.Norton & Company, 1995. 1. – 45. p.

stabilis iebiedēšanas līdzsvars. Treškārt, starptautiskajās attiecībās, kurās ir vērojama kodolieroču klātesamība, pastāv mazas pārrēķināšanās iespējas, jo starptautiskā sabiedrība apzinās, cik milzīgu iznīcību var radīt pat salīdzinoši mazs kodolierocis. Šādos apstākļos nav sagaidāms, ka starptautiskā sabiedrība būs gatava riskēt ar visu, uzsākot kodolkaru. Ceturtkārt, ir maz ticams, ka būs vērojams straujš kodolvalstu skaita pieaugums, ko nosaka fakts, ka kodolprogrammu attīstīšanai ir nepieciešami ievērojami administratīvie un tehniskie līdzekļi, kā arī kodolieroču ražošanai un uzturēšanai ir vajadzīgi milzīgi finansiālie resursi. K. Volcs uzsver, ka nekontrolēta kodolieroču izplatīšana var radīt traģēdiju un iznīcību starptautiskās sistēmas līmenī, bet vēlama ir šo ieroču pakāpeniska izplatīšana,⁴⁵ jo kodolieroču klātesamības raksturīgās pazīmes – iebiedēšanas loģika, kodolkara izcelšanās ierobežošana, bruņošanās sāncensības mazināšana – veicina stabilitāti un drošību starptautiskajā sistēmā.

Autors Džons Mēršaimers (John Mearsheimer) uzsver, ka stabilitāti un mieru ilgtermiņā ir iespējams panākt tikai bipolārā pasaules kārtībā, jo šāds starptautiskās sistēmas kārtības modelis nosaka, ka konflikti starp lielvalstīm ir reti sastopami un, pamatojoties uz to, ka bipolārā sistēmā dominē divas lielvaras, iespējamo kļūdu un neveiksmju skaits ir salīdzinoši mazs.⁴⁶ Tomēr, balstoties uz to, ka mūsdienu starptautiskā sistēma atbilst multipolāram pasaules kārtības modelim, Džons Mēršaimers kā līdzsvarotas multipolaritātes priekšnoteikumu min kodolieroču izplatīšanu. Tomēr tajā pašā laikā autors iestājas pret neierobežotu un nekontrolētu kodolieroču izplatīšanu, jo tas varētu radīt nosacījumus, ka kodolieroči varētu tikt pielietoti nejauši vai neracionālas lēmumu pieņemšanas gadījumā, kā arī pieaugtu teroristisko grupējumu spējas iegūt šos ieročus savā rīcībā. Tā vietā Džons Mēršaimers uzsver, ka, lai sekmētu mieru un stabilitāti, visām starptautiskās sistēmas lielvarām ir nepieciešami savi kodolieroči, jo multipolārās pasaules kārtības apstākļos tie darbotos kā iebiedēšanas līdzekļi.⁴⁷

Līdzīgi arī autors Barijs Posens (Barry Posen) kodolieročus skata kā stabilizējošu instrumentu starpvalstu attiecībās, argumentējot, ka nereti kodolieroči var būt efektīvākais veids, kā vājš var aizsargāties pret stipro. Proti, pēc autora domām, Ukraina būtu spējīga aizsargāties pret Krievijas agresiju un tajā pašā laikā stabilizēt starpvalstu attiecības, ja tās rīcībā būtu kodolieroči. Šādos apstākļos, kad gan Krievijas, gan Ukrainas rīcībā ir kodolieroči,

⁴⁵ Turpat.

⁴⁶ Mearsheimer, J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton, 2001. 42. – 46. p.

⁴⁷ Mearsheimer, J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent.

<http://www.foreignaffairs.org/19930601faessay5189/john-j-mearsheimer/the-case-for-a-ukrainian-nuclear-deterrent.html> (aplūkota 16.02.2009.).

darbos savstarpējās iebiedēšanas loģika.⁴⁸ No tā izriet, ka kodolieroču klātesamība starptautiskajās attiecībās ietekmē un pat ierobežo valstu darbības apjomu, citiem vārdiem sakot, kodolieroči ir efektīvs līdzeklis kā atvairīt agresijas un vardarbības uzsākšanu.

Tomēr pastāv arī tādu autoru grupa, kuri kodolieroču piederību starptautiskās sistēmas aktieriem uzskata par cēloni stabilitātes un drošības trūkumam starptautiskajās attiecībās. Autors Skots Sagans (Scott Sagan) argumentē, ka Keneta Volca un Džona Mēršaimera pārlicība, ka pasaulē, kurā ir vērojama kodolieroču klātesamība, darbosies iebiedēšanas loģika, ir aplama. Pēc autora domām, militārās organizācijas, kas pārvalda kodolarsenālus, atbalsta uzbrukuma doktrīnas un operācijas, līdz ar to ir skeptiskas pret nemilitārām kara alternatīvām, kā arī militāro organizāciju galvenais uzdevums ir sekmēt uzvaru un savas nacionālās valsts drošību, kas neietver nepieciešamību sasniegt plašākus politiskos mērķus karā, kas attiektos uz kara izmaksu samazināšanu. Šādos apstākļos iebiedēšanas līdzsvars nedarbojas, jo militārās organizācijas ir tendētas īstenot atbildes triecienus un uzbrukumus. Skots Sagans apšaubā arī Keneta Volca pārlicību, ka valstis vēlēšies savā rīcībā iegūt tikai nelielu skaitu kodolieroču, kopš pat mazs kodolierocis ietver tik daudz iznīcinoša spēka, ka ar to būtu pietiekami, lai iebiedētu ienaidnieku. Pēc autora domām, militārās organizācijas ir ieinteresētas sava militārā kompleksa palielināšanā, proti, iegūt pēc iespējas vairāk kodolieroču, cilvēkus uniformās un lielākus budžeta līdzekļus. Šādi apstākļi noved pie nepārtrauktas valstu apbruņošanās, turklāt reti kad tiek vēlēta adekvāta uzmanība kodolieroču drošumam. Skots Sagans, kā vēl vienu iemeslu kodolieroču negatīvajai ietekmei, min kontroles trūkumu pār tiem. Autors argumentē, ka moderno kodolarsenālu drošība ir ierobežota, kontroles un pavēles sistēmas ir ļoti sarežģītas, kā arī militārās organizācijas ir ļoti politizētas, turklāt tajās pastāv konfliktējošas intereses starp vadību un plašāku sabiedrību. Šo apstākļu dēļ starptautiskajā sistēmā, kurā ir vērojama kodolieroču klātesamība, pastāv augsta riska pakāpe, ka šie ieroči varētu tikt izmantoti nejaušā vai neatļautā veidā. Tomēr, neskatoties uz autora pārlicību par kodolieroču negatīvo ietekmi uz starptautiskās sistēmas dabu un starpvalstu attiecību raksturu, Skots Sagans atzīst, ka pasaule ar kodolieročiem ir nākotne, bet tam nevajadzētu kļūt par starptautiskās sabiedrības mērķi.⁴⁹

Balstoties uz autora argumentiem, pasaulē, kurā būs vērojama kodolieroču klātesamība, nav iespējams panākt stabilu līdzsvaru un drošību, jo, kā to pierāda starptautiskās sistēmas vēsturiskā prakse, praktiski neviens starptautiskās sistēmas aktieris nav spējīgs garantēt adekvātu kontroli pār savā rīcībā esošiem kodolieročiem. Tiem piemīt sava pastāvības loģika,

⁴⁸ Posen, B.R. The Security Dilemma and Ethnic Conflict.

http://web.mit.edu/polisci/research/posen/posen_security_dilemma.pdf (aplūkota 16.02.2009.).

⁴⁹ Sagan, S.D. *More will be worse*. In: Sagan, S.D., Waltz, K.N. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W.W.Norton & Company, 1995. 47. – 91. p.

proti, kodolieroču piederība vienai valstij liek arī citām apsvērt nepieciešamību un iespējas tos iegūt savā rīcībā, līdz ar to tas var novest pie nemitīgas kodolapbruņošanās.

Tomēr, neskatoties uz to, ka pastāv dažādas izpratnes par kodolieroču lomu un vietu starptautiskajā sistēmā, starptautiskās sabiedrības līmenī vispāratzīts ir fakts, ka kodolsprādziena gadījumā būtu vērojama milzīga iznīcība. To ir iespējams skaidrot ar šo ieroču radīto draudu globālo ietekmi, citiem vārdiem sakot, kodolsprādziena radītās ietekmes un riski vienā pasaules daļā, būtu jūtami arī citās pasaules daļās.

Bakalaura darba otrajā nodaļā tiek atspoguļotas dažādas izpratnes par kodolieroču nozīmi starptautiskajās attiecībās un to radīto ietekmi uz drošību un mieru globālā līmenī. Savukārt darba nākošajā nodaļā tiks raksturota starptautiskās sadarbības veidošanās ar kodoltehnoloģiju saistītu jautājumu risināšanai, tiks atspoguļota Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtība un raksturoti tā galvenie elementi, kā arī tiks analizētas būtiskākās pārmaiņās globālā drošības vidē pēc Aukstā kara un skaidrotas drošības izaicinājumu attīstības tendences.

3. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtība un tam radīto draudu daba

Jautājumi par kodolbruņošanās un kodoldrošības nepieciešamību politiskajā diskursā parādījās līdz ar starptautiskās sabiedrības izpratni un personisko pieredzi par to, kādu iznīcību var radīt kodolieroču izmantošana. Tomēr vienprātības vai kompromisa panākšana kādā noteiktā ar kodoltehnoloģijām saistītā jautājumā ir raksturojama ar sarežģītu un ilggadīgu kaulēšanās procesu, ko galvenokārt noteica starptautisko aktieru atšķirīgās izpratnes par kodolieroču nozīmi un piedāvātie savstarpēji konfliktējošie problēmsituāciju risinājumi. Tā ietvaros, šajā darba nodaļā tiks aplūkoti priekšnosacījumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma veidošanas procesam, lai skaidrotu, kā notika valstu interešu tuvināšanās ap kodoldrošības jautājumiem, kā arī tiks raksturoti galvenie globālās drošības sistēmas elementi, lai atklātu, kā tiek kontrolētas un regulētas dalībvalstu darbības ar kodoltehnoloģijām.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms starptautiskās sistēmas līmenī ir mazinājis kodolieroču lomu, kā arī radījis ievērojamas politiskas un tehniskas barjeras valstu un nevalstisko aktieru mēģinājumiem tos iegūt savā īpašumā.⁵⁰ Tomēr jau kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma darbības sākuma posmā šaubas par tā efektivitāti pasaules veidošanā, kas būtu brīva no kodolieročiem, radīja vairākas draudu dimensijas, kas skāra šo globālo drošības sistēmu. Zīmīgi uzsvērt, ka vairums no šīm draudu dimensijām ir klātesošas arī 21. gadsimta sākumā, tomēr pārmaiņas starptautiskās sistēmas drošības vidē ir ietekmējušas šo draudu dabu, kā arī radījušas jaunus izaicinājumus. Tā ietvaros, šajā darba nodaļā arī tiks aplūkotas nozīmīgākās pārmaiņas, kas ietekmējušas kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu pēc Aukstā kara, kā arī noteikti galvenie izaicinājumi, ar kuriem saskaras globālā drošības sistēma 21. gadsimta sākumā.

3.1. Starptautiskās sadarbības veidošanās kodoltehnoloģiju jautājumos

Aukstā kara laikā pasaules kārtību noteica savstarpēji naidīgi militārie bloki – ASV un PSRS,⁵¹ līdz ar to galvenie draudi izrietēja no šo valstu spējas un vēlmes izmantot to rīcībā esošos militāros līdzekļus.⁵² Savstarpējo attiecību raksturu starp Rietumu un Austrumu bloka valstīm noteica spēka diplomātija. Citiem vārdiem sakot, ASV un PSRS kodolpotenciāla spēju attīstīšana un izvēršana bija sasniegusi tādu pakāpi, ka konvencionāla kara gadījumā

⁵⁰ Samore, G. Future of the Nuclear Nonproliferation Regime. <http://www.eusec.org/samore.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

⁵¹ Glossop, R.I. *Confronting War: An Examination of Humanity's Most Pressing Problem*. 2th Edition. London: McFarland, 1987. 158. p.

⁵² Ozoliņa, Ž. *Politika un socioloģija*. Rīga: Zinātne, 2004. 92. – 98. lpp.

tiktu radīta savstarpēja iznīcība.⁵³ Šādos apstākļos starp lielvarām pastāvēja iebiedēšanas stratēģija, kas, no vienas puses, balstoties uz augsto kodolieroču izmantošanas rezultātā radīto iespējamo iznīcības pakāpi, ierobežoja kodolkara izcelšanos, bet, no otras puses, starpvalstu attiecībās veidoja „drošības dilemmu”, jo iebiedēšanas loģika liek valstīm nepārtraukti reaģēt uz izmaiņām ienaidnieka kodolpotenciālā.⁵⁴ Laikā, kad kodolspēks atradās tikai ASV un PSRS īpašumā, kodolieroču un kodolmateriālu izplatīšanu bija salīdzinoši viegli kontrolēt, kā arī kodolkara izcelšanās bija iespējama tikai no bipolārajām attiecībām starp šīm divām lielvarām. Tomēr situācija strauji mainījās 1950. un 1960. gados, kad bija vērojama gan horizontāla, gan vertikāla kodolieroču un kodolmateriālu izplatīšana,⁵⁵ kā arī starptautiskās sistēmas aktieriem pieauga apzināšanās par to, ka kodolenerģijas civilie un militārie aspekti ir cieši saistīti, līdz ar to palielinājās prasības pēc kontroles mehānismu ieviešanas, kas regulētu darbības ar kodolieročiem un kodolmateriāliem.⁵⁶

Pirmie mēģinājumi, kas galvenokārt bija kā reakcija uz ASV kodolbumbas detonēšanu Hirosimā 1945. gadā, kontrolēt kodolmateriālu izplatīšanu un pozicionēt kodolarsenāla jautājumu starptautiskā līmenī ir saistāmi ar 1946. gada 24. janvāri, kad ANO Ģenerālā Asambleja izveidoja ANO Kodolenerģijas komisiju (UN Atomic Energy Commission). Šīs komisijas galvenais uzdevums bija izteikt priekšlikumus par kodolieroču skaita samazināšanu un kodolenerģijas izmantošanu miermīlīgiem mērķiem. 1946. gada 14. jūnijā, lai īstenotu ANO Kodolenerģijas komisijas izteiktos priekšlikumus, ASV izveidoja tā saukto Baruha plānu (Baruch plan).⁵⁷ Saskaņā ar Baruha plānu, tika izvirzīti četri principiāli priekšlikumi: 1) sekmēt informācijas apmaiņu starp valstīm par kodolenerģijas izmantošanu miermīlīgiem mērķiem; 2) izveidot kodolenerģijas kontroles sistēmu; 3) samazināt kodolieroču skaitu un 4) ieviest garantijas.⁵⁸ Tomēr ASV ierosinātais kodolarsenāla izplatīšanas ierobežošanas plāns nestājās spēkā, ko galvenokārt noteica ASV un PSRS atšķirīgie uzskati par Baruha plāna saturu. Proti, ASV apņēmas samazināt savā rīcībā esošo kodolieroču skaitu, tomēr pie nosacījumiem, ka citas valstis garantē neuzsākt kodolieroču ražošanu un piekrt adekvātai izlūkošanas sistēmas izveidošanai. PSRS šādus ASV ierosinātos priekšlikumus skatīja kā tās mēģinājumus saglabāt un nostiprināt savu monopola pozīciju pār „kodolenerģijas

⁵³ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 19. – 22. p.

⁵⁴ Scruton, R. *A Dictionary of Political Thought*. London: The Macmillan Press, 1983. 123. p.

⁵⁵ Evans, G., Newnham, J. *The Dictionary of World Politics: a Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions*. London: University Press, 1990. 286. – 287. p.

⁵⁶ Nye, J. Nonproliferation: A Long-Term Strategy. <http://www.foreignaffairs.org/19780401faessav9867/joseph-s-nye/nonproliferation-a-long-term-strategy.html> (aplūkota 01.04.2009.).

⁵⁷ Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

⁵⁸ The Baruch Plan. <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml> (aplūkota 01.04.2009.).

izmantošanu nacionālajai aizsardzībai”, jo tajā laikā posmā kodolieroči atradās tikai ASV īpašumā.⁵⁹

Pēc Baruha plāna neveiksmes ASV uzsāka masīvas kodolieroču izmēģināšanas, attīstīšanas un izvietojšanas programmas, kam sekoja arī zinātniskās informācijas noplūde par kodolieroču ražošanu. Piemēram, PSRS zinātnieki, strādājot pie kodolbumbas „RDS-1” ražošanas, izmantoja slepenās izlūkošanas ceļā iegūtus datus no ASV, kā rezultātā PSRS 1949. gadā veica „RDS-1” kodolbumbas izmēģinājumu.⁶⁰ Līdzīgi, arī Anglija 1952. gadā izmēģināja savu pirmo kodolieroči „Hurricane”, kā ražošanai galvenokārt tika izmantoti dati, kas iegūti no sadarbības ar ASV.⁶¹ Šādi jaunie apstākļi un noteikumi apliecināja, ka ASV vairs nav spējīga saglabāt savu monopola pozīciju pār pasaules kodolpotenciālu, līdz ar to, pastāvot salīdzinoši straujai kodolieroču, kodolmateriālu un zinātniskās informācijas izplatīšanai, radās nepieciešamība rast instrumentus, ar kuriem būtu iespējams regulēt un pārraudzīt darbības ar kodolpotenciālu.

ASV prezidenta D.D. Eizenhauera (D.D. Eisenhower) izsludināto programmu „Atoms – mieram” („Atoms for Peace”) ir iespējams uzskatīt par sākuma punktu starptautiskās sadarbības veidošanās procesam, kas attiecas uz jautājumiem par kodolarsenāla kontroli. Programma „Atoms – mieram” netika vērsta uz atbrūošanās pasākumiem, bet uz kodolenerģijas izmantošanas sekmēšanu miermīlīgiem mērķiem. Šī programma ietvēra gan divpusēju, gan daudzpusēju dimensiju. Citiem vārdiem sakot, tās darbības laikā no 1954. līdz 1962. gadam ASV izvērta vairākas divpusējas tehniskās palīdzības programmas, kā arī daudzpusējās sadarbības rezultātā starp valstīm tika panākts kompromiss par Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras izveidošanu (International Atomic Energy Agency). Neskatoties uz to, ka sākotnēji Starptautiskajai Kodolenerģijas aģentūrai bija salīdzinoši ierobežota loma kodolpotenciāla izplatīšanas mazināšanā, proti, aģentūra praktiski nebija spējīga samazināt kodolmateriālu krājumus PSRS, Anglijā un ASV, kā arī tās rīcībā nebija nepieciešamo pilnvaru un instrumentu, lai atturētu valstis no kodolieroču ražošanas un to detonēšanas, tomēr Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra ir pirmais institucionālais ietvars, kas veidoja pamatu tālākai valstu sadarbībai kodolieroču izplatīšanas ierobežošanā.⁶²

⁵⁹ Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

⁶⁰ Mikhailow, V.N. Russian Nuclear Weapons in the 20th Century. <http://www.iss.niit.ru/pub-eng/pub-03.htm> (aplūkota 01.04.2009.).

⁶¹ Britain's Nuclear Weapons: from Maud to Hurricane. <http://nuclearweaponarchive.org/Uk/UKOrigin.html> (aplūkota 01.04.2009.).

⁶² Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

Situācija 1960. gados, kad starptautiskajā sistēmā bija 23 valstis,⁶³ kurām vai nu bija kodolieroči, vai kuras bija veikušas pētījumus par kodolieroču ražošanu, vai arī kuras diskutēja par iespējām iegūt savā rīcībā kodolieročus,⁶⁴ apliecināja, ka pret kodolieroču izplatīšanas draudiem nav iespējams adekvāti cīnīties ar vienpusējām un divpusējām valstu darbībām un bez likumīgas starptautiskas struktūras, kas regulētu un pārraudzītu valstu darbības ar kodolieročiem un kodolmateriāliem. Tas liecināja arī par izmaiņām starptautiskās sistēmas drošības vidē, ko, manuprāt, precīzi apraksta bijušais ASV prezidents Džons Kenedijs (John Kennedy), apgalvojot, ka „pasaule nav cietums, kurā cilvēki gaida savu nāves sodu”.⁶⁵ Līdz ar to ir nepieciešams radīt kompleksu, globālu režīmu, kas balstītos uz kopīgiem valstu darbību principiem, kā arī uz valstu vienprātību par to, ka kodolieroči rada stabilitātes un drošības mazināšanos starptautiskajā sistēmā.

3.2. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma raksturojums

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir daļa no globālās kārtības,⁶⁶ tas veido sarežģītu struktūru, ko balsta divpusējas un daudzpusējas vienošanās, instrumenti un mehānismi, kas paredzēti tādas pasaules veidošanai, kas būtu brīva no kodolieroču radītajiem draudiem.⁶⁷ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms balstās uz starptautiskā likuma un normām, kas noliedz tās kodolieroču stratēģiskās funkcijas, kādas tiem tika piedēvētas Aukstā kara laikā, līdz ar to kodolieroču klātesamība starptautiskajās attiecībās tiek skatīta kā neracionāla un novecojusi.⁶⁸ Tā ietvaros, režīms kā galveno drošības mērķi izvirza kontroles sekmēšanu pār visiem kodolieročiem un kodolmateriāliem, kā arī, balstoties uz normām un dalībvalstu saistībām, novērst jaunu kodolvalstu rašanos.⁶⁹

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir drošības režīms, kas regulē kodolpotenciāla drošības jautājumus starp dalībvalstīm, kur šo attiecību raksturu nosaka tam raksturīgie principi, normas, noteikumi un procedūras. Proti, kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms balstās uz četriem principiem: 1) kodolieroču klātesamība starptautiskajās attiecībās palielina kodolkara izcelšanās draudus; 2) daudzpusējas

⁶³ Argentīna, Austrālija, Brazīlija, Kanāda, Ķīna, Ēģipte, Francija, Indija, Izraēla, Itālija, Japāna, Norvēģija, Rumānija, Dienvidāfrika, PSRS, Spānija, Zviedrija, Šveice, Taivāna, Anglija, ASV, Rietumvācija, Dienvidslāvija.

⁶⁴ Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J. Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

⁶⁵ JFK on Nuclear Weapons and Non-Proliferation. http://www.wagingpeace.org/articles/2003/11/17_carnegie_jfk-nuclear.htm (aplūkota 02.04.2009.).

⁶⁶ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

⁶⁷ Rauf, T. Successes of the Nuclear Non-Proliferation Regime. <http://cns.miis.edu/pubs/ionp/iaea.htm> (aplūkota 02.04.2009.).

⁶⁸ Kokoski, R. *Technology and the Proliferation of Nuclear Weapons*. New York: Oxford University Press, 1995. 8. – 9. p.

⁶⁹ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 25. p.

kodolieroču ierobežošanas politikas attīstīšana un kodolenerģijas miermīlīgas izmantošanas sekmēšana; 3) kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas veicināšanai vitāla ir kodolvaru gatavība paātrināt sava kodolpotenciāla apjoma samazināšanu un 4) kodolpotenciāla uzskaitē.⁷⁰ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma normas regulē dalībvalstu uzvedību un sekmē, lai tā atbilstu režīma principiem. Citiem vārdiem sakot, normas ietver valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, pienākumus atturēties no mēģinājumiem kodolieročus iegūt savā īpašumā vai arī uzsākt to ražošanas programmas, visu dalībvalstu pienākums ir atturēties no palīdzības sniegšanas citām valstīm vai nevalstiskajiem aktieriem, kas nepieciešama kodolieroču ražošanai vai iegūšanai, kā arī kodolvarām ir nepieciešams pastāvīgi uzturēt diskusijas, lai apspriestu izmaiņas kodolarsenāla drošības aspektos un nepieciešamības gadījumā reaģēt uz tām ar jaunām darbības stratēģijām. Režīma noteikumi galvenokārt attiecas uz dalībvalstu pienākumu un saistību pildīšanu, ko panāk ar specifiskiem aizliegumiem vai rīkojumiem. Savukārt regulēšanas procedūras ietver noteiktus mehānismus un instrumentus, ar kuriem tiek noteikti dalībvalstu uzvedības standarti.⁷¹ Šādi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms, balstoties un noteiktiem principiem, normām, noteikumiem un procedūrām, veido kolektīvu drošības sistēmu, tomēr, lai izprastu, kā veidojas valstu sadarbība jautājumos par kodolpotenciālu un kā tiek panākta to pakļaušanās, ir nepieciešams aplūkot līgumus, institūcijas un mehānismus, kas veido kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtību.

Mēģinājumi kontrolēt un ierobežot kodolarsenāla izplatīšanu ir vērojami jau 1946. gadā,⁷² līdz ar to ir iespējams apgalvot, ka jau šajā laikā posmā tika sākts veidot režīma pamats vai vismaz attīstīta ideja par kodolieroču izplatīšanas mazināšanas nepieciešamību. Tomēr Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums (The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons) izveidoja starptautiski legālu sistēmas pamatu, balstoties uz kura bija iespējams attīstīt citus būtiskus elementus.⁷³ Nereti šo iemeslu dēļ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums tiek pielīdzināts pašam režīmam, tomēr tas ietver arī citus nozīmīgus līgumus un institūcijas, kas tikai kopā atspoguļo režīma pamatprincipus.

Vienošanās process, kura sākumi ir saistāmi ar 1961. gadu, par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu notika caur trīs dažādiem komunikācijas kanāliem. Pirmais, kas bija visnozīmīgākais, kanāls ietvēra ASV un PSRS tiešos bilaterālos kontaktus; otrais kanāls

⁷⁰ Hasenclever, A., Mayer, P., Rittberger, V. *Theories of International Regimes*. United Kingdom: Cambridge University Press, 1997. 9. p.

⁷¹ Tarzi, S.M. *International Regimes and International Relations Theory: Search for Synthesis*. Pieejams: SAGE datu bāze. (aplūkots 02.04.2009.).

⁷² Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.pnns.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkots 01.04.2009.).

⁷³ Evans, G., Newnham, J. *The Dictionary of World Politics: a Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions*. London: University Press, 1990. 281. – 283. p.

ietvĕra diskusijas par lĭguma saturu 18 valstu Atbruņošanĕs komitejĕ (Eighteen-Nation Disarmament Committee) Ŗenĕvĕ, un trešais kanĕls ietvĕra ASV un tĕs sabiedroto konsultĕcijas, kuri bija noraižĕjušies par lĭguma pieņĕmšanas negatĭvo ietekmi uz aizsardzĭbu aliansĕ, ko nodrošinĕja kodolieroĕi. Konceptuĕlu pamatu Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭgumam nodrošinĕja rezolĕcija Nr. 2028, ko 1965. gadĕ pieņĕma ANO Ģenerĕlĕ Asambleja. Šĭ rezolĕcija akcentĕja piecus pamatprincipus, uz kuriem bija nepieciešams balstĭt Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭguma saturu. Proti, 1) lĭgumam ir jĕparedz kontroles mehĕnismi, ar kuriem bĕtu iespĕjams mazinĕt kodolieroĕu izplatĭšanu; 2) lĭgumam ir jĕietver pienĕkumu un saistĭbu kopums, kas piemĕrojams tĕm valstĭm, kas ratificĕ lĭgumu; 3) lĭgumam ir jĕbĕt vĕrstam kodolatbruņošanĕs pasĕkumu sekmĕšanu; 4) lĭgumĕ ir jĕbĕt ietvertiem skaidriem nosacĭjumiem, ar kuriem veicinĕt lĭguma efektivitĕti un 5) lĭgums nevar ietekmĕt nevienas valsts tiesĭbas slĕgt no kodolieroĕiem brĭvo zonu (Nuclear-weapon-free-zone) lĭgumus.⁷⁴ Tomĕr vienošanĕs process par galĭgo Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭguma saturu nebija viegls, drĭzĕk vienprĕtĭba par to tika panĕkta caur sareoĭĭtu kaulĕšanos, kas skarĕ vairĕkus principiĕlus jautĕjumus.⁷⁵ Tĕ ietvaros nereti Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭgums tiek dĕvĕts arĭ par „ievĕrojamu darĭjumu” (grand bargain).⁷⁶ Kĕ vienu no šĕdu domstarpĭbu cĕloņiem var minĕt lĭgumĕ ietverto diskriminĕjošo dalĭjumu starp valstĭm, kuras bija un valstĭm, kuras nebija veikušas kodolizmĕginĕjumus lĭdz 1968. gadam. Citiem vĕrdiem sakot, valstĭm, kuru rĭcĭbĕ nebija kodolieroĕi, saskaņĕ ar lĭgumu tika aizliegts tiekties tos iegĕt savĕ rĭcĭbĕ, savukĕrt kodolvalstĭm tika aizliegts tos izplatĭt. Lai kompensĕtu šo diskriminĕjošo dalĭjumu, valstĭm, kuru rĭcĭbĕ nebija kodolieroĕi, tika apsolĭtas „neatņĕmamas tiesĭbas” uz kodoleneroĭijas izmantošanu miermĭlĭgiem mĕrĭkiem, savukĕrt kodolvalstis garantĕja, ka izvĕrsĭs pasĕkumus, kas sekmĕs kodolatbruņošanu.⁷⁷ Šĕdi Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭgums, no vienas puses, attĕlo sareoĭĭtu kompromisa meklĕšanu starp tĕ dalĭbvalstĭm, ko galvenokĕrt noteica konkurĕjošĕs intereses un izpratnes par nepieciešamiem kodolieroĕu izplatĭšanas mazinĕšanas pasĕkumiem, bet, no otras puses, tas attĕlo vĕsturiski nepieredzĕtu sasniegumu, proti, starptautiskĕs sabiedrĭbas spĕju rast vienprĕtĭbu konkrĕtĕ jautĕjumĕ.

1968. gada 11. martĕ ASV un PSRS Kodolieroĕu izplatĭšanas ierobežošanas lĭgumu prezentĕja 18 valstu Atbruņošanĕs komitejĕ, kas savukĕrt tĕ paša gada 12. jĕnijĕ tika

⁷⁴ Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.pnns.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplĕkota 01.04.2009.).

⁷⁵ Panofsky, W.K.H. The Nonproliferation Regime Under Siege. <http://www.thebulletin.org/web-edition/oped/the-nonproliferation-regime-under-siege> (aplĕkota 02.04.2009.).

⁷⁶ FAQs. <http://www.ctbto.org/faqs/?uid=27&cHash=02e4f11bff> (aplĕkota 03.04.2009.).

⁷⁷ Panofsky, W.K.H. The Nonproliferation Regime Under Siege. <http://www.thebulletin.org/web-edition/oped/the-nonproliferation-regime-under-siege> (aplĕkota 02.04.2009.).

apstiprināts ANO Ģenerālajā Asamblejā.⁷⁸ Kopš Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma stāšanās spēkā 1970. gada martā, to dalībvalstu skaits ir sasniedzis 187 locekles, līdz ar to tas ir vienīgais starptautiskais līgums, kuru ir parakstījušas tik daudz valstu.⁷⁹ Šo līgumu varētu uzskatīt par universālu, tomēr ir trīs valstis, kuras nav to parakstījušas, proti, Indija, Pakistāna un Izraēla,⁸⁰ kā arī 2003. gada 10. aprīlī Ziemeļkoreja izstājās no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma.⁸¹ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums balstās galvenokārt uz trīs pamatprincipiem, proti, 1) kodolieroču izplatīšanas ierobežošana; 2) kodolenerģijas izmantošanas miermīļīgiem mērķiem sekmēšana un 3) dalībvalstu sadarbības veicināšana, lai sekmētu kodolatbrūņošanās pasākumus.⁸² Līdz ar to Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums veido starptautisku struktūru, kuras dalībvalstis garantē atturēties no draudu vai spēka izmantošanas, kā arī tiecas attīstīt darbības stratēģijas, kas vērstas uz starptautiskās drošības un miera sekmēšanu.

Otrs nozīmīgākais kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma pilārs ir Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra, kas ir pasaules sadarbības centrs kodoltehnoloģiju jautājumos. Aģentūra tika izveidota kā pasaules „Atoms-mieram” organizācija 1957. gadā, un tās dalībvalstu skaits ir sasniedzis 146 locekles. Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras darbība balstās galvenokārt uz trīs pamatprincipiem, proti, 1) drošība; 2) zinātne un tehnoloģijas un 3) garantijas un verifikācija.⁸³ Citiem vārdiem sakot, aģentūra tiecas sekmēt kodolenerģijas izmantošanu miermīļīgiem mērķiem, un, izmantojot garantiju līdzekļus, kas ietver pārbaudes atskaišu veidošanu, funkcionējošo iekārtu uzskaiti, ziņojumus par iekārtu darbību un izmeklēšanas, kontrolē, lai kodoliekārtas un kodolmateriāli netiek novirzīti kodolieroču ražošanai.⁸⁴ 1972. gadā tika pieņemts Garantiju līgums (Safeguards agreement), saskaņā ar kuru Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra tika pilnvarota uzraudzīt visas kodoliekārtas un kodolaktivitātes valstīs, kuru rīcībā nav kodolieroči un valstīs, kuras nav Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma locekles,⁸⁵ līdz ar to arī Indijā, Izraēlā, Pakistānā un Ziemeļkorejā aģentūra veic uzraudzības pasākumus. Līdz 1991. gadam Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra pārraudzīja tikai tās kodoliekārtas, ko attiecīgā valsts bija

⁷⁸ Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.

<http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

⁷⁹ Du Preez, J., Potter, W. North Korea's Withdrawal from the NPT: A Reality Check.

<http://cns.miis.edu/stories/030409.htm> (aplūkota 02.04.2009.).

⁸⁰ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

⁸¹ Du Preez, J., Potter, W. North Korea's Withdrawal from the NPT: A Reality Check.

<http://cns.miis.edu/stories/030409.htm> (aplūkota 02.04.2009.).

⁸² Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

⁸³ The „Atoms for Peace” Agency. <http://www.iaea.org/About/index.html> (aplūkota 03.04.2009.).

⁸⁴ Kokoski, R. *Technology and the Proliferation of Nuclear Weapons*. New York: Oxford University Press, 1995. 4. p.

⁸⁵ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 27. – 28. p.

deklarējusi, tomēr pēc 1991. gada Persijas līča kara tika atklāts, ka Irāka ir izvērsusi slepenu kodolieroču attīstīšanas programmu, līdz ar to tas norādīja uz trūkumiem Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras drošības pasākumu struktūrā. Tā ietvaros, aģentūra tika pilnvarota veikt „speciālus izmeklēšanas” pasākumus, kas attiecas uz nedeklarētām iekārtām.⁸⁶ Zīmīgi uzsvērt, ka Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra nenodrošina fizisku aizsardzību, kā arī tā nav policijas tipa organizācija, jo aģentūra nevar novērst to, ka valstis izmanto kodolmateriālus vai kodoltehnoloģijas kodolieroču ražošanai.⁸⁷ Gluži pretēji, īstenojot uzraudzības pasākumus, Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra iesniedz ANO Ģenerālajai Asamblejai ikgada atskaites un nepieciešamības gadījumos ziņo ANO Drošības padomei par valstu garantiju saistību pārkāpumiem.⁸⁸

Būtisks kodoldrošības sekmēšanas instruments ir Vispārējais kodolizmēģinājumu aizlieguma līgums (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty), kas tika pieņemts 1996. gada 19. novembrī un kuru ir parakstījušas 180 valstis.⁸⁹ Šī līguma galvenie pamatprincipi ir 1) visa veida kodolizmēģinājumu aizliegšana; 2) Vispārējo kodolizmēģinājumu aizlieguma organizācijas izveidošana un 3) verifikācijas režīma izveidošana.⁹⁰ Vispārējās kodolizmēģinājumu aizlieguma organizācijas mērķis ir sekmēt līguma vadlīniju īstenošanu, kā arī tā darbojas kā forums un politiskā arēna, kurā tiek apspriesti saistoši jautājumi starp dalībvalstīm. Verifikācijas režīms jeb trauksmes sistēma aptver visu zemeslodi, proti, tās 337 kontroles iekārtas ir izvietotas 89 valstīs, kas aptver visus kontinentus. Ja pasaulē kādā sistēmas daļā notiek kāds kodolizmēģinājums, vairākas stacijas to uztver un reģistrē, kur pēc tam dati caur globālu satelīta komunikācijas tīklu tiek pārraidīti uz Starptautisko Datu centru (International Data Center) Vīnē.⁹¹ Šādi sistēma ir izveidojusi ievērojamus tehniskus šķēršļus valstu vai nevalstisko aktieru iespējamiem mēģinājumiem slepus veikt kodolizmēģinājumus. Verifikācijas režīms darbojas arī kā brīdinoša sistēma, jo kodolizmēģinājumu gadījumos tā savlaicīgi ziņo starptautiskajai sabiedrībai par šādiem notikumiem, kas savukārt sniedz iespēju laicīgi reaģēt uz tiem.

Kodoleksporta kontrole ir neatņemams Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma elements, līdz ar to arī Kodolpiegādātāju grupu (Nuclear Suppliers Group) ir iespējams uzskatīt par būtisku šī režīma struktūras daļu. Kodolpiegādātāju grupa tika izveidota kā

⁸⁶ IAEA Safeguards: Stemming the Spread of Nuclear Weapons.

http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/SI_Safeguards.pdf (aplūkota 03.04.2009.).

⁸⁷ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 27. – 28. p.

⁸⁸ The „Atoms for Peace” Agency. <http://www.iaea.org/About/index.html> (aplūkota 03.04.2009.).

⁸⁹ Comprehensive Nuclear Test Ban Organization. <http://www.ctbto.org/> (aplūkota 03.04.2009.).

⁹⁰ Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty. http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf (aplūkota 03.04.2009.).

⁹¹ Comprehensive Nuclear Test Ban Organization. <http://www.ctbto.org/> (aplūkota 03.04.2009.).

atbilde uz kodoliekārtas eksploziju 1974. gadā, kas notika valstī, kuras rīcībā nebija kodolieroči, līdz ar to tas apliecināja, ka kodoltehnoloģijas ne vienmēr tiek pārvietotas, lai tās izmantotu miermīlīgiem mērķiem. Kodolpiegādātāju grupa ir neformāla struktūra, kurā darbojas 45 kodolpiegādātāju valstis.⁹² Visas no šīm valstīm ir Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma locekles, līdz ar to tām ir nepieciešams komerciālās intereses līdzsvarot ar efektīviem izplatīšanas ierobežošanas līdzekļiem.⁹³ Tā ietvaros, eksporta kontroles sistēma tiek balstīta uz noteiktām piegādes vadlīnijām, ko īstenošanu sekmē katras valsts valdība. Šīs multilaterālās kodoleksporta piegādes vadlīnijas ietver 1) fizisku aizsardzību; 2) garantijas, kas nozīmē, ka transportējamiem izstrādājumiem ir jābūt saskaņotiem ar Starptautisko kodolenerģijas aģentūru; 3) speciāla kontrole „vārīgam eksportam”; 4) speciāla kontrole gāzes bagātināšanas iekārtu un tehnoloģiju eksportam un 5) izplatīšanas ierobežošanas principi.⁹⁴ Līdz ar to Kodolpiegādātāju grupa ir būtisks instruments, ar kura palīdzību ir iespējams sekmēt drošu kodolmateriālu un kodoltehnoloģiju piegādi uz to saņēmēju valstīm, kas paredzēts miermīlīgiem mērķiem, kā arī tajā pašā laikā, balstoties uz multilaterāliem mehānismiem, mazina iespējamus izplatīšanas riskus.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ietver vairākus nozīmīgus līgumus, institūcijas, instrumentus un mehānismus, kas kopā veido sarežģītu globālu sistēmu. Tā kopumā rada ievērojamus politiskus un tehniskus šķēršļus valstu mēģinājumiem iegūt kodolvalsts statusu, kā arī tā sekmē kodolatbrūņošanās pasākumus, noliedzot kodolieroču nepieciešamo klātbūtni starptautiskajās attiecībās. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir apvienojis valstis 39 gadu ilgā cīņā pret kodolieroču izplatīšanu, un arī nākotnē tam būs būtiska loma pasaules veidošanā, kurā kodolieroči tiks skatīti kā neracionāli un nevajadzīgi instrumenti starptautiskajā politikā.

3.3. Pārmaiņas globālā drošības vidē pēc Aukstā kara

Pēc Aukstā kara agrāk savstarpēji konkurējošo Austrumu un Rietumu bloka valstu līderi – M. Gorbačovs un Dž. Bušs seniors – pieteica „jaunu pasaules kārtību”, kuru balstīs plurālisma, tolerances un sadarbības koncepti.⁹⁵ Tomēr tajā pašā laikā daudzi analītiķi pieteica „jaunas pasaules nekārtības” vai „otra kodollaikmeta” iestāšanos.⁹⁶ Lai izprastu, kuras no šo sludināto pasaules nākotnes vīziju tendencēm dominē mūsdienās, ir nepieciešams aplūkot

⁹² Nuclear Suppliers Group (NSG). <http://www.nsg-online.org/default.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

⁹³ Nuclear Suppliers Group – Transparency. http://www.sipri.org/contents/expcon/nsg_trans.html (aplūkota 03.04.2009.).

⁹⁴ Communications Received from Certain Member States Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology. <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/PDF/infocirc254r8p1-060320.pdf> (aplūkota 03.04.2009.).

⁹⁵ New World Order. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enwiki/324621> (aplūkota 03.04.2009.).

⁹⁶ Robert, B. 1995 and the End of the Post-Cold War Era. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/roberts.htm> (aplūkota 05.04.2009.).

izmaiņas starptautiskās sistēmas drošības vidē pēc Aukstā kara un to ietekmi uz kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu.

Līdz ar Aukstā kara beigām bija vērojamas pārmaiņas starptautiskās sistēmas struktūrā, proti, notika pāreja no bipolāras globālās drošības struktūras uz daudz sarežģītāju un neparedzamāku pasaules sistēmu. Pārmaiņas starptautiskās sistēmas drošības vidē norādīja arī uz jauniem drošības izaicinājumiem, proti, neskatoties uz to, ka pēc Aukstā kara bija samazinājusies augstas intensitātes reģionālo un nacionālo konfliktu iespējamība, bija radušies jauni un vairāk izkliedēti draudi, ko galvenokārt noteica tas, ka riskus starptautiskajai drošības videi pēc Aukstā kara rada daudz lielāks aktieru skaits. Mediju audiovizuālajā formā attēlotā kodolieroču izmantošanas rezultātā radītā milzīgā iznīcība sekmēja starptautiskās sabiedrības prasības pēc intensīvākas un efektīvākas cīņas pret kodolieroču radītajiem draudiem.⁹⁷ Jautājumiem par kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas nepieciešamību uzmanība tika pievērsta jau 1950. gados, kad politiskajā diskursā izskanēja vīzija par starptautiskās sistēmas dabu nākotnē, kas tika raksturota kā kodola anarhija un kodolapbruņots pūlis.⁹⁸ Tomēr šajā laika posmā uzmanība šiem jautājumiem tika aizēnota ar nepārtrauktām konfrontācijām ASV un PSRS attiecībās, līdz ar to jautājumiem par kodoltehnoloģijām piemita gadījumu raksturs. Citiem vārdiem sakot, kodolieroču izplatīšana kā globāla problēma tika pozicionēta tikai atsevišķos gadījumos.⁹⁹ Savukārt līdz ar Aukstā kara beigām problēmām, kas ir saistītas ar kodoldrošību, tiek pievērsta pastāvīga uzmanība, ko, piemēram, apliecina tas, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošana nepārtraukti ir viens no galvenajiem ASV nacionālās drošības stratēģijas mērķiem.¹⁰⁰

Pēc PSRS sabrukuma ievērojami vājinājās kontrole pār tās bijušo republiku kodoltehnoloģijām, kā rezultātā strauji attīstījās slepena tirdzniecība ar kodolmateriāliem un liels skaits zinātnieku, kuriem piemita kodolieroču ražošanai nepieciešamās zināšanas, netika vairs nodarbināti, līdz ar to pieauga kvalificētu speciālistu aizplūšana uz ārzemēm.¹⁰¹ Pastāvot kontroles trūkumam pār kodolieročiem un kodolmateriāliem, kā arī straujai zinātniskās informācijas izplatīšanai, strauji mainījās kodolieroču radīto draudu avots. Citiem vārdiem sakot, ja Aukstā kara laikā galvenais kodolieroču radīto draudu avots bija konfrontācijas ASV

⁹⁷ Taniguchi, T. Nuclear Security: Lessons Learned from the Past and Future Global Directions.

<http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/DDGs/2005/taniguchi16032005.html> (aplūkota 10.04.2009.).

⁹⁸ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

⁹⁹ Robert, B. 1995 and the End of the Post-Cold War Era. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/roberts.htm> (aplūkota 05.04.2009.).

¹⁰⁰ Changlin, Mu; Tao, PAN. International Nonproliferation Regimes after the Cold War.

http://www.nautilus.org/archives/library/security/papers/Pan_TaoISODARCO.PDF (aplūkota 03.04.2009.).

¹⁰¹ Woolf, A.F. 91144: Nuclear Weapons in the Former Soviet Union: Location, Command, and Control.

<http://www.fas.org/spp/starwars/crs/91-144.htm> (aplūkota 07.04.2009.).

un PSRS savstarpējās attiecībās,¹⁰² tad pēc Aukstā kara kodolieroču radīto draudu dabai piemīt jau difūzs raksturs, jo vairs nav iespējams salīdzinoši precīzi noteikt, kā īpašumā atrodas kodolieroči, kad un vai vispār tie tiks izmantoti.¹⁰³ Šādas attīstības tendences noteica pakāpeniskas pārmaiņas globālā drošības vidē pēc Aukstā kara, proti, ASV un Krievija vairs nebija spējīgas īstenot spēcīgu kontroli pār citām valstīm, un, mazinoties abu lielvaru sniegtajām drošības garantijām, kur tajā pašā laikā pastāvēja augsts starptautiskās sistēmas destabilizējošs līmenis, pieauga stratēģiskās aizsardzības nozīmīgums.¹⁰⁴

Neskatoties uz to, ka 21. gadsimta sākumā kodolieroču izplatīšanas ierobežošana ir viens no galvenajiem valstu ārpolitikas mērķiem, tomēr līdz ar Aukstā kara beigām spēja ražot kodolieročus ir izplatīta daudz plašākā mērogā nekā paši kodolieroči. Stratēģiskās aizsardzības industriālais pamats, kas attiecas uz militārā ekipējuma ražošanu, ir ievērojami palielinājies. Piemēram, ja 1945. gadā tikai 4 valstis, kas atradās ārpus attīstītās pasaules, ražoja militāro aprīkojumu – Argentīna, Brazīlija, Indija un Dienvidāfrika -, tad mūsdienās šādas valstis jau ir vairāk nekā 40. Līdzīgi, tas attiecas arī uz „duālās izmantošanas” tehnoloģiju attīstīšanu,¹⁰⁵ kas nozīmē, ka mūsdienu globalizācijas apstākļos civilie un militārie kodoltehnoloģiju izmantošanas aspekti savā starpā ir cieši saistīti. Tā rezultātā, lai gan valstis, kuru rīcībā nav kodolieroči, adekvāti ievēro tos principus, kas saskaņā ar Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu attiecas uz tām, tajā pašā laikā tās attīsta „faktiskas iebiedēšanas” spējas un kļūst par „faktiskām kodolvalstīm”.¹⁰⁶ Piemēram, Irānu, Brazīliju, Japānu, kuras, uzstājot uz savām „neatņemamajām tiesībām”, ir attīstījušas gāzes bagātināšanas programmas, ir iespējams uzskatīt par „slēptiem izplatītājiem”.¹⁰⁷

Kodolieroču ražošanai nepieciešamo spēju izkliegtā daba, kā arī adekvātas kontroles trūkums pār kodoltehnoloģijām ir sekmējis jaunu draudu dimensiju attīstīšanos 21. gadsimta sākumā, proti, starptautiskais kodolterorisms. Lai gan kodolterorismu nevar uzskatīt par pilnīgi jaunu draudu dimensiju, jo tā darbība bija vērojama jau 1960. gados,¹⁰⁸ tomēr šajā sakarā ir iespējams runāt par izmaiņām kodolterorisma radīto draudu raksturā un par kodolterorisma kā draudu pozicionēšanu starptautiskajā sistēmā. Līdzīgi, 21. gadsimta

¹⁰² Evans, G., Newnham, J. *The Dictionary of World Politics: a Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions*. London: University Press, 1990. 286. – 287. p.

¹⁰³ Deutch, J. A Nuclear Posture for Today. <http://www.foreignaffairs.com/articles/60426/john-deutch/a-nuclear-posture-for-today> (aplūkota 07.04.2009.).

¹⁰⁴ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁰⁵ Robert, B. 1995 and the End of the Post-Cold War Era. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/roberts.htm> (aplūkota 05.04.2009.).

¹⁰⁶ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁰⁷ Panofsky, W.K.H. The Nonproliferation Regime Under Siege. <http://www.thebulletin.org/web-edition/oped/the-nonproliferation-regime-under-siege> (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁰⁸ Zune, S. International Terrorism. http://www.fpiif.org/briefs/vol3/v3n38terr_body.html (aplūkota 04.04.2009.).

sākumā starptautiskajā sabiedrībā pieauga izpratne par jauniem izaicinājumiem, ko rada vājo valstu sadarbība kodoltehnoloģiju jautājumos.¹⁰⁹ Tomēr tas nenozīmē, ka mūsdienās jautājums par kodolieroču izplatīšanas ierobežošanu ir mazāk būtisks, bet tas apliecina, ka līdz ar Aukstā kara beigām ir radušies jauni kodolieroču izplatīšanas tipi un avoti, kurus ir nepieciešams integrēt prioritārās problēmas (kodolieroču izplatīšanas ierobežošana) konceptā.

Aukstā kara laikā kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas jautājumu risināšanai tika izmantots modelis, kas kodoldrošības jautājumu pozicionēja kā globālu fenomenu. Savukārt mūsdienās jautājums par kodolieroču izplatīšanu tiek skatīts trijās dimensijās, proti, globālā, reģionālā un nacionālā līmenī. Šādas tendences galvenokārt noteica pārmaiņas starptautiskās sabiedrības izpratnē par kodolieroču radītajiem draudiem, kā arī šo draudu avotu skaita pieaugums, proti, ja Aukstā kara laikā kodolieroču izplatīšana galvenokārt tika saistīta ar kodolkara izcelšanās riskiem, tad mūsdienās kā galvenais drauds tiek pozicionēts kodolieroču iespējamā izmantošana pilsoņu karos un starpvalstu konfliktos.¹¹⁰ Līdz ar to pārmaiņas starptautiskajā drošības vidē nosaka nepieciešamību mainīt principus, saskaņā ar kuriem tiek formulētas reģionālās un globālās drošības stratēģijas, lai mazinātu kodolieroču radītos riskus.

Pārmaiņas starptautiskās sistēmas drošības vidē norāda ne tikai uz jau Aukstā kara laikā vērojamo draudu dimensiju attīstīšanos un uz jaunu izaicinājumu rašanos, kas tieši ietekmē kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu, bet jaunie nosacījumi, kas radās līdz ar Aukstā kara beigām, norādīja uz problēmām pašā drošības sistēmā. Kā vienu no šādu problēmu piemēriem var minēt ASV un Krievijas Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumā noteikto saistību nepildīšana, kas attiecas uz kodolatbrūņošanās pasākumu sekmēšanu un uz kodolieroču lomas mazināšanu starptautiskajās attiecībās.¹¹¹ Līdz ar to 21. gadsimta sākumā izaicinājumu dabai, kas ietekmē kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu, ir gan iekšējs, gan ārējs raksturs. Proti, ir vērojamas problēmas gan pašā drošības sistēmā, gan starptautiskās sistēmas drošības vides pārmaiņu rezultātā radītās problēmas.

Neskatoties uz to, ka risinājumi daudzām draudu dimensijām, kas skar kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu jau no tā darbības sākuma posma, vēl nav rasti un ka līdz ar Aukstā kara beigām ir radušies jauni izaicinājumi, tomēr kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms kā globāla kodolatbrūņošanās sistēma ir devis ievērojamu ieguldījumu tam, lai veidotu pasauli, kurā kodolieroči tiktu noliegti kā nepieciešami nacionālo valstu politiskie instrumenti un kurā kodoltehnoloģijas tiktu novirzītas tikai miermīlīgiem mērķiem.

¹⁰⁹ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹¹⁰ Robert, B. 1995 and the End of the Post-Cold War Era. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/roberts.htm> (aplūkota 05.04.2009.).

¹¹¹ Deutch, J. A Nuclear Posture for Today. <http://www.foreignaffairs.com/articles/60426/john-deutch/a-nuclear-posture-for-today> (aplūkota 07.04.2009.).

Citiem vārdiem sakot, ja 1980. gados starptautiskajā sistēmā bija 19 valstis,¹¹² kuri rīcībā bija kodolieroči vai kuras bija veikušas to ražošanai nepieciešamos pētījumus,¹¹³ tad uz 2009. gadu ir iespējams runāt vairs tikai par 9 kodolvalstīm, proti, ASV, Krievija, Anglija, Francija, Ķīna, kuras saskaņā ar Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu oficiāli ir atzītas kā kodolvalstis, un Indija, Izraēla, Pakistāna un Ziemeļkoreja, kas nav Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma locekles, bet ir starptautiski atzīts, ka to rīcībā ir kodolieroči.¹¹⁴ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms nav statisks veidojums, bet tas spēj pielāgoties mainīgajiem starptautiskās sistēmas apstākļiem, veidojot jaunus instrumentus un mehānismus, lai reaģētu uz izaicinājumiem globālajai drošības videi. Citiem vārdiem sakot, globālā līguma pieeja ir apliecinājusi savu nozīmīgumu, nosakot to dalībvalstu darbību normas attiecībā uz kodolieroču izplatīšanu, kā arī līgumi un citi globālās drošības sistēmas elementi ir bijuši ietekmīgi, nosakot jaunu problēmas definējumu un manieri tās risināšanai.¹¹⁵

Tomēr neskatoties uz to, ka starptautiskās sistēmas līmenī ir atzīts, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir būtisks pašreizējiem un nākotnes mēģinājumiem mazināt kodolieroču izplatīšanu, tajā pašā laikā izaicinājumu dabas radītā augstā riska pakāpe – iespējams jauns kodolapbruņošanās un kodolieroču izplatīšanas vilnis –, un globālās drošības sistēmas nespēja rast risinājumus, lai pilnībā izskaustu šos izaicinājumus, starptautiskās sistēmas līmenī ir radījis runas par tā iespējamo sabrukumu vai pieaugošo neatbilstību apstākļiem 21. gadsimta sākumā.¹¹⁶ Tā ietvaros, lai noskaidrotu, vai ir vērojama kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanās, ir nepieciešams analizēt izaicinājumus un to iespējamās attīstības tendences nākotnē, skatot to kontekstā ar kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma spēju piedāvāt adekvātus risinājumus to novēršanai.

Bakalaura darba trešajā nodaļā tiek raksturoti priekšnoteikumi globālās drošības sistēmas veidošanai, tiek atspoguļota kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma būtība, kā arī analizētas pārmaiņas un izaicinājumu attīstības tendences starptautiskajā drošības vidē pēc Aukstā kara. Savukārt nākošajā darba nodaļā tiks analizēti tādi draudi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam kā 1) jaunas kodolvalstis; 2) starptautiskais kodolterorisms; 3) kontroles trūkums pār kodolmateriāliem un 4) kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma nepilnības.

¹¹² Argentīna, Brazīlija, Kanāda, Ķīna, Francija, Indija, Irāna, Irāka, Izraēla, Lībija, Ziemeļkoreja, Pakistāna, Dienvidāfrika, Dienvidkoreja, PSRS, Taivāna, Anglija, ASV un Dienvidslāvija.

¹¹³ Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J. Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

¹¹⁴ Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance.

<http://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat> (aplūkota 04.04.2009.).

¹¹⁵ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹¹⁶ Turpat.

4. Izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam

Pēc Aukstā kara laika posms norādīja uz pārmaiņām starptautiskās sistēmas „spēles noteikumos”, līdz ar to arī uz pārmaiņām kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidē. Proti, ir palielinājies ne tikai nozīmīgu spēlētāju un kompleksāku jautājumu skaits, bet arī tehnoloģiju, kurām raksturīga izklidēta daba, iznīcības pakāpe un sabiedrības vārīguma līmenis. Citiem vārdiem sakot, pēc Aukstā kara laika posms atspoguļo ne tikai pāreju no bilateriālas bruņošanās kontroles uz multilaterāliem kodoltehnoloģiju izplatīšanas ierobežošanas pasākumiem, bet arī norāda uz aktieru skaita pieaugumu, kuriem ir būtiska loma un ietekme starptautiskās dienaskārtības veidošanā.¹¹⁷ Mūsdienu modernās dzīves aspekti – starptautiskie tīkli, savstarpējā atkarība, globālais tirgus, komunikācija un tehnoloģiju izklidētība – norāda, ka ir nepieciešams piemērot jaunas pieejas nacionālajai un starptautiskajai drošībai.¹¹⁸

Nereti starptautiskajā līmenī izskan argumenti, ka gan Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums, gan kodoltehnoloģiju globālā drošības sistēma kopumā tika veidota atšķirīgā laikā, lai pretotos atšķirīgiem draudiem.¹¹⁹ Citiem vārdiem sakot, politiskajā diskursā izskan debates par to, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms nav spējīgs efektīvi pretoties 21. gadsimta izaicinājumiem, jo netiek piemēroti kodoltehnoloģiju kontroles un pārraudzīšanas mehānismi un instrumenti, kas atbilstu jaunajiem starptautiskās drošības vides nosacījumiem. Tā ietvaros, šajā darba nodaļā tiks analizēti galvenie izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, kam kontekstā tiks skaidrots, vai ir vērojamas pazīmes, kas liecinātu par globālās kodoldrošības sistēmas vājināšanos.

4.1. Jaunas kodolvalstis

Mūsdienu starptautiskās sistēmas daba – savstarpējā atkarība, globalizācija, starptautiskie tīkli, tehnoloģiju izklidētība¹²⁰ – rada jaunus drošības sekmēšanas nosacījumus. Šādos apstākļos arvien grūtāk ir kādai konkrētai valstij vienpusēji vadīt un kontrolēt kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi. Proti, ja Aukstā kara laikā ASV un PSRS salīdzinoši viegli varēja atrunāt un atbaidīt citas valstis no mēģinājumiem iegūt savā rīcībā kodolieročus,¹²¹ tad mūsdienās šādu darbības stratēģiju vairs nav iespējams īstenot, jo ir vērojams, ka arvien vairāk valstis tiecas skatīt kodolieročus kā neatņemamus savas nacionālās valsts drošības

¹¹⁷ Barletta, M., Sands, A. Nonproliferation At Risk. <http://cns.miis.edu/opapers/op3/op3.pdf> (aplūkota 24.04.2009.).

¹¹⁸ ElBaradei, M. Nuclear Terrorism: Identifying and Combating the Risk.

<http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n003.html> (aplūkota 24.04.2009.).

¹¹⁹ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹²⁰ ElBaradei, M. Nuclear Terrorism: Identifying and Combating the Risk.

<http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n003.html> (aplūkota 24.04.2009.).

¹²¹ Krieger, J. *The Oxford Companion to Politics of the World*. New York: Oxford University Press, 1993. 657. – 658. p.

sekmēšanas un savu mērķu īstenošanas instrumentus.¹²² Valstu tiekšanās iegūt savā rīcībā kodolieročus ir tiešs izaicinājums kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, jo šādas darbības ir pretrunā ar vienu no globālās drošības sistēmas pilāriem, proti, novērst kodolieroču izplatīšanu.¹²³ Starptautiskās sabiedrības uzmanība galvenokārt ir pievērsta Ziemeļkorejas un Irānas kodolaktivitātēm, jo tās ne tikai ir valstis, kas tieši veicina jaunu kodolvalstu iespējamo rašanos, bet šo valstu slepenās un viltīgas darbības ar kodoltehnoloģijām aktualizēja jautājumu arī par kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma neatbilstību jauniem starptautiskās sistēmas drošības sekmēšanas nosacījumiem.

4.1.1. Ziemeļkorejas kodolaktivitātes

Ziemeļkorejas gadījums atspoguļo ievērojamu kaulēšanās procesu gan kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma struktūrās, gan ārpus tām, kā arī tas norāda uz vairākām draudu dimensijām. Lai izprastu šī jautājuma komplekso dabu un lai apzinātos, kādus draudus tas rada starptautiskās sistēmas mieram un drošībai, un cik lielā mērā tas sekmē globālās kodoldrošības sistēmas vājināšanos, ir nepieciešams raksturot Ziemeļkorejas kodoldarbību dabu.

Jautājums par Ziemeļkorejas kodoldarbībām starptautiskajā dienaskārtībā kā prioritārs parādījās 2002. gada februārī, kad bijušais ASV prezidents Džordžs Bušs pasludināja Ziemeļkoreju par daļu no „launuma ass”, saskaņā ar kuru starptautiski tiek apliecināts, ka valsts atbalsta terorismu vai arī tiecas iegūt kodolieročus.¹²⁴ To galvenokārt sekmēja Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras ziņojumi ASV par Ziemeļkorejas darbu pie urāna gāzes bagātināšanas programmas, kas tiek novirzīta kodolieroču ražošanai. Sākotnēji Ziemeļkoreja šādus apgalvojumus noliedza, tomēr, palielinoties spriedzei ASV un Ziemeļkorejas attiecībās,¹²⁵ ko galvenokārt noteica Ziemeļkorejas iznīcinātājlidmašīnu atklājumi par ASV spiegu lidmašīnām virs Japānas jūras,¹²⁶ 2003. gadā Ziemeļkorejas ierēdņi argumentēja, ka Irāka, kas saskaņā ar Džordža Buša paziņojumu arī bija sludināta kā daļa no „launuma ass”, bija apliecinājusi kodolieročus kā efektīvus iebiedēšanas līdzekļus pret ASV agresiju, līdz ar to neveiksmes atrisināt kodoljautājumu dialoga un sarunu ceļā tiks

¹²² James Martin Center for Nonproliferation Studies. Workshop on the Nuclear Non-Proliferation Treaty. 2010: Time for a New Beginning. http://cns.miis.edu/treaty_npt/pdfs/090414_final_annexcy_2009_report.pdf (aplūkota 25.04.2009.).

¹²³ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

¹²⁴ Shay, S. Iran, Hizballah, and the Palestinian Terror.

http://books.google.lv/books?id=4kGIpMI5HC0C&dq=axis+of+evil&printsec=frontcover&source=bl&ots=9G9Patk0yH&sig=BLO9fx81c0-u3zjnZBpLJK26Rkg&hl=lv&ei=h2H0SaLBDsu4_Aai79TrCO&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6#PP1_M1 (aplūkota 21.04.2009.).

¹²⁵ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹²⁶ Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program. <http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkota 23.04.2009.).

Ziemeļkorejai mobilizēt visu tās rīcībā esošo kodolpotenciālu. Saskaņā ar ASV, šādi Ziemeļkorejas paziņojumi, ka tās rīcībā ir aktīva kodolieroču programma, mazina Vienošanās noteikumu (Agreed Framework) būtību, līdz ar to ASV pārtrauca pildīt savas līgumā noteiktās saistības.¹²⁷ Saskaņā ar Vienošanās noteikumiem, kas tika noslēgti starp ASV un Ziemeļkoreju 1994. gada 21. oktobrī Ženēvā, ASV apņēmas sniegt Ziemeļkorejai ekonomisko, diplomātisko un ar enerģijas piegādi saistītu palīdzību, savukārt apmaiņā pret to Ziemeļkoreja solīja pārtraukt savas kodolprogrammas attīstīšanu. Vienošanās paredzēja Ziemeļkorejas plutonija ražošanas iekārtu slēgšanu un ASV saistības katru gadu Ziemeļkorejai piegādāt 500 000 tonnas naftu, kā arī divu jaunu kodolreaktoru izveidošanu.¹²⁸

Balstoties uz ASV paziņojumiem, ka tā pārtrauca pildīt savas Vienošanās noteikumu saistības, 2002. gada 12. decembrī Phenjana (Pyongyang) nosūtīja Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras ģenerāldirektoram M. el Baradei (M. ElBaradei) vēstuli, argumentējot, ka tā ir pieņēmusi lēmumu atsākt savu spēcīgāko slēgto kodolreaktoru darbību, un 27. decembrī Phenjana deva rīkojumu Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektoriem atstāt Ziemeļkorejas teritoriju.¹²⁹ Reaģējot uz Ziemeļkorejas paziņojumu, 2003. gada 6. janvārī Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra izdeva rezolūciju, argumentējot, ka Phenjanas lēmums atsākt savu slēgto kodolreaktoru darbību ir pretrunā ar Garantiju līguma principiem un ir uzskatāms par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saistību pārkāpumu, un pieprasīja Ziemeļkorejai atļaut savu reaktoru kontroli un pārraudzīšanu, lai noskaidrotu, vai visi tās kodolmateriāli ir deklarēti.¹³⁰ Tomēr Ziemeļkoreja šo rezolūciju nosodīja, uzsverot, ka šāds solis ir uzskatāms par tās suverenitātes aizskaršanu un ASV savtīgo interešu atspoguļojumu,¹³¹ līdz ar to Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras rezolūcija praktiski nesniedza nekādu labumu, lai atrisinātu jautājumu par Ziemeļkorejas kodolprogrammu.

Saasinoties ASV un Ziemeļkorejas divpusējām attiecībām, Ziemeļkoreja 2003. gada 10. janvārī oficiāli paziņoja par saviem nodomiem izstāties no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma.¹³² Savā iesniegtajā paskaidrojumā, kas saskaņā ar Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu ikvienai valstij ir jāiesniedz trīs mēnešus pirms oficiālās

¹²⁷ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹²⁸ Agreed Framework between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea. <http://www.kedo.org/pdfs/AgreedFramework.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹²⁹ Kerr, P. North Korea Quits NPT, Says It Will Restart Nuclear Facilities. http://www.armscontrol.org/act/2003_01-02/nkorea_janfeb03 (aplūkota 23.04.2009.).

¹³⁰ IAEA Resolution on North Korea. http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/issues/proliferation/north-korea/iaea-resolution-north-korea_2003-01-06.htm (aplūkota 23.04.2009.).

¹³¹ Kerr, P. North Korea Quits NPT, Says It Will Restart Nuclear Facilities. http://www.armscontrol.org/act/2003_01-02/nkorea_janfeb03 (aplūkota 23.04.2009.).

¹³² North Korea's withdrawal from the NPT. <http://www.converge.org.nz/pma/cra0965.htm> (aplūkota 23.04.2009.).

izstāšanās pārējām valstīm un ANO Drošības padomei,¹³³ kaut gan Ziemeļkoreja uzsvēra, ka tās izstāšanās automātiski stājas spēkā nākošajā dienā,¹³⁴ Ziemeļkoreja argumentēja, ka tās valsts suverenitāti apdraud ASV naidīgā politika pret Ziemeļkoreju, apsūdzot ASV par izdarīto spiedienu uz Starptautisko Kodolenerģijas aģentūru un ANO Drošības padomi, mudinot šīs institūcijas piemērot jaunas rezolūcijas un sodu sankcijas Ziemeļkorejai, kā arī Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras nereaģēšanu uz atklātajiem ASV Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma un ASV – Ziemeļkorejas vienošanās saistību pārkāpumiem.¹³⁵ Ziemeļkorejas izstāšanos no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma var uzskatīt par tās vēlēšanos atraidīt Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras prasības pārbaudīt Phenjanas vēlmi ražot kodolieročus, turklāt Ziemeļkoreja nebija ieinteresēta sniegt detalizētus paskaidrojumus par savas izstāšanās iemesliem, jo šādu darbību tā uzskatīja tikai par 1993. gada izstāšanās atlikšanas pabeigšanu.¹³⁶

2005. gada februārī Ziemeļkoreja paziņoja, ka tā ir izstrādājusi kodolieročus paš aizsardzības nolūkos pret ASV, un ka tā arī turpmāk attīstīs savu kodolieroču arsenālu,¹³⁷ jo starptautiskā prakse apliecina, ka kodolieroču piederība Ziemeļkorejai palīdz sekmēt spēka līdzsvaru reģionā, un tie darbojas kā efektīvs iebiedēšanas līdzeklis pret ASV agresiju.¹³⁸ Phenjana oficiāli paziņoja arī par saviem nodomiem pārtraukt daļību sešu pušu sarunās (The Six-Party Talks),¹³⁹ kas sākās 2003. gadā kā multilaterāla pieeja (Ķīna, Japāna, Ziemeļkoreja, Krievija, Dienvidkoreja un ASV) mēģinājumiem atrunāt Ziemeļkoreju no kodolieroču ražošanas.¹⁴⁰ Tajā pašā laikā Ziemeļkorejas amatpersonas argumentē, ka vēlas jautājumu par tās kodolprogrammu atrisināt ar miermīlīga dialoga starpniecību un ka viens no galvenajiem Phenjanas mērķiem vēl joprojām ir atbrīvot Korejas pussalu no kodolieročiem. Tomēr šādu Ziemeļkorejas lēmumu noteica ASV aizvien naidīgākā politika pret Ziemeļkoreju, mēģinot to

¹³³ Bunn, G., Rhineland, J.B. Withdrawal from the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons May Be a Threat to Peace and Security. <http://www.cdi.org/laws/npt-uncsc-1.cfm> (aplūkots 23.04.2009.).

¹³⁴ Du Preez, J., Potter, W. North Korea's Withdrawal from the NPT: A Reality Check. <http://cns.miis.edu/stories/030409.htm> (aplūkots 02.04.2009.).

¹³⁵ North Korea's Statement of Withdrawal from the Nuclear Non-Proliferation Treaty. http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_north-korea-withdrawal_2003-01-10.htm (aplūkots 23.04.2009.).

¹³⁶ Bunn, G., Rhineland, J. NPT Withdrawal: Tome for the Security Council to Step In. http://www.armscontrol.org/act/2005_05/Bunn_Rhineland (aplūkots 23.04.2009.).

¹³⁷ Ziemeļkoreja paziņo, ka tai ir kodolieroči. <http://www.tvnet.lv/zinas/arzemes/article.php?id=71611> (aplūkots 23.04.2009.).

¹³⁸ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkots 23.04.2009.).

¹³⁹ Ziemeļkoreja paziņo, ka tai ir kodolieroči. <http://www.tvnet.lv/zinas/arzemes/article.php?id=71611> (aplūkots 23.04.2009.).

¹⁴⁰ Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program. <http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkots 23.04.2009.).

izolēt un apspiest, kā arī ASV izaicinošie izteicieni, nodēvējot Ziemeļkoreju par „tirānijas posteni”.¹⁴¹

Tomēr situācijas uzlabošanās, kaut gan salīdzinoši īslaicīga, bija vērojama 2005. gada 19. septembrī, kad sešu pušu sarunās Ķīnā tika pieņemts kodolatbrūņošanās līgums „Principu kopīgais paziņojums” (The Joint Statement of Principles”). Saskaņā ar šo vienošanos sešu pušu sarunu locekles vienojās par Korejas pussalas atbrīvošanu no kodolieročiem, Ziemeļkoreja solīja no jauna ratificēt Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu, līdz ar to arī atļaut Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektoriem pārraudzīt tās darbības ar kodoltehnoloģijām, savukārt pārējās piecas locekles piedāvāja Ziemeļkorejai enerģijas piegādi un humanitāro palīdzību.¹⁴² Viens no nozīmīgākajiem līguma „Principu kopīgais paziņojums” aspektiem, galvenokārt balstoties uz kura Ziemeļkoreja nolēma atsākt savu dalību sešu pušu sarunās, bija līguma otrais punkts, saskaņā ar kuru ASV un Ziemeļkoreja respektēs viena otras suverenitāti, sekmes miermīlīgu līdzāspastāvēšanu un izvērsīs darbības, kas vērstas uz attiecību normalizēšanu. Tomēr četras dienas pēc vienošanās parakstīšanas ASV deklarēja ekonomisko karu pret Ziemeļkorejas režīmu.¹⁴³ Citiem vārdiem sakot, ASV Valsts kases departaments (U.S. Treasury Department) aizliedza visām ASV finanšu institūcijām sadarboties ar bankām, kurās ir Ziemeļkorejas naudas līdzekļi, argumentējot, ka Ziemeļkoreja ir „krimināla valsts”, kas nodarbojas ar naudas viltošanu un nelegālu finanšu līdzekļu legalizēšanu.¹⁴⁴ Neskatoties uz ASV skaidrojumiem, ka tās galvenais mērķis bija novērst savas naudas vienības ļaunprātīgu izmantošanu, bet nevis gāzt vai pārveidot Ziemeļkorejas režīmu,¹⁴⁵ Phenjana šo ASV darbību izmantoja, lai attaisnotu turpmāku kodolieroču attīstīšanu, kas savukārt norāda uz to, ka šis līgums „Principu kopīgais paziņojums” praktiski netika īstenots.

Augošā saspīlējuma abu valstu attiecībās un, pēc Phenjanas domām, ASV provokatīvo darbību rezultātā 2006. gada 9. oktobrī Ziemeļkoreja oficiāli paziņoja, ka tā ir veikusi kodolizmēģinājumu, ko pēc vairākām dienām apstiprināja arī ASV.¹⁴⁶ Reaģējot uz Ziemeļkorejas veikto kodolizmēģinājumu, 2006. gada 14. oktobrī ANO Drošības padome izdeva rezolūciju Nr. 1718. Balstoties uz šo rezolūciju, Phenjanai tika pieprasīts 1) neveikt

¹⁴¹ Ziemeļkoreja paziņo, ka tai ir kodolieroči. <http://www.tvnet.lv/zinas/arzemes/article.php?id=71611> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁴² Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁴³ Harrison, S.S. In a Test, a Reason to Talk. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/09/AR2006100901035.html> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁴⁴ Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program. <http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁴⁵ Harrison, S.S. In a Test, a Reason to Talk. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/09/AR2006100901035.html> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁴⁶ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

citus kodolizmēģinājumus vai ballistisko raķešu izmēģinājumus; 2) atsaukt savu izstāšanās paziņojumu no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma; 3) atteikties no savā rīcībā esošiem kodolieročiem un kodolprogrammām, kā arī pieprasīja pārējām Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas locekļēm 1) „iesaldēt” to personu finanšu līdzekļus un ekonomiskos resursus, kuri, balstoties uz ANO Drošības padomes paziņojumiem, ir līdzdarbojušies Ziemeļkorejas kodolieroču ražošanā un kodolprogrammu attīstīšanā; 2) novērst tiešu vai netiešu kodoltehnoloģiju piegādi Ziemeļkorejai; 3) pārbaudīt tirdzniecības kuģus, kuriem ir saistība ar Ziemeļkoreju.¹⁴⁷ Tomēr, neskatoties uz ANO Drošības padomes rezolūciju, saskaņā ar kuru pret Ziemeļkoreju ir piemērotas sankcijas, Phenjana saņēma tikai salīdzinoši ierobežotu sodu par tās izstāšanos no globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas un sekojoši par tās veikto kodolizmēģinājumu.

Sešu pušu sarunās, kas notika 2007. gada 13. februārī, bija vērojams neliels progress Ziemeļkorejas kodolprogrammas jautājumā, proti, tika pieņemts „Kodolatbruņošanās darbības plāns” (Denuclearization Action Plan), vienojoties par 2005. gada 19. septembrī pieņemtā kodolatbruņošanās līguma „Principu kopīgais paziņojums” izpildes kārtību.¹⁴⁸ Pirmais darbības posms ietvēra pārtraukt plutonija ražošanu Jonbjonas (Yongbyon) kodolkompleksā, pret ko apmaiņā tiek piegādāta nafta Ziemeļkorejai, savukārt otrs darbības posms ietvēra plutonija ražošanas iekārtu iznīcināšanu Jonbjonā un Ziemeļkorejas pienākums iesniegt visaptverošu deklarāciju par tās kodolaktivitātēm, apmaiņā pret enerģijas piegādi Phenjanai un atsevišķu ASV sankciju atcelšanu. Tomēr arī šī vienošanās praktiski neīstenojās, jo Ziemeļkoreja nepiekrīta ASV izstrādātajiem pārbaudes mehānismiem,¹⁴⁹ kā arī aizliedza Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektoriem uzturēties tās lielākajā kodolkompleksā Jonbjonā, argumentējot, ka tā turpinās darbu pie plutonija ražošanas, līdz ar to kārtējo reizi atkāpjoties no līguma saistībām.¹⁵⁰ Lai sekmētu Ziemeļkorejas līdzdalību kodolatbruņošanās pasākumos, bijušais ASV prezidents Džordžs Bušs svītvoja Ziemeļkoreju no „Tirdzniecība ar ienaidnieku” (The Trading with the Enemy Act) saraksta, saskaņā ar kuru tika aizliegta vai arī ierobežota tirdzniecība ar Phenjanu, kā arī svītvoja to no terorisma atbalstošo valstu (The State Sponsor of Terrorism) saraksta.¹⁵¹

¹⁴⁷ United Nations Security Council. Resolution 1718.

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/572/07/PDF/N0657207.pdf?OpenElement> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁴⁸ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁴⁹ Nikitin, B. North Korea's Nuclear Weapons. <http://fpc.state.gov/documents/organization/120976.pdf> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁵⁰ Buholcs, J. Ziemeļkoreja neļauj inspektoriem kontrolēt. <http://www.nra.lv/zinas/9706-ziemelkoreja-nelauj-inspektoriem-kontrolet.htm> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁵¹ North Korea removed from US „axis of evil”.

<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article4218320.ece> (aplūkota 26.04.2009.).

Tomēr jauns saspīlējums jautājumā par Ziemeļkorejas kodolprogrammu un starptautiskās sabiedrības nosodījums radās pēc tam, kad 2009. gada 29. martā Phenjana oficiāli paziņoja par saviem nodomiem nogādāt Zemes orbītā savu pirmo pavadoni, lai gan starptautiskā sabiedrība bija pārliecināta, ka tas būs tālas darbības rādiusa ballistikās raķetes „Taepodong-2” izmēģinājums.¹⁵² Neskatoties uz starptautiskās sabiedrības izdarīto spiedienu un aicinājumiem Ziemeļkorejai neveikt šādu provokatīvu darbību, tā 5. aprīlī veica raķetes palaišanu.¹⁵³ Reaģējot uz Ziemeļkorejas veikto raķetes izmēģinājumu, ANO Drošības padome nosodīja tās darbību, argumentējot, ka Phenjana ir pārkāpusi 2006. gada 14. oktobra rezolūciju Nr. 1718, līdz ar to ANO Drošības padome ir iecerējusi paplašināt sankcijas pret izaicinošo komunisma valsti.¹⁵⁴ Savukārt Ziemeļkoreja, reaģējot uz ANO Drošības padomes „prezidentālo apgalvojumu” par tās veikto raķešu izmēģinājumu, apliecināja, ka tā pārtrauks savu dalību sešu pušu sarunās un turpinās izvērst savu kodolieroču attīstīšanu, jo tas ir vienīgais, pēc Phenjanas uzskatiem, efektīvais iebiedēšanas līdzeklis pret naidīgi noskaņotajiem spēkiem.¹⁵⁵ Šādas Ziemeļkorejas kodolaktivitātes atspoguļo gadījumu, kad valsts, izmantojot draudošu retoriku un pastāvīgi vienojoties ar citiem starptautiskās sistēmas aktieriem par tās kodolprogrammas jautājumu risinājumiem, rada šķietamību, ka Phenjana ir ieinteresēta kodolatbrūņošanās pasākumos, kamēr tajā pašā laikā strādā pie kodolieroču attīstīšanas.

Zīmīgi izprast, ka pēc 2006. gada 9. oktobra, kad Ziemeļkoreja veica kodolizmēģinājumu, starptautiskā līmenī tā ir atzīta par valsti, kuras rīcībā ir kodolieroči. Tas nozīmē, ka būtu kļūdīgi tieši uz Ziemeļkoreju attiecināt draudu dimensiju, kas ietver ideju par jaunu kodolvalstu iespējamo rašanos. Tomēr Ziemeļkorejas kodoldarbību sarežģītā daba, kas norāda uz tās saistību atklātiem pārkāpumiem, kamēr ir iesaistīta dažādās starptautiskās kodolatbrūņošanās programmās, par kuriem turklāt Phenjanai reāli tiek piemērots salīdzinoši neliels sankciju apjoms, ietver vairākas būtiskas draudu dimensijas.

Viens no nozīmīgākajiem draudiem, ko rada Ziemeļkorejas darbības ar kodoltehnoloģijām, ir iespējamā bruņošanās sāncensības rašanās Āzijā. Neskaidrības par Ziemeļkorejas kodolpotenciālu un augsta līmeņa riski par Phenjanas nodomiem izmantot kodolieročus rada reģionālā un ģeopolitiskā līdzsvara un drošības mazināšanos. Citiem vārdiem sakot, reaģējot

¹⁵² Pieaug starptautiskā spriedze Ziemeļkorejas iecerētās raķetes palaišanas dēļ.
<http://www.2v.lv/index.php/geopolitics/2951-pieaug-starptautisk-spridze-ziemekorejas-iecerts-raetes-palaišanas-d> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁵³ Ziemeļkoreja palaiž raķeti, ignorējot starptautisko spiedienu.
<http://www.apollo.lv/portal/news/1843/articles/153947> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁵⁴ Security Council Condemns North Korea Rocket Launch.
<http://www.foxnews.com/story/0,2933,515196,00.html> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁵⁵ N. Korea loudly declares its withdrawal from six-party talks.
http://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_northkorea/349869.html (aplūkota 22.04.2009.).

uz Ziemeļkorejas draudošo retoriku, kas saistīta ar jautājumiem par tās kodolieročiem, Dienvidkoreja, Japāna un Taivāna ir izrādījušas interesi par kodolieroču iegūšanu savā īpašumā.¹⁵⁶ Turklāt, zīmīgi uzsvērt, ka Japānas rīcībā ir pietiekams daudzums pārstrādāta plutonija, kā arī tās kodoltehnoloģijas un infrastruktūra ir nodrošinājusi ievērojamu kodolpotenciālu, ka Japāna, pieņemot lēmumu uzsākt kodolieroču ražošanu, nesaskartos ar nekādām ar tehnoloģijām vai materiāliem saistītām problēmām.¹⁵⁷ Līdzīgi, arī Dienvidkoreja un Taivāna var salīdzinoši ātri attīstīt kodolieročus, jo abas valstis ir veikušas eksperimentus ar plutonija pārstrādi. Turklāt Taivānas lēmums attīstīt kodolieročus, lai pretotos Ķīnas naidīgajai politikai, var stimulēt Ķīnu palielināt savu kodolarsenālu, kas savukārt var ietekmēt kodolprogrammu attīstīšanu Dienvidāzijā.¹⁵⁸

Ziemeļkorejas pastāvīgā retorika par ASV centieniem to izolēt un apspiest, kā arī ASV iespējamai kodolieroču izmantošanai pret to, sniedz pamatu apgalvojumiem, ka Ziemeļkoreja piegādā tehnoloģijas, materiālus vai kodolieročus „blēdīgajām valstīm” vai teroristu organizācijām un atsevišķiem indivīdiem, kuri ir naidīgi noskaņoti pret ASV un tās sabiedrotajiem. Piemēram, 2005. gadā tika atklāts, ka Ziemeļkoreja sniedz palīdzību Irānai tās kodolprogrammas attīstīšanā.¹⁵⁹ Līdzīgi, arī tiek apgalvots, ka Ziemeļkoreja ir izveidojusi uz uztur saites ar teroristu organizācijām, pārdodot tām dažāda tipa ieročus. Neskatoties uz to, ka ASV un Ziemeļkoreja 2000. gadā parakstīja vienošanos, saskaņā ar kuru abas puses atzīst, ka starptautiskais terorisms rada nepieņemamus draudus globālai drošībai un mieram un ka ir nepieciešams pretoties pret visām terorisma formām, tomēr Ziemeļkorejas oficiāli sankcionētās bērnu nolaupīšanas, raķešu tirdzniecības, narkotiku kontrabandas un nelegālas naudas legalizēšanas vēsturiskā prakse sniedz pamatu apgalvojumiem, ka tā nodarbojas arī ar kodoltehnoloģiju, materiālu vai kodolieroču pārdošanu teroristu grupām.¹⁶⁰

Ziemeļkorejas kodolaktivitātes norāda arī uz būtiskiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma trūkumiem. Globālās drošības sistēmas nespēja novērst Ziemeļkorejas izstāšanos no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, kā arī tās nespēja adekvāti reaģēt uz šo notikumu, piemērojot atbilstošas soda sankcijas, starptautiskajā līmenī radīja diskusijas par kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma lomu un atbilstību jaunajiem

¹⁵⁶ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁵⁷ Nuclear Weapons Program. <http://www.fas.org/nuke/guide/japan/nuke/> (aplūkota 26.04.2009.).

¹⁵⁸ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁵⁹ N. Korea provides nuclear aid to Iran. <http://regimechangeiran.blogspot.com/2005/07/nkorea-provides-nuclear-aid-to-iran.html> (aplūkota 26.04.2009.).

¹⁶⁰ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

starptautiskās sistēmas drošības apstākļiem.¹⁶¹ Piemēram, līdzīgi kā tas bija vērojams 1993. gadā, kad pret Ziemeļkoreju, kad tā, pārkāpjot Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saistības, strādāja pie kodolprogrammas attīstīšanas, ANO Drošības padome nepiemēroja nevienu soda sankciju,¹⁶² arī uz Ziemeļkorejas 2003. gada 10. janvāra paziņojumu par tās lēmumu izstāties no globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas ANO Drošības padome nereaģēja. Tā vietā, ANO Drošības padome turpināja ignorēt Ziemeļkorejas darbības, pat neskatoties uz to, ka Phenjana pastāvīgi uzsvēra savus nodomus ražot kodolieročus.¹⁶³ Kā vēl vienu būtisku kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma trūkumu, kas attiecīgi spilgti izpaužas tieši Ziemeļkorejas jautājumā, jāmin vienprātības trūkums par konkrētu izaicinājumu risinājumiem un par nepieciešamajām darbībām. Sešu pušu sarunu locekļiem ir atšķirīgi uzskati par piemērojamām darbībām un sankcijām pret Ziemeļkorejas tiekšanos turpināt izvērst kodolieroču attīstīšanu. Piemēram, kamēr Japāna un ASV pastāvīgi uzstāj uz spēcīgu sankciju piemērošanu, Ķīna, Dienvidkoreja un Krievija atbalsta diskusijas tipa pieeju un mērenas soda sankcijas.¹⁶⁴ Ziemeļkorejas gadījums un globālās drošības sistēmas atbildes uz tiem apliecināja, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms, balstoties uz jauniem drošības nosacījumiem, saskaras ar ievērojamiem ierobežojumiem, risinot šādus būtiskus izaicinājumus no „noteiktiem izplatītājiem”.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma adekvātas atbildes trūkums uz Ziemeļkorejas darbībām ar kodolieročiem un ANO Drošības padomes efektivitātes trūkums, nodrošināt to, ka tās pieņemtās soda sankcijas tiek īstenotas, var sekmēt, ka arī citas valstis pieņem lēmumu izstāties no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, lai likumiski un nekontrolēti nodarbotos ar kodolmateriālu vai kodolieroču ražošanu.¹⁶⁵ Ziemeļkorejas gadījums apliecina, ka valsts, kas izstājas no globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas, saņem salīdzinoši ierobežotu sankciju apjomu, kā arī tajā pašā laikā gan attēlo, gan palielina kodolieroču lomu starptautiskajā politikā un valsts nacionālās drošības sekmēšanā. Veidojot šādu kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi, kurai raksturīga ierobežota pretošanās neatļautām darbībām ar kodoltehnoloģijām un kodolieroču nozīmes palielināšanās, ir paredzama kodolķēdes reakcija, proti, ka arvien vairāk un vairāk valstu tieksies izstāties no

¹⁶¹ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁶² Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological and Chemical Arms. http://www.wmdcommission.org/files/Weapons_of_Terror.pdf (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁶³ Bunn, G., Rhineland, J. NPT Withdrawal: Tome for the Security Council to Step In. http://www.armscontrol.org/act/2005_05/Bunn_Rhineland (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁶⁴ Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program. <http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkota 23.04.2009.).

¹⁶⁵ Bunn, G., Rhineland, J.B. Withdrawal from the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons May Be a Threat to Peace and Security. <http://www.cdi.org/laws/npt-uns-1.cfm> (aplūkota 23.04.2009.).

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, kas savukārt norādīs uz visas globālās drošības sistēmas pakāpenisku sabrukumu.

Turpmāk, apskatot un pieņemot lēmumu par Ziemeļkorejas kodolieroču iespējamo risinājumu, vitāli nozīmīgi būs nodrošināt tās pakļaušanos pieņemto vienošanos un līgumu saistībām, jo ir pamats apgalvot, ka Ziemeļkorejas pastāvīgo likumisko saistību slēgšana ar citām valstīm tiek paredzēta, lai novērstu starptautiskās sabiedrības uzmanību no tās darbības pie kodolieroču ražošanas, radot šķietamu savas valsts tēlu, kas ir ieinteresēta kodolatbrūņošanās sekmēšanā.

4.1.2. Irānas kodolprogramma

Starptautisko uzmanību Irānas darbībām ar kodolmateriāliem galvenokārt noteica Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras ziņojumi par tās vairāk nekā desmit gadus ilgušā slepenā darba pie kodolmateriālu novirzīšanas militārajiem mērķiem.¹⁶⁶ Tomēr atšķirībā no Ziemeļkorejas gadījumā, Irāna ir valsts, kuras rīcībā nav kodolieroči, lai gan atsevišķu Irānas līderu izteikumi dažkārt liek šādu apgalvojumu apšaubīt.¹⁶⁷ Līdzīgi, kā tas ir Ziemeļkorejas gadījumā, arī jautājums par Irānas kodolprogrammu ir ļoti sarežģīts. Proti, Irāna ir prasmīgi spējusi noslēpt ikvienu savas kodolprogrammas aspektu, sūtīt maldinošus un pretrunīgus signālus, kā arī, izmantojot savu kodoliekārtu strauji mainīgo raksturu, pārtraukt to darbību, kad tas nepieciešams. Irāna ir apliecinājusi, ka noliegums var būt efektīvs instruments, atrodot izskaidrojumus visām savām darbībām un radot ticamas noliegšanas efektu.¹⁶⁸

Irānas kodolprogrammas daba būtiski izmainījās, galvenokārt balstoties uz tās iekšpolitisko spriedzi un naidīgajām reģionālajām attiecībām. Laikā, kad Irānas režīmu pārvaldīja šahs Mohammads Reza Pahlavī (Mohammad Reza Pahlavi), tā bija ASV sabiedrotais, kas Irānai sniedza palīdzību apmēram 20 jaunu kodolreaktoru projektu attīstīšanā. Tomēr sadarbība par kodolprojektu attīstīšanu,¹⁶⁹ līdz ar to arī pētījumi par kodolmateriālu ražošanu tika pārtraukti 1979. gadā, kad Irānā notika Islāmistu revolūcija, kuras rezultātā tika nodibināta teokrātiska islāma republika, kā arī 1980. – 1988. gados, kad starp Irānu un Irāku notika reliģiskās neiecietības vadīts karš. Tomēr pēc Irānas-Irākas kara Teherāna (Tehran), balstoties uz savām leģitīmajām tiesībām, ko noteica Irānas Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma

¹⁶⁶ Broad, W.J., Sanger, D.E. With Eye on Iran, Rivals Also Want Nuclear Power. <http://www.nytimes.com/2007/04/15/world/middleeast/15sunnis.html?pagewanted=1&r=1> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁶⁷ Lappin, Y. Ahmadinejad: Iran now nuclear power. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3342489,00.html> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁶⁸ Cordesman, A.H., Al-Rodhan, K.R. Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran's Nuclear Programs. http://www.csis.org/media/csis/pubs/060412_iran_uncertainty.pdf (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁶⁹ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

ratificēšana 1970. gadā, izvērta plašu un intensīvu darbību pie kodolmateriālu ražošanas.¹⁷⁰ Šajā laika posmā Irāna arī izvērta sadarbību ar dažādām teroristu grupām, piemēram, Libānas šiītu grupu „Hizbollah” (Hezbollah), Palestīnas islāmu grupu „Hamas”, kā arī tā ir iesaistīta Pakistānas zinātnieka A. Hana starptautiskajā kodoltehnoloģiju izplatīšanas tīklā.¹⁷¹ Līdz ar to jau šajā laikā posmā Irānas darbībām ar kodoltehnoloģijām tika pievērsta starptautiska līmeņa uzmanība.

Tomēr intensīva un pastāvīga starptautiskās sabiedrības uzmanība jautājumam par Irānas kodolprogrammu tika pievērsta 2003. gadā, kad Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra,¹⁷² kas pārraudzīja Irānas kodoliekārtas kopš 1992. gada februāra,¹⁷³ pirmo reizi ziņoja par Irānas Garantiju līguma saistību pārkāpumiem, proti, tika atklātas nedeklarētas kodoliekārtas un atrastas liecības saistībā ar tās šķietami miermīlīgo kodolenerģijas programmu un militāro dimensiju.¹⁷⁴ Tā ietvaros, Irāna 2003. gada 18. decembrī parakstīja Papildus protokolu (Additional Protocol), saskaņā ar kuru Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektoriem tika piešķirtas plašākas pilnvaras, pārbaudot deklarētās un nedeklarētās kodoliekārtas, kā arī Irānas kodolprogrammu.¹⁷⁵ Šīs vienošanās rezultātā Irāna piekrita pārtraukt savu urāna gāzes bagātināšanas programmu, kuru tomēr no jauna atkal atsāka 2005. gadā, reaģējot uz pieaugošo starptautisko spiedienu. Proti, Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra pastāvīgi ziņoja par Irānas Garantiju līguma saistību pārkāpumiem,¹⁷⁶ ko galvenokārt noteica Irānas spēcīgā infrastruktūra. Citiem vārdiem sakot, ar urāna ieguves, pārveidošanas un gāzes bagātināšanas spējām Irānas infrastruktūra ir veidota tā, ka to ir salīdzinoši viegli novirzīt no tās izmantošanas civilajiem uz militārajiem mērķiem.¹⁷⁷ Neskatoties uz to, ka Irānas līderi nepārtraukti argumentēja, ka tās kodolprogramma ir paredzēta miermīlīgiem mērķiem un ka Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma ietvaros tai ir tiesības bagātināt urānu,¹⁷⁸ tomēr starptautiskā sabiedrība asi reaģēja uz Irānas iespējamo kodolieroču programmu. Šādas attīstības tendences galvenokārt noteica neuzticība Irānai, ko pamato atklājumi par tās darbu

¹⁷⁰ Nuclear Weapons. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/nuke.htm> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁷¹ Iran and Terrorism: State Sponsored Terrorism in Iran. <http://terrorism.about.com/od/iran/p/Iran2.htm> (aplūkota 26.05.2009.).

¹⁷² IAEA: Board of Governors. Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-40.pdf> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁷³ Nuclear Weapons. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/nuke.htm> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁷⁴ IAEA: Board of Governors. Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-40.pdf> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁷⁵ Iran Signs Additional Protocol on Nuclear Safeguards: Signing Ceremony Takes Place at IAEA. <http://www.iaea.org/NewsCenter/News/2003/iranap20031218.html> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁷⁶ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁷⁷ Iranian Progress Toward Developing Nuclear Weapons. <http://www.milnet.com/Iranian-Nuclear-Chronology.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

¹⁷⁸ Cordesman, A.H., Al-Rodhan, K.R. Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran's Nuclear Programs. http://www.csis.org/media/csis/pubs/060412_iran_uncertainty.pdf (aplūkota 25.04.2009.).

pie slepenas kodolprogrammas attīstīšanas un nevēlēšanās sniegt par to paskaidrojumus, kā arī vairāku Irānas līderu provokatīvie izteikumi,¹⁷⁹ piemēram, Irānas prezidenta Mahmuda Ahmadinežada (Mahmoud Ahamdinejad) paziņojums 2006. gadā par to, ka Irāna ir kļuvusi par kodolvaru.¹⁸⁰

Balstoties uz Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras ziņojumiem, 2006. gada 31. jūlijā ANO Drošības padome izdeva rezolūciju Nr. 1696, saskaņā ar kuru, balstoties uz pārliecību, ka Irānas kodolprogrammai ir militāra dimensija, tai tika pieprasīts pārtraukt tās urāna gāzes bagātināšanas programmu un brīdināta par sankciju piemērošanu nepakļaušanās gadījumā.¹⁸¹ Tomēr, reaģējot uz ANO Drošības spiedienu, Irāna liedza pieeju Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektoriem tās Natanzas (Natanz) kodolreaktorā, kā arī uzsāka „smagā ūdens” reaktora¹⁸² celtniecību Arakā (Arak). Tā ietvaros, bijušais ASV prezidents Džordžs Bušs piemēroja ekonomiskās sankcijas valstīm un kompānijām, kas sniedz tehnisko palīdzību Irānai.¹⁸³ Līdzīgi, arī ANO Drošības padome, saskaņā ar ANO Statūtu 41. pantu, kas sniedz pilnvaras tai izvēlēties instrumentus, ar kuriem garantēt tās lēmumu izpildi,¹⁸⁴ izdeva rezolūciju Nr. 1737, kas aizliedza noteiktu kodolmateriālu un kodoltehnoloģiju piegādi Irānai, personu un kodoliekārtu uzraudzību, kas ir saistīti ar tās kodolprogrammu, kā arī pieprasīja pilnīgu Irānas pakļaušanos Garantiju līguma saistībām.¹⁸⁵ Irānas kodolprogrammas jautājuma risināšanā aktīvi ir iesaistījušās arī Anglija, Francija, Ķīna, Krievija, Vācija un ASV, kur šo valstu sadarbības forma ir zināma arī kā P5+1. 2006. gadā P5+1 piedāvāja Irānai pamudinājumu paketi, proti, Teherānai tika piedāvāta palīdzība jaunu kodolreaktoru celtniecībai, garantēta kodolenerģijas piegāde un ekonomiskā palīdzība apmaiņā pret tās darba pārtraukšanu pie urāna gāzes bagātināšanas programmas. Tomēr Irāna šo piedāvājumu atraidīja, argumentējot, ka tai kā Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma loceklei ir leģitīmas tiesības uz kodolenerģijas iegūšanu miermīlīgiem mērķiem. 2008. gadā EU-3 (Anglija, Vācija un Francija) Irānai atkārtoti piedāvāja šādu pamudinājumu paketi, bet tā atkal to noraidīja, sniedzot tādus pašus argumentus kā P5+1 piedāvājuma gadījumā.¹⁸⁶ 2007. gada augustā Irāna panāca nozīmīgu vienošanos ar Starptautisko Kodolenerģijas aģentūru, kur abas

¹⁷⁹ Klīve, M. Kodolieroču jautājuma zemūdens akmeņi.

http://www.politika.lv/temas/starptautiska_politika/10605/ (aplūkota 24.05.2009.).

¹⁸⁰ Lappin, Y. Ahmadinejad: Iran now nuclear power. <http://www.vnetnews.com/articles/0,7340,L-3342489,00.html> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁸¹ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁸² Kodolreaktora tips, kurā no dabiskā urāna var iegūt plutoniju. „Smagais ūdens” ietver lielāku izotopu deiterija proporciju nekā parasts ūdens.

¹⁸³ Nuclear Overview. http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/index.html (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁸⁴ Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (aplūkota 26.04.2009.).

¹⁸⁵ United Nations Security Council. Resolution 1737 (2006).

<http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/iaeaIran/unscre1737-2006.pdf> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁸⁶ World powers urge Iran to suspend nuclear enrichment during talks.

<http://www.haaretz.co.il/hasen/spages/992625.html> (aplūkota 25.04.2009.).

pusēs parakstīja 21. augusta līgumu (The August 21). Saskaņā ar šo līgumu Natanzas gāzes bagātināšanas iekārta tika iekļauta Garantiju līgumā, kas nozīmēja, ka Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras inspektori tika pilnvaroti tajā veikt regulāras pārbaudes. Neskatoties uz to, ka Teherāna sadarbojas ar Starptautisko Kodolenerģijas aģentūru, tā nepakļaujas ANO Drošības padomes rezolūcijām, kas pret Irānas kodolprogrammu kopumā tika piemērotas četras un kuru galvenā prasība bija Teherānai pārtraukt tās urāna gāzes bagātināšanu.¹⁸⁷ Irāna šādā veidā ir apliecinājusi, ka tā noraidīs ikvienu piedāvājumu, kas ir vērsts uz tās atteikšanos no urāna gāzes bagātināšanas programmas.

Jautājums par Irānas iespējamo kodolieroču programmu un ļoti sarežģīts, un tās atklāšanu ierobežo vairāki faktori. Proti, ASV, ES un ANO atzīst, ka Irānai ir tiesības iegūt kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem, tomēr nav pārliecības un skaidrības, ar kādiem instrumentiem būtu iespējams nošķirt mēģinājumus iegūt kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem no mēģinājumiem novirzīt kodolmateriālus kodolieroču ražošanai. Uzmanību Irānas iespējamai kodolieroču programmai saista arī fakts, ka tā nekad nav noliegusi, ka veic ar kodolmateriāliem saistītus pētījumus. Tā vietā, Irāna pastāvīgi ir oficiāli argumentējusi, ka vēlas iegūt kodoltehnoloģijas un ka tai ir nacionālas tiesības iegūt kodolenerģiju. Irānas iespējamā kodolpotenciāla atklāšanu sarežģī arī tas, ka nekad nav iegūtu oficiālu licēību, kas apstiprinātu Irānas darbu pie kodolieroču ražošanas.¹⁸⁸ Tomēr, neskatoties uz informācijas trūkumu par Irānas kodolprogrammas patieso dabu un statusu, tās slepenās un apšaubāmās darbības ar kodoltehnoloģijām ietver vairākas draudu dimensijas, kas mazina gan reģionālo, gan kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vides līdzsvaru.

Starptautiskās sabiedrības uzmanību jautājumam par Irānas kodolprogrammu galvenokārt noteica tas, ka Irāna ir valsts, kuras rīcībā ir zināšanas un tehnoloģiskā infrastruktūra, kas nepieciešama kodolieroču ražošanai, līdz ar to Irānas gadījums ietver draudus par jaunas kodolvalsts iespējamo rašanos. Turklāt, zinot, ka Irānai ir spēcīga kodoltehnoloģiju infrastruktūra, kur tās civilie un militārie aspekti ir cieši saistīti¹⁸⁹ un balstoties uz Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras ziņojumiem 2009. gada februārī, kas apliecināja, ka Irāna ir saražojusi apmēram 1000 kg zemi bagātināta urāna,¹⁹⁰ tā ir valsts, kurā laika sprādis starp lēmuma pieņemšanu, kas attiecas uz kodolieroču ražošanu, un tā īstenošanu ir

¹⁸⁷ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁸⁸ Cordesman, A.H., Al-Rodhan, K.R. Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran's Nuclear Programs. http://www.csis.org/media/csis/pubs/060412_iran_uncertainty.pdf (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁸⁹ Iranian Progress Toward Developing Nuclear Weapons. <http://www.milnet.com/Iranian-Nuclear-Chronology.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

¹⁹⁰ Esfandiari, G. New IAEA Report Shows Iran Nearing Nuclear Breakout Capability. http://www.rferl.org/content/New_IAEA_Report_Shows_Iran_Nearing_Nuclear_Breakout_Capability/1496564.html (aplūkota 26.04.2009.).

salīdzinoši mazs. Analizējot Irānas reģionālās dinamikas, tā, kļūstot par kodolvalsti, ne tikai mazinātu kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma lomu un būtību, bet arī spēcīgi ietekmētu reģionālo spēka līdzsvaru un mazinātu drošības līmeni Tuvajos Austrumos, kur jau ir vērojams liels konfliktu skaits.¹⁹¹ Pamatojoties uz to, ka Tuvajos Austrumos jautājums par valstu nacionālo drošību ir ļoti jutīgs, Irānas apšaubāmās un slepenās darbības pie kodolprogrammas provocē arī citas reģiona valstis apsvērt iespējas apbruņoties ar kodolarsenālu. Proti, galvenokārt reaģējot uz Irānas kodolprogrammu, Bahreina, Ēģipte, Jordānija, Kuveita, Omāna, Katara, Saudu Arābija, Sīrija, Turcija, Jemena un AAE jau ir izrādījušas interesi par kodolieroču iegūšanu.¹⁹² Neskatoties uz to, ka lielākajai daļai šo valstu trūkst tehnoloģiskā pamata kodolieroču ražošanai, tomēr tajā pašā laikā, pamatojoties uz tehnoloģiju izklieģto dabu un starptautiskajiem kodolarsenāla izplatīšanas tīkliem, šādu spēju iegūšana ir tikai laika jautājums. Kodolbruņošanās sāncensība Tuvajos Austrumos norādītu ne tikai uz trūkumiem Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumā, bet arī būtu kā vēstnesis par pakāpenisku visas globālās kodoldrošības sistēmas sabrukumu. Izplatoties zināšanām un valstīm iegūstot tehnoloģisko infrastruktūru, kuru ir salīdzinoši viegli novirzīt no tās izmantošanas civiliem uz militārajiem mērķiem, praktiski kļūst neiespējami izkontrolēt un pārbaudīt visu valstu darbības ar kodoltehnoloģijām un kodolmateriāliem. Piemēram, šī situācija spilgti izpaužas Irānas gadījumā, proti, ja Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra nav spējīga iegūt detalizētu informāciju par vienas valsts kodolprogrammu, tad ir pamats apšaubīt, ka tā to varēs iegūt, ka 10 vai 20 valstis būs izvērsušas kodolprogrammas attīstīšanu.

Jautājums par Irānas kodolprogrammu starptautiskajā līmenī saasināja debates arī par to, kā ierobežot urāna gāzes bagātināšanu tikai civiliem mērķiem, līdz ar to novēršot tā bagātināšanu līdz tādām līmenim, kas nepieciešams kodolieroču ražošanai. Viena no iniciatīvām, kura ir vērsta uz šī jautājuma risināšanu, ietver ideju par starptautisko centru izveidi, kuros tiktu bagātināts urāns un ražota kodoldegviela. Šie centri, atrodoties starptautiskajā kontrolē, bet nevis atsevišķas valsts vai valstu grupas pārraudzībā, piegādātu kodoldegvielu valstīm, līdz ar to tā būtu iespējams mazināt kodoltehnoloģiju izplatīšanas riskus, kā arī kodolmateriālu novirzīšanu kodolieroču ražošanai.¹⁹³ Tomēr, saskaņā ar Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV pantu, valstis, kuru rīcībā nav kodolieroči, ir tiesīgas iegūt kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem,¹⁹⁴ līdz ar to daudzas attīstības valstis šādu iniciatīvu

¹⁹¹ Nuclear Weapons. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/nuke.htm> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁹² Broad, W.J., Sanger, D.E. With Eye on Iran, Rivals Also Want Nuclear Power. <http://www.nytimes.com/2007/04/15/world/middleeast/15sunnis.html?pagewanted=1&r=1> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁹³ Klīve, M. Kodolieroču jautājuma zemūdens akmeņi. http://www.politika.lv/temas/starptautiska_politika/10605/ (aplūkota 24.05.2009.).

¹⁹⁴ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

neatbalsta, argumentējot, ka palielinātos to atkarība no lielvalstīm,¹⁹⁵ kā arī tiktu pārkāptas kaulēšanās saistības Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma ietvaros. Citiem vārdiem sakot, nereti tiek norādīts, ka Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums ir vairāk vērst uz lielvaru jeb kodolvaru interešu aizstāvēšanu, kā arī vienošanās par šī līguma IV pantu tika panākta kaulēšanās procesā, proti, valstis, kuru rīcībā nav kodolieroči, apņēmas neizvērst darbības, lai tos iegūtu, apmaiņā pret ko tās ieguva tiesības uz kodolenerģijas ieguvī, savukārt kodolvalstis apņēmas uzsākt kodolatbruņošanās pasākumus.¹⁹⁶ Līdz ar to ikviens mēģinājums likvidēt vai grozīt Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV punktu valstīs, kuru rīcībā nav kodolieroči, tiek interpretēts kā pārkāpums. Konkrēti Irānas gadījumā, galvenokārt reaģējot uz tās pastāvīgo argumentāciju par savām neatņemamām kodolenerģijas ieguves tiesībām, 2006. gadā Persijas jūras līča Sadarbības padome (The Gulf Cooperation Council), kas ietver Saudu Arābiju, Bahreinu, Kuveitu, Omānu, Kataru un AAE, oficiāli paziņoja par saviem nodomiem uzsākt kodolenerģijas programmas attīstīšanu. Kopumā 85% Persijas jūras līča valstis ir deklarējušas savas intereses kodolvaras iegūšanā.¹⁹⁷

Neskatoties uz šo valstu leģitīmajām tiesībām attīstīt kodolenerģiju, attīstoties šādam scenārijam, tās kļūs par „faktisku kodolieroču” izplatītājiem, proti, palielinās kodolieroču ražošanai izmantojamo materiālu daudzums civilās kodolprogrammās.¹⁹⁸ Balstoties uz starptautiskās prakses vēsturiskajām liecībām, palielinoties kodolenerģijas ražošanas centru skaitam, ir pamats apgalvot, ka automātiski arī samazināsies spēja nodrošināt adekvātu kontroli un pārraudzību pār šīm darbībām. Citiem vārdiem sakot, pieaugot kodoltehnoloģiju, kodolmateriālu un ar tiem saistīto zināšanu izkļiedētības pakāpei, palielinās arī šo kodolpotenciāla aspektu izplatīšanas risks.

Jautājums par Irānas kodolprogrammu rada tiešus izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, jo tas ietver ne tikai draudus par jaunas kodolvalsts iespējamo rašanos, bet Irānas kodolaktivitātes mazina arī drošības līmeni reģionā, provocējot citas valstis apsvērt iespējas iegūt savā īpašumā kodolieročus, kas savukārt norāda uz kodoltehnoloģiju iespējamo izplatītāju skaita pieaugumu. Risinājuma panākšana Irānas kodolprogrammas jautājumā nav vienkārša, jo liels daudzums valstu atbalsta Irānu, kas attiecas uz tās tiesībām iegūt kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem, kā arī šīs valstis pašas izrāda interesi uzsākt

¹⁹⁵ Klīve, M. Kodolieroču jautājuma zemūdens akmeņi.

http://www.politika.lv/temas/starptautiska_politika/10605/ (aplūkota 24.05.2009.).

¹⁹⁶ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

¹⁹⁷ Broad, W.J., Sanger, D.E. With Eye on Iran, Rivals Also Want Nuclear Power.

<http://www.nytimes.com/2007/04/15/world/middleeast/15sunnis.html?pagewanted=1&r=1> (aplūkota 25.04.2009.).

¹⁹⁸ Pilat, J.F. Virtual Nuclear Weapons. <http://www.osti.gov/bridge/servlets/purl/615627-yBBEOO/webviewable/615627.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).

kodolenerģijas ražošanu. Tā ietvaros, Irānas kodolprogrammas gadījums norāda arī uz būtisku trūkumu Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumā, kur tā IV punkts atļauj valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, attīstīt „faktiskas kodolspējas”, līdz ar to spēcīgi ietekmējot kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi.

4.2. Starptautiskais kodolterorisms un kontroles trūkums pār kodolmateriāliem

Starptautiskais kodolterorisms un adekvātas kontroles trūkums pār kodolmateriāliem ir izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, kas pastiprina viens otru. Citiem vārdiem sakot, mazinoties kontrolei un drošības līmenim pār kodolmateriāliem, pieaug kodolterorisma riski, un pretēji, pieaugoši kodolterorisma radītie draudi, norāda uz kodolmateriālu drošības trūkumiem. Līdz ar to šajā darba apakšnodaļā šīs divas draudu dimensijas, proti, starptautiskais kodolterorisms un kontroles trūkums pār kodolmateriāliem, tiks analizētas saistītā veidā.

Starptautiskais kodolterorisms nav 21. gadsimta fenomens, jo jau 1960. gados bija vērojami dažādi ar terorisma grupējumiem saistīti uzbrukumi.¹⁹⁹ Tomēr starptautiska līmeņa teroristu uzbrukumi ir saistāmi ar 1988. gadu, kad naidīgi noskaņoti indivīdi, izmantojot kodolieročus, uzbruka ASV lidmašīnai „Pan Am 103”, apliecinot starptautiskajai sabiedrībai, kādus draudus un iznīcību var radīt kodolieroču izmantošana ar teroristiem. Pēc šī uzbrukuma nākošie 13 gadi ir raksturojami ar intensīviem incidentiem, piemēram, teroristu uzbrukumi Buenosairesā 1992. gadā, Oklahomā 1995. gadā, Sauda Arābijā 1996. gadā un ASV vēstniecībai Kenijā 1998. gadā.²⁰⁰ Šajā laika posmā tika analizēti arī kodolterorisma radītie riski un attīstīti mehānismi, ar kuriem būtu iespējams noteikt iespējamus teroristu uzbrukumus.²⁰¹ Tomēr 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumi Pasaules Tirdzniecības Centram Ņujorkā starptautiskā līmenī radīja jaunu izpratni par kodolterorisma radīto draudu iznīcinošo pakāpi, kā arī tie starptautiskajai sabiedrībai apliecināja, ka kodolterorisms ir raksturīga 21. gadsimta starptautiskās sistēmas pazīme. To apliecina, piemēram, tas, ka dažas nedēļas pēc 11. septembra uzbrukumiem bijušais ASV prezidents Džordžs Bušs starptautisko kodolterorismu izvirzīja par savas valsts galveno ārpolitikas prioritāti un aicināja valstis apvienoties cīņā pret to.²⁰² Līdz ar to izmaiņas, kas ir vērojamas jautājumā par kodolterorismu 21. gadsimtā, ir saistītas ar tā pozicionēšanu kā galveno mērķi valstu nacionālajās drošības stratēģijās.

21. gadsimta kodolterorisma radīto draudu raksturam ir vērojamas jaunas iezīmes, ko apliecināja plaša mēroga uzbrukumi tūristiem Balī 2002. gadā, vilcieniem Madridē 2005.

¹⁹⁹ Zune, S. International Terrorism. http://www.fpij.org/briefs/vol3/v3n38terr_body.html (aplūkota 04.04.2009.).

²⁰⁰ Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism. http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰¹ Nuclear Terrorism – How To Prevent It. <http://www.nci.org/nuketerror.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰² Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J. Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).

gadā un Krievijas vidusskolai Beslanā 2004. gadā. Citiem vārdiem sakot, mūsdienu kodolterorismam ir raksturīgs pašnāvnieku terorisma fenomens, teroristisko grupējumu diversifikācija, pieaugoša vardarbība un brutalitāte, reliģiskais fanātisms, kā arī teroristu uzbrukumu dažādās formas un to augstā pielāgošanās spēja mazina iespējas identificēt iespējamus uzbrukuma mērķus.²⁰³ Mūsdienu kodolterorisms ir vērst uz to, lai radītu pēc iespējas lielāku iznīcību, proti, tas var iznīcināt ne tikai valsts infrastruktūras, bet var nogalināt arī tūkstošiem cilvēku un radīt starptautiska līmeņa pastāvīgas terora bailes,²⁰⁴ līdz ar to radot ne tikai fizisku, bet arī morālu iznīcību. Turklāt, pastāv uzskats, ka teroristi, iegūstot savā rīcībā kodolieročus, visdrīzāk tos arī fiziski izmantos, jo nav tādu instrumentu, ar kuriem būtu iespējams teroristus atrunāt vai atbaidīt no to izmantošanas, līdz ar to pret tiem nav iespējams attiecināt iebiedēšanas noteikumus.²⁰⁵

Kodolieročus nav iespējams ražot tieši no dabiskā urāna, bet to ir nepieciešams bagātināt līdz noteiktam kodolieroču ražošanai atbilstošam līmenim. Savukārt plutonijs un citi kodolieroču ražošanai izmantojamie materiāli nav sastopami dabā, kas nozīmē, ka tos ir nepieciešams ražot kodolreaktoros. Šie kodolmateriālu apstrādes procesi ir ļoti sarežģīti un dārgi, līdz ar to ar kodolmateriālu ražošanu var nodarboties tikai valstis, kurām ir spēcīga infrastruktūra un labs zinātniskais pamats. Tā ietvaros, pastāv tikai divi veidi, kā teroristu grupējumi var iegūt kodolieročus savā īpašumā. Pirmkārt, nozogot neskartus kodolieročus no esošajiem kodolarsenāliem vai nopērkot jau nozagtus kodolieročus. Otrkārt, nozogot kodolmateriālus un, piesaistot zinātniekus ar attiecīgām kodoltehnoloģiskajām zināšanām, pēc tam novirzot tos kodolieroču ražošanai.²⁰⁶ Līdz ar to vienīgais efektīvais veids, kā mazināt kodolspēka nonākšanu teroristu rokās, ir garantēt adekvātu kontroli pār esošajiem kodolieroču krājumiem un kodolmateriāliem. Analizējot pasaules kodolmateriālu krājumus, kas ir 3,755 tonnas, no kurām 1,855 tonnas ir plutonijs un 1,900 tonnas ir urāns,²⁰⁷ un, pieņemot, ka vienkārša kodolieroča ražošanai pietiktu ar 25 kg urāna un 8 kg plutonija,²⁰⁸ kopumā būtu iespējams saražot apmēram 308 kodolieročus.

Pirms 2001. gada 11. septembra uzbrukumiem drošību un kontroli pār kodolpotenciālu galvenokārt garantēja Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra, Kodolpiegādātāju grupa, kā arī

²⁰³ Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism.

http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰⁴ Understanding Nuclear Terrorism. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20768/Nuc_terr_back.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰⁵ Nuclear Terror Attack Number One Threat. <http://www.nationalterroralert.com/updates/tag/nuclear-terrorism/> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰⁶ Nuclear Terrorism: Introduction. http://www.nti.org/h_learnmore/nuctutorial/index.html (aplūkota 26.04.2009.).

²⁰⁷ Global Plutonium and Highly Enriched Uranium (HEU) Stocks: Summary Tables and Charts. http://www.isis-online.org/global_stocks/summary_tables.html#table1. (aplūkota 27.04.2009.).

²⁰⁸ International Physicians for the Prevention of Nuclear War. Nuclear Terrorism.

<http://www.ipnw.org/ResourceLibrary/NuclearTerrorism.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).

tā tika sekmēta caur divu būtisku līgumu noslēgšanu. Saskaņā ar Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras Garantiju līgumu, kas tika pieņemts 1972. gadā, tā tika pilnvarota uzraudzīt visas kodoliekārtas un kodolaktivitātes valstīs, kuru rīcībā nav kodolieroči un valstīs, kuras nav Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma locekles,²⁰⁹ lai sekmētu kodolmateriālu izmantošanu tikai miermīlīgiem mērķiem. Tomēr atklājumi 1990. gadu sākumā par Irākas darbu pie slepenas kodolprogrammas attīstīšanas un šķēršļi Ziemeļkorejas kodoldarbību pārbaudīšanai apliecināja nepieciešamību spēcīnāt Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras garantiju sistēmu.²¹⁰ Tā ietvaros, tā 1998. gada 11. jūnijā apstiprināja Papildus protokolu, saskaņā ar kuru Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūrai tika paplašinātas verifikācijas pilnvaras. Proti, tai bija tiesības ne tikai pārraudzīt darbības ar deklarētajiem kodolmateriāliem, bet arī nedeklarētās kodolaktivitātes, kā arī valstīm Starptautiskajai Kodolenerģijas aģentūrai ir jāiesniedz visaptveroša informācija par visiem savas kodolprogrammas aspektiem, ieskaitot ziņas par veiktajiem pētījumiem un kodolmateriālu ieguvi.²¹¹ Līdzīgi, arī Kodolpiegādātāju grupa tiecas sekmēt kodoltehnoloģiju izmantošanu miermīlīgiem mērķiem, ieviešot noteiktas piegādes vadlīnijas.²¹² Kodolmateriālu kontroles sekmēšanai 1980. gada 3. martā tika apstiprināta Konvencija par kodolmateriālu fizisku aizsardzību (The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material). Saskaņā ar šo līgumu, tā locekles apņemas starptautiskās kodoltehnoloģiju transportēšanas laikā garantēt kodolmateriālu drošību savas valsts teritorijas ietvaros un uz ūdens vai gaisa telpā līdz konkrētās valsts jurisdikcijas robežai, kā arī līguma locekles tiecas izvairīties no kodolmateriālu importēšanas un eksportēšanas, ja nav iespējams garantēt pār tiem drošību.²¹³

Pēc PSRS sabrukuma 1991. gadā Krievijas kontrole pār kodolieročiem un kodolmateriāliem tās bijušajās republikās būtiski samazinājās, līdz ar to norādot uz pieaugošajiem kodoltehnoloģiju izplatīšanas un kodolterorisma riskiem.²¹⁴ Tā ietvaros, 1992. gadā ASV un Krievija parakstīja Augsti bagātināta urāna iepirkuma līgumu (The Highly Enriched Uranium Purchase Agreement), kas zināms arī kā Augsti bagātināta urāna vienošanās („HEU deal”). Balstoties uz šo līgumu, ASV no Krievijas par 8 miljardiem ASV

²⁰⁹ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenal: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 27. – 28. p.

²¹⁰ IAEA Safeguards: Stemming the Spread of Nuclear Weapons.

http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/SI_Safeguards.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²¹¹ Protocol Additional. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/2005/infirc193a8.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).

²¹² Communications Received from Certain Member States Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology. <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/PDF/infirc254r8p1-060320.pdf> (aplūkota 03.04.2009.).

²¹³ The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material.

<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infircs/Others/inf274r1.shtml> (aplūkota 26.04.2009.).

²¹⁴ Nuclear Terrorism – How To Prevent It. <http://www.nci.org/nuketerror.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

dolāru nopirka 500 tonnas augsti bagātināta urāna,²¹⁵ kur ar šādu tā daudzumu būtu iespējams saražot 25 000 kodolieroču, kas savukārt pēc tam tika pārvērsts zemi bagātinātā urānā. Neskatoties uz to, ka šī vienošanās sekmēja Krievijas un ASV, kā arī starptautisko drošību, nereti tā tiek kritizēta kā ASV savtīgo interešu apmierināšana, jo pēc urāna pārvēršanas zemi bagātinātā līmeni, tas tika izmantots ASV 100 kodolreaktoros elektrības ražošanai nacionālajām vajadzībām.²¹⁶

Tomēr liecības par pastāvīgiem kodolmateriālu pazušanas gadījumiem un mēģinājumiem tos nozagt norādīja uz būtiskiem trūkumiem kodolmateriālu drošības un kontroles struktūrās. Piemēram, 1992. un 1994. gadā Krievijā tika nozagts attiecīgi 1,5 kg un 3 kg liels daudzums augsti bagātināta urāna, kas izmantojams kodolieroču ražošanai. Līdzīgi, par kodolmateriālu drošības trūkumu Krievijā tika ziņots arī 1998. gadā, kad no nezināma uzņēmuma Čeļabinskas apgabalā tika nozagts pietiekams kodolmateriālu daudzums, ar ko būtu iespējams izveidot vienu kodolieroci.²¹⁷ Kontroles trūkums pār kodolmateriāliem tika konstatēts arī citās valstīs, piemēram, 1994. gada decembrī gan Čehijā, gan Vācijā policija aizturēja cilvēku grupu, pie kuras tika atrasts attiecīgi 4 kg augsti bagātināta urāna un vairāk nekā 400 g plutonija.²¹⁸ Līdzīgi, arī 1996. gadā tika atklāts, ka no kodolreaktora Japānā ir nozagts vairāk nekā 8 kg plutonija.²¹⁹ Kopumā laika posmā no 1993. gada līdz 2002. gadam Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra ir ziņojusi par 175 neatļautiem kodolmateriālu tirdzniecības gadījumiem, no kuriem 18 gadījumi bija saistīti ar mēģinājumiem pārdot augsti bagātinātu urānu vai plutoniju – materiāli, kas nepieciešami kodolieroču ražošanai.²²⁰ Analizējot globālos kodolmateriālu krājumus, lielākais augsti bagātināta urāna un militārā plutonija daudzums ir Krievijā, ASV, Francijā, Anglijā un Ķīnā,²²¹ un turklāt, aplūkojot teroristu uzbrukuma tendences kodolreaktoriem vai kodolmateriālu krājumiem, jāsecina, ka to intensīvākā darbība ir vērojama tieši ASV, Eiropā un Āzijā.²²² Līdz ar to drošība pār šo valstu kodolmateriāliem ir apšaubāma.

²¹⁵ Russia: History of the US-Russian HEU Agreement and HEU Feed Deal.

<http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/fissmat/heudeal/heudeal.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

²¹⁶ Neff, T.L. Decision Time for the HEU Deal: U.S. Security v.s. Private Interests.

http://www.armscontrol.org/act/2001_06/nefjun01 (aplūkota 26.04.2009.).

²¹⁷ Annual Report to Congress on the Safety and Security of Russian Nuclear Facilities and Military Forces.

http://www.nci.org/02NCI/02/nic_annual-report.htm (aplūkota 27.04.2009.).

²¹⁸ Helfand, I., Forrow, L., Tiwari, J. Nuclear Terrorism. http://www.nci.org/02NCI/03/bmj_356.htm (aplūkota 27.04.2009.).

²¹⁹ Sokolski, H. Rethinking Nuclear Terrorism. [http://www.npec-](http://www.npec-web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf)

[web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf](http://www.npec-web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf) (aplūkota 27.04.2009.).

²²⁰ Helfand, I., Forrow, L., Tiwari, J. Nuclear Terrorism. http://www.nci.org/02NCI/03/bmj_356.htm (aplūkota 27.04.2009.).

²²¹ Global Stocks of Nuclear Explosive Materials: Summary Tables and Charts. [http://www.isis-](http://www.isis-online.org/global_stocks/end2003/summary_global_stocks.pdf)
[online.org/global_stocks/end2003/summary_global_stocks.pdf](http://www.isis-online.org/global_stocks/end2003/summary_global_stocks.pdf) (aplūkota 26.04.2009.).

²²² Johnston, R. Nuclear Terrorism Incidents. <http://www.johnstonsarchive.net/nuclear/wrip1855.html> (aplūkota 26.04.2009.).

Pirms 2001. gada 11. septembra dažādas drošības struktūras bija atklājušas arī starptautiskos teroristu tīklus, kā arī dažādu teroristisko grupējumu mēģinājumus iegūt savā rīcībā kodolieročus. Piemēram, 1995. gadā ANO inspektori Irākā atrada vairākus dokumentus, kuros bija liecības, ka Pakistānas zinātnieks A. Hans ar slepenu vārdu bija noslēdzis vienošanos ar S. Huseinu (S. Hussein), saskaņā ar kuru Pakistāna pārdeva Irākai kodolieroču ražošanai nepieciešamās skices un zināšanas, nodrošināja tehnisko palīdzību, kā arī kodolmateriālu pārvešanu no Rietumeiropas valstīm caur A. Hana kompāniju.²²³ Līdzīgi, tika iegūtas liecības arī par Pakistānas un Afganistānas sadarbību, proti, neilgi pirms 2001. gada 11. septembra uzbrukumiem vairāki Pakistānas kodolzinātnieki sniedza palīdzību Afganistānai jautājumā par kodolieroču ražošanu.²²⁴ Tomēr 2001. gada 11. septembra teroristu uzbrukumi Ņujorkai, kā rezultātā bojā aizgāja vairāk nekā 3 tūkstoši cilvēku,²²⁵ apliecināja, ka kodolmateriālu kontroles un drošības struktūras ir neadekvātas un ka mēģinājumi novērst kodoltehnoloģiju nonākšanu teroristisko grupējumu īpašumā izrādījās neveiksmīgi. Tā ietvaros, pēc 11. septembra traģiskajiem notikumiem tika izvērstas plašs pasākumu kompleksas cīņai pret starptautisko kodolterorismu.

Starptautiskā līmenī aktualizējās jautājums par zinātniskās informācijas izplatīšanas radītajiem draudiem, kas galvenokārt tika saistīts ar neatrisināto jautājumu par PSRS laika kodolzinātniekiem. Proti, tika pieņemts, ka bijušajā PSRS teritorijā ir apmēram 2000 cilvēku, kuriem piemīt kodolieroču ražošanai nepieciešamās zināšanas, savukārt 3000 – 5000 cilvēku bija strādājuši pie urāna gāzes bagātināšanas vai plutonija ražošanas.²²⁶ Šī jautājuma risināšanā nozīmīga loma bija G-8, kas ir neformāla astoņu nozīmīgāko industriālo demokrātiju grupa – Francija, ASV, Anglija, Vācija, Japāna, Itālija, Kanāda un Krievija. G-8 2002. gada 27. jūnija samītā Kanādā ierosināja Globālo Partnerību pret masu iznīcināšanas ieroču un materiālu izplatīšanu (The Global Partnership against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction), kas balstījās uz četriem būtiskiem darbības principiem, proti, kodolieroču izplatīšanas ierobežošana, kodolatbrūņošanās, kodolterorisma novēršana un kodoldrošība.²²⁷ Galvenokārt pamatojoties uz neskaidro kodoltehnoloģiju statusu un drošību Krievijā, sākotnēji Globālā Partnerība tika vērsta uz Krievijas kodolmateriālu daudzuma

²²³ Albright, D., Hinderstein, C. Documents Indicate A.Q. Khan Offered Nuclear Weapons Designs to Iraq in 1990: Did He Approach Other Countries? http://www.isis-online.org/publications/southasia/khan_memo.html (aplūkots 26.04.2009.).

²²⁴ Nonproliferation: The Pakistan Network. <http://www.cfr.org/publication/7751/> (aplūkots 26.04.2009.).

²²⁵ Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism. http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkots 26.04.2009.).

²²⁶ Sciolino, E. Soviet Brain Drain Poses Atomic Risk, U.S. Report Warns. <http://www.nytimes.com/1992/01/01/world/soviet-brain-drain-poses-atomic-risk-us-report-warns.html> (aplūkots 26.04.2009.).

²²⁷ Statement by G8 Leaders. The G8 Global Partnership against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction. <http://www.g7.utoronto.ca/summit/2002kananaskis/arms.html> (aplūkots 26.04.2009.).

samazināšanu un to kontroles un drošības uzlabošanu, kā arī tā tiecās sekmēt labus dzīves apstākļus tiem zinātniekiem, kas bija saistīti ar darbu pie kodoltehnoloģijām, lai mazinātu viņu vēlmi sadarboties ar teroristu organizācijām vai valstīm, kuras bija izrādījušas interesi par kodolieroču ražošanu.²²⁸ Līdzīgi, arī ASV Enerģijas departaments (U.S. Department of Energy) iesaistījās zinātniskās informācijas izplatīšanas novēršanas jautājuma risināšanā, nodarbinot PSRS laika kodolzinātniekus.²²⁹

Kodolmateriālu drošības sekmēšanai, līdz ar to kodolterorisma risku mazināšanai 2003. gada 31. maijā ASV bijušais prezidents Džordžs Bušs ierosināja Izplatīšanas drošības iniciatīvu (The Proliferation Security Initiative), kas galvenokārt bija kā atbilde uz 2002. gada ASV Nacionālo stratēģiju, lai cīnītos pret masu iznīcināšanas ieročiem (The National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction), kas aicināja pieņemt spēcīgākus instrumentus, lai apturētu kodoltehnoloģiju izplatīšanu. Izplatīšanas drošības iniciatīvas galvenais mērķis ir ierobežot tirdzniecību ar kodoltehnoloģijām,²³⁰ kā īstenošanai tā izvirza trīs darbību posmus. Proti, valstu līdzdalības palielināšana drošības sekmēšanā pār kodoltehnoloģijām to pārvietošanas laikā, valstu sadarbība ar izlūkošanas dienestiem, lai atklātu neatļautus kodolarsenālu pārvietošanas gadījumus un apmācību veikšana valstu kontrolētajos laukos.²³¹ Līdzīgus kodolmateriālu drošības garantēšanas principus ievieša arī ANO Drošības padome, kas 2004. gada 28. aprīlī pieņēma rezolūciju Nr. 1540. Balstoties uz šo rezolūciju, ikvienai valstij ir pienākums atturēties no palīdzības sniegšanas nevalstiskajiem aktieriem, kas tiecas attīstīt, iegūt vai pārvietot kodoltehnoloģijas; valstīm ir jāpieņem likumi, kas aizliedz nevalstiskajiem aktieriem darboties ar kodoltehnoloģijām, deklarējot tās kā neatļautas un sodāmas aktivitātes, kā arī ikvienai valstij ir jāievieš instrumenti, ar kuriem būtu iespējams garantēt kontroli pār savas valsts kodolarsenālu.²³²

Starptautiskajai Kodolenerģijas aģentūrai arī ir būtiska loma kodolmateriālu un kodolieroču kontroles sekmēšanā. Ar ikgada 120 miljonu dolāru lielu budžetu un ar 650 cilvēku lielu komandu tā pārrauga un kontrolē apmēram 900 kodoliekārtu darbību 71 valstī.²³³ Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra Āfrikā, Āzijā, Eiropā un Latīņamerikā rīko arī konsultatīvas dabas seminārus un apmācības kursus, kā arī, lai būtu iespējams efektīvāk atklāt pārkāpumus par nelegālām darbībām ar kodoltehnoloģijām, tā sadarbojas ar Interpolu

²²⁸ Global Partnership Basics. <http://www.sgpproject.org/resources/GPbasics.html> (aplūkota 26.04.2009.).

²²⁹ Nuclear Brain Drain. <http://www.gvre.org/news/explore/nuclear-brain-drain> (aplūkota 26.04.2009.).

²³⁰ Proliferation Security Initiative. <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

²³¹ Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J., Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

²³² United Nations Security Council. Resolution 1540 (2004). <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (aplūkota 25.04.2009.).

²³³ ElBaradei, M. Nuclear Non-Proliferation and Arms Control: Are We Making Progress? <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n017.html> (aplūkota 25.04.2009.).

(Interpol), Eiropolu (Europol), Eiropas Komisiju, Eiropas Drošības un sadarbības organizāciju (The Organization for Security and Co-operation in Europe) un Pasaules Muitu organizāciju (The World Customs Organization).²³⁴

Neskatoties uz to, ka pēc 2001. gada 11. septembra uzbrukumiem starptautiskā līmenī kodolterorisms tika atzīts par galveno draudu gan valstu nacionālajai, gan starptautiskajai drošībai un mieram un ka tā radīto risku mazināšanai tika izvērstas plašas darbības, tomēr starptautiskā prakse apliecina, ka globālā kodoltehnoloģiju drošības sistēma nav spējīga adekvāti pretoties starptautiskā kodolterorisma radītajiem draudiem. Paradoksāli, bet starptautiskā kodolterorisma tendences norāda uz situāciju, kad, pieaugot mēģinājumiem novērst kodoltehnoloģiju nonākšanu teroristu rīcībā, nemazinās vai pat palielinās kodolmateriālu zādzību gadījumi. Piemēram, 2002. gada decembrī Ekvadorā tika nozagti pieci radioaktīvie ieroči, par kuriem tika samaksāta izpirkuma maksa, tomēr atgriezti tika tikai trīs no šiem ieročiem, līdz ar to ir pamatotas aizdomas, ka divi radioaktīvie ieroči tika novirzīti nelegālai tirdzniecībai.²³⁵ 2003. gadā tika konstatēts, ka no kodoliekārtas Japānā ir nozagts 206 kg liels plutonija daudzums, kur ar šādu kodolmateriālu apjomu būtu iespējams saražot 25 kodolieročus. Līdzīgi, arī Anglijā no kodoliekārtas Kambrijā 2003. gadā un 2005. gadā attiecīgi tika nozagts 19 kg un 29,6 kg liels plutonija daudzums.²³⁶ Tomēr visbīstamākā kodolmateriālu nelegāla iegūšana tika konstatēta Krievijā 2003. gadā, kad tika nozagti pasaules visspēcīgākie radioaktīvie ieroči – Krievijas kodola baterijas -, kur pie viena no šo ieroču detonēšanas apmēram miljons kvadrātkilometru liela teritorija kļūtu neapdzīvojama.²³⁷

Iegūtās liecības par plaša apjoma nelegālo tirdzniecību ar kodoltehnoloģijām likvidēja ikvienu vēl esošo ilūziju par to, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros vairāk nekā 30 gadus ilgušie mēģinājumi novērst kodolieroču un kodolmateriālu izplatīšanu ir bijuši veiksmīgi. Proti, 2003. gadā tika atklāts, ka zinātnieku un inženieru tīkls no Pakistānas, Dubaijas, Anglijas, Vācijas, Malaizijas, Dienvidāfrikas, Šrilankas, Šveices un Turcijas vairākus gadus bija pārdevuši projektus un ekipējumu, kas nepieciešami kodolieroču ražošanai, Ziemeļkorejai, Irānai, Lībijai un Ēģiptei.²³⁸ Līdzīgi, arī 2003. gadā tika atklāts Pakistānas „kodolieroču tēva” A. Hana starptautiskais kodoltehnoloģiju nelegālās tirdzniecības tīkls, kā rezultātā radās jaunas kodoltehnoloģiju izplatītāju valstis, piemēram,

²³⁴ ElBaradei, M. Nuclear Terrorism: Identifying and Combating the Risk. <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n003.html> (aplūkota 24.04.2009.).

²³⁵ Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism. http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²³⁶ Sokolski, H. Rethinking Nuclear Terrorism. <http://www.npec-web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf> (aplūkota 27.04.2009.).

²³⁷ Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism. http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

²³⁸ Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J. Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security. <http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).

Sauda Arābija, Alžīrija, Sīrija, Malaizija, Indonēzija, Mjanma un Ēģipte.²³⁹ Teroristisko grupējumu aizvien pieaugošās tendences savos uzbrukumos izmantot kodolieročus apstiprina arī Anglijas Militārās izlūkošanas dienesta 5. nodaļas (The Military Intelligence, Section 5) ziņojums 2006. gada novembrī par iegūtajām liecībām, ka Al-Qaeda grupējums plāno, izmantojot kodolieročus, uzbrukt Anglijai.²⁴⁰ Līdzīgi, arī 2008. gadā ASV Aizsardzības Izlūkošanas aģentūra (The U.S. Defense Intelligence Agency) apliecināja, ka Al-Qaeda atjauno dažus no saviem pētījumiem par kodolieroču ražošanu.²⁴¹ Vēl joprojām neatrisināts jautājums ir par zinātniskās informācijas izplatīšanas draudiem. Proti, 2008. gadā viena no lielākajām ASV kodolieroču ražošanas laboratorijām atlaida 440 cilvēkus, kas strādāja tieši pie kodolieroču ražošanas. Līdz ar to aktualizējās jautājums par šo cilvēku iespējamo sadarbību ar valstīm vai nevalstiskajiem aktieriem, kas ir naidīgi noskaņoti pret ASV.²⁴² Šīs aizdomas un atvaļināto zinātnieku tendenci sadarboties ar aktieriem, kas veic neatļautas darbības ar kodoltehnoloģijām, apliecina, piemēram, Gruzijas paziņojums 2003. gadā, ka vairāki valsts kodolfiziķi sniedz palīdzību Irānai ar kodoltehnoloģijām saistītos jautājumos.²⁴³

Šīs starptautiskās liecības par kodolmateriālu nozagšanas gadījumiem un par kodoltehnoloģiju nelegālo tirdzniecību norāda uz būtiskiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma trūkumiem. Globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas instrumenti un mehānismi nespēj adekvāti mazināt kodolterorisma draudus un novērst nelegālas darbības ar kodoltehnoloģijām. Piemēram, tiek argumentēts, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms var garantēt drošību un kontroli pār 90% no esošajiem kodolarsenāliem, savukārt pārējie 10% ir salīdzinoši vārgi uz zādzību mēģinājumiem.²⁴⁴ Tomēr, pamatojoties uz pieaugošajiem starptautiskā kodolterorisma radītajiem draudiem un tendencēm, kas norāda par to veikto incidentu skaita nemazināšanos vai pat palielināšanos, kontroles trūkums pār šiem 10% kodoltehnoloģiju galvenokārt sekmēs to, ka kodolterorisms arī turpmāk būs klātesošs starptautiskās politikas notikumos. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājumu cīņā pret kodolterorismu nosaka arī tas, ka tas tiek balstīts uz trīs pilāriem, proti, kodolieroču izplatīšanas ierobežošana, kodolenerģijas izmantošanas miermīlīgiem mērķiem

²³⁹ Nonproliferation: The Pakistan Network. <http://www.cfr.org/publication/7751/> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁴⁰ Dodd, V. Al-Qaida plotting nuclear attack on UK, officials warn. <http://www.guardian.co.uk/uk/2006/nov/14/alqaida.politics> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁴¹ Doyle, J.E. Eyes on the Prize: A Strategy for Enhancing Global Security. http://www.carnegieendowment.org/files/abolishing_nuclear_weapons_debate.pdf#page=223 (aplūkota 25.04.2009.).

²⁴² U.S. Nuclear Brain Drain Feared. http://www.cbsnews.com/stories/2008/06/03/national/main4151291.shtml?source=RSSattr=SciTech_4151291 (aplūkota 26.04.2009.).

²⁴³ Stone, R. Fears grow of nuclear brain drain to Iran. <http://www.scidev.net/en/climate-change-and-energy/nuclear-energy/news/fears-grow-of-nuclear-brain-drain-to-iran.html> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁴⁴ Nuclear Proliferation and Terrorism. http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/cqr_proliferation.pdf (aplūkota 26.04.2009.).

sekmēšana un kodolatbrūņošānās,²⁴⁵ līdz ar to tā ietvaros netika paredzēts izvērst darbības pret starptautisko kodolterorismu. Tas nozīmē, ka šī globālā kodoldrošības sistēma kontrolē un uzrauga valstis, kā arī reaģē uz valstu un valdību radītajiem izaicinājumiem, līdz ar to ignorējot kodolieroču izmantošanas iespējamību ar nevalstiskajiem aktieriem vai „blēdīgām valstīm”. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma viens no būtiskākajiem trūkumiem, kas attiecas ne tikai uz nelegālo tirdzniecību ar kodoltehnoloģijām un teroristisko grupējumu izdarītajiem noziegumiem pret cilvēci, bet arī uz citām darbības sfērām globālās kodoldrošības sistēmas ietvaros, ir tā nespēja īstenot adekvātas pārbaudes un kontroles, kā arī garantēt piemēroto sodu reālu īstenošanu. Tomēr ir būtiski apzināties, ka norādes uz šiem trūkumiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma struktūrās neietver apgalvojumu, ka būtu nepieciešams to likvidēt. Gluži pretēji, starptautiskās sistēmas dinamikas un nosacījumi ir ievērojami mainījušies, līdz ar to, lai adekvāti reaģētu uz izaicinājumiem, ir nepieciešamas strukturālas pārmaiņas globālā kodoldrošības sistēmā.

4.3. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma nepilnības

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir nozīmīga globālā drošības sistēma. Proti, tas ir veidojis starptautisku vienprātību par to, ka kodolieroči nav nepieciešami valstu nacionālie instrumenti drošības sekmēšanai un ka to izmantošana var radīt globāla mēroga iznīcību. Šī globālā drošības sistēma ir novērsusi 1960. gados sludināto biedējošo nākotni, kad tika iedomāta pasaule ar 20 vai 30 kodolvarām.²⁴⁶ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir nodrošinājis legālu starptautisku pamatu, izveidojot principu un noteikumu kopumu, uz kuriem balstoties, ir iespējams regulēt un risināt ar kodoltehnoloģiju izplatīšanas mazināšanu saistītos jautājumus, kā arī tas ir nodrošinājis balstu jaunu instrumentu un mehānismu veidošanai un integrēšanai globālā drošības sistēmā. Tomēr pārmaiņas starptautiskajā sistēmā un to radītie izaicinājumi, kā arī draudu dimensiju attīstības tendences norāda uz kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ierobežojumiem adekvāti reaģēt uz kodoltehnoloģiju izplatīšanas rezultātā radītajām problēmām.

Viens no nozīmīgākajiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma trūkumiem ir to kontroles un uzraudzības mehānismu un instrumentu ierobežotās spējas veikt adekvātu savu funkciju izpildi. Proti, neskatoties uz to, ka Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra ir ierosinājusi un ieviesusi vairākus jaunus kontroles instrumentus, tās efektivitāti liek apšaubīt pastāvīgās liecības par nedeklarētu un iepriekš nezināmu kodolmateriālu izmantošanu, piemēram, kā tas ir vērojams Irānas un Ziemeļkorejas gadījumā. Adekvātas kontroles un

²⁴⁵ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

²⁴⁶ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

uzskaites trūkums kodolmateriālu jautājumā ir nozīmīgs trūkums, ko apliecina, piemēram, tas, ka ir nepieciešamas tikai 7 līdz 10 dienas, lai no plutonija izveidotu kodolieroci, savukārt, lai Starptautiskā Kodolenerģijas aģentūra atklātu šī plutonija esamību, ir nepieciešams vairāk nekā viens mēnesis.²⁴⁷ Līdzīgi, Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras spēju, īstenot visaptverošu kontroli pār visām tās pārraudzībā nodotajām kodoliekārtām, ierobežo arī tas, ka tās nozīmīgākie uzraudzības un kontroles instrumenti – Garantiju līgums un Papildus protokols – galvenokārt ir vērsts uz kodolmateriālu uzskaiti, līdz ar to tās kompetencē nav pārraudzīt citus ar kodoltehnoloģijām saistītos aspektus.²⁴⁸ Līdzīgi, ir vērojami arī Kodolpiegādātāju grupas kodoltehnoloģiju eksporta kontroles sistēmas ierobežojumi. Proti, tās ietvaros starp valstīm ir vērojamas domstarpības un pretrunīgas vīzijas par nepieciešamajām eksporta kontroles vadlīnijām un noteikumiem, kā arī Kodolpiegādātāju grupas locekles pārkāpj tās noteiktās saistības un pienākumus. Piemēram, neskatoties uz to, ka, lai atrisinātu jautājumu par Irānas kodolprogrammas slepeno attīstīšanu, ASV aizliedza ikvienai valstij piegādāt kodoltehnoloģijas Irānai, Krievija turpināja tai piegādāt kodoltehnoloģijas, nodrošinot tehnisko palīdzību jaunu kodolreaktoru celtniecībai, kā arī, balstoties uz ASV liecībām, Krievija un Irāna bija noslēgušas slepenu vienošanos par elementu piegādi, kas nepieciešami urāna gāzes bagātināšanas iekārtas celšanai.²⁴⁹ Turklāt, tehnoloģiju izklaidētība, starptautiskie nelegālie tirgi un paralēlā kodoltehnoloģiju izplatīšana rada šaubas par Kodolpiegādātāju grupas spēju ilgtermiņā nodrošināt efektīvu kontroli pār kodoltehnoloģiju eksportu.²⁵⁰

Būtisks kodolieroču attīstīšanas novēršanas instruments ir Vispārējais kodolizmēģinājumu aizlieguma līgums, bet tā lomu un nozīmi šī mērķa īstenošanā apšaubā tas, ka daudzas valstis, ieskaitot kodolkluba valstis, to nav ratificējušas,²⁵¹ līdz ar to faktiski uz šīm valstīm neattiecas Vispārējā kodolizmēģinājumu aizlieguma līguma saistības un tā deklarētie noteikumi. Tā ietvaros, daudzas valstis turpina attīstīt jaunus un modernākus kodolieročus, izmantojot datoru simulācijas un pazemes kodolizmēģinājumus.²⁵² No vienas puses, šādas darbības nevar uzskatīt par kodolizmēģinājumu to tradicionālajā izpratnē, līdz ar to tās neadekvāti būtu interpretēt kā Vispārējā kodolizmēģinājumu aizlieguma līguma saistību pārkāpumus, tomēr,

²⁴⁷ Sokolski, H. Rethinking Nuclear Terrorism. <http://www.npec-web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf> (aplūkota 27.04.2009.).

²⁴⁸ ElBaradei, M. Nuclear Non-Proliferation and Arms Control: Are We Making Progress? <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n017.html> (aplūkota 25.04.2009.).

²⁴⁹ Nuclear Overview. http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/index.html (aplūkota 25.04.2009.).

²⁵⁰ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

²⁵¹ Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty. Status of signature and ratification. <http://www.ctbto.org/the-treaty/status-of-signature-and-ratification/> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁵² The Nuclear Non-Proliferation Treaty and its Importance to Disarmament Efforts. http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_intro.htm (aplūkota 26.04.2009.).

no otras puses, tas, ka kodolkluba valstis nav ratificējušas šo kodolieroču attīstīšanas aizliegšanas struktūru un turpina attīstīt kodolieročus, norāda uz to Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saistību pārkāpumiem, proti, sekmēt kodolatbruņošanu, kā arī liek apšaubīt Vispārējā kodolizmēģinājumu aizlieguma līguma nozīmi un efektivitāti.

Būtiska starptautiska līmeņa politiskā arēna globālu problēmu risināšanai un starptautiskā miera un drošības sekmēšanai ir ANO Drošības padome. Pamatojoties uz to, ka kodolieroču izplatīšana un to iespējamā izmantošana ar nevalstiskajiem aktieriem ir atzīta par vienu no galvenajiem 21. gadsimta izaicinājumiem,²⁵³ ANO Drošības padome aktīvi iesaistās ar kodoltehnoloģijām saistītu jautājumu un problēmu risināšanā. Tās loma nelegālu darbību ar kodoltehnoloģijām ierobežošanā galvenokārt izpaužas ar rezolūciju pieņemšanu, kurās tiek noteiktas darbību vadlīnijas un piemērotas sankcijas pret aktieriem, kas veic ar kodoltehnoloģijām apšaubāmus pasākumus. Tomēr, analizējot ANO Drošības padomes izdoto rezolūciju ietekmi uz aktieriem, pret kuriem tās ir bijušas piemērotas, jāsecina, ka tai trūkst efektīvas rīcībspējas veidošanas. Tomēr pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka ANO Drošības padome pasīvi reaģē uz izaicinājumiem, ko rada apšaubāmas darbības ar kodoltehnoloģijām. Gluži pretēji, tā aktīvi līdzdarbojas kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas jautājumu risināšanā, ko apliecina, piemēram, tas, ka ANO Drošības padome pret Irānas darbībām pie urāna gāzes bagātināšanas un tās iespējamo kodolieroču programmu piemēroja četras rezolūcijas.²⁵⁴ Tās efektivitāti un nozīmi apšaubā ANO Drošības padomes nespēja panākt savu pieņemto lēmumu un sankciju reālu īstenošanu. Piemēram, neskatoties uz to, ka Irānas un Ziemeļkorejas gadījumā ANO Drošības padome pret šo valstu apšaubāmajām darbībām ar kodoltehnoloģijām piemēroja vairākas rezolūcijas un sankciju blokus, Irāna vēl joprojām atsakās atteikties no savas urāna gāzes bagātināšanas programmas, un Ziemeļkoreja savukārt ir saņēmusi salīdzinoši ierobežotas sankcijas gan par tās izstāšanos no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, gan veikto tāla rādīsa ballistiskās raķetes izmēģinājumu. Turklāt svarīgi ir izprast, ka, runājot konkrēti par Irānas un Ziemeļkorejas gadījumu, nespēja panākt lēmumu īstenošanu ietver ne tikai riskus par šo valstu iespējamo tālāku sava kodolpotenciāla attīstīšanu, bet tas var radīt pamudinājumus arī citām valstīm izvērst savu kodolprogrammu attīstīšanu, kas iespējams agrāk netika darīts bailēs no bargajiem sodiem. Šie gadījumi apliecina, ka ANO Drošības padome vairāk īsteno formālus pasākumus pret kodoltehnoloģiju izplatīšanas radītajiem riskiem, bet nevis koordinē rīcības plānus un reāli piemēro sodus. Nozīmīgi ir akcentēt, ka, balstoties uz ANO Statūtu 7. nodaļu, ANO Drošības

²⁵³ Drošāka pasaule – mūsu kopīgā atbildība. http://www.un.lv/uploaded_files/HLP-latv-tulkojums.doc (aplūkota 26.04.2009.).

²⁵⁴ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

padome ir vienīgā institūcija pasaulē, kurai ir likumīgas tiesības izmantot bruņotu spēku, lai cīnītos pret jebkāda veida kodolieroču radītajiem draudiem.²⁵⁵ Protams, maldīgi būtu apgalvot, ka ANO Drošības padomei būtu nepieciešams izmantot bruņotu spēku ikreiz, kad kāda valsts vai nevalstiskais aktieris nepakļaujas tās lēmumiem, jo lēmums par spēka izmantošanu ir ļoti sarežģīts, un tā pieņemšana ir atkarīga no vairākiem faktoriem. Piemēram, Ziemeļkorejas kodolprogrammas jautājumā, kuram raksturīgs ilglaicīgs risinājuma trūkums un kurā atspoguļojās Ziemeļkorejas atklāta nepakļaušanās saistībām un dažādu drošības struktūru rīkojumu neievērošana, šķiet, no vienas puses, bija nepieciešama ANO Drošības padomes iejaukšanās, izmantojot bruņotu spēku. Tomēr, no otras puses, Ziemeļkorejas pastāvīgie argumenti, ka ikviens uzbrukums tai tiks interpretēts kā kara pieteikums,²⁵⁶ mazināja racionālos iemeslus risināt Ziemeļkorejas kodolprogrammas jautājumu ar spēka palīdzību. Tomēr, pamatojoties uz to, ka arvien biežāk valstis un nevalstiskie aktieri pārkāpj savas saistības un nepakļaujas rīkojumiem, ANO Drošības padomes efektivitāti apšaubā arī tas, ka tā nekad nav izmantojusi bruņotu spēku, lai risinātu šos nepakļaušanās jautājumus, līdz ar to apliecinot, ka pret klajiem saistību pārkāpumiem tiks piemērots reāls sods.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros valstis izmanto gan vienpusējas, gan daudzpusējas pieejas, lai cīnītos ar kodolieroču izplatīšanas radītajiem riskiem. Neskatoties uz to, kāda attiecīgās problēmas risināšanai tiek piemērota pieeja, valstis nereti īsteno pretrunīgas un savstarpēji konfliktējošas darbības, kā arī izvēlas atšķirīgus konkrētās problēmas risināšanas instrumentus. Piemēram, Sagatavošanās komisijas (The Preparatory Committee) sesijā 2010. gada Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma Pārskata konferencei (The Treaty's Review Conference), kas notika 2007. gadā no 30. aprīļa līdz 11. maijam Vīnē un kurā var piedalīties visas Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma locekles,²⁵⁷ ASV, apvienojoties ar Ziemeļkoreju, balsoja pret Vispārējā kodolizmēģinājumu aizlieguma līguma principiem, kamēr tajā pašā laikā pieprasīja Ziemeļkorejai sniegt garantijas, ka tā vairs nekad neveiks kodolizmēģinājumus.²⁵⁸ Līdzīgi, arī 1995. gada Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma Pārskata un paplašināšanās konferencē (The 1995 Review and Extension Conference), kuras viens no galvenajiem mērķiem bija izlemt, vai Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma spēkā esamību pagarināt uz nenoteiktu vai

²⁵⁵ Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁵⁶ Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).

²⁵⁷ Preparatory Committee for the 2010 Non-Proliferation Treaty Review Conference. <http://www.un.org/NPT2010/> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁵⁸ Du Preez, J. Half Full or Half Empty? Realizing the Promise of the Nuclear Nonproliferation Treaty. http://www.armscontrol.org/act/2006_12/DuPreez (aplūkota 26.04.2009.).

fiksētu laika periodu,²⁵⁹ bija vērojama pretrunīga un pat provokatīva ASV darbība. Proti, lai panāktu vienprātību jautājumā par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma spēkā esamības pagarināšanu uz nenoteiktu laiku, ASV garantēja valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, pret tām neizmantojot kodolieročus, tomēr jau 2002. gada ASV Nacionālajā stratēģijā, lai cīnītos pret masu iznīcināšanas ieročiem bijušais valsts prezidents Džordžs Bušs apliecināja ASV gatavību izmantot kodolieročus pret valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, gadījumā, ja tās izrādīs interesi izmantot spēku pret ASV un tās sabiedrotajiem.²⁶⁰ ASV nepastāvīgie solījumi var ievērojami destabilizēt kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi, proti, šādas tās darbības daudzas valstis var izmantot, lai attaisnotu savus saistību pārkāpumus vai pat izstāšanos no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma. Līdzīgi, arī sešu pušu sarunās starp tās locekļiem ir vērojams vienprātības trūkums par to, ar kādiem līdzekļiem un mehānismiem būtu nepieciešams vērsties pret Ziemeļkoreju, lai pārtrauktu apšaubāmās darbības pie tās kodolprogrammas attīstīšanas. Proti, kamēr Japāna un ASV iestājas par spēcīgu sankciju piemērošanu Ziemeļkorejai, tikmēr Ķīna, Dienvidkoreja un Krievija, galvenokārt baidoties no milzīgajām emigrantu plūsmām, kas varētu rasties pēc Ziemeļkorejas režīma sabrukuma, tiecas īstenot mērenāku pieeju.²⁶¹ Valstu veiktās vienpusējās pretrunīgās darbības un starp tām pastāvīgais vienprātības trūkums, tām izvēloties dažādus problēmu risināšanas ceļus un instrumentus, apgrūtina pieņemt sarežģītus un konstruktīvus lēmumus un panākt vēlamo mērķi.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums ir būtiskākais globālās drošības sistēmas elements, nosakot galvenos principus kodoltehnoloģiju izplatīšanas risku mazināšanai un kodolarsenāla kontroles un uzraudzības sekmēšanai, līdz ar to nereti tas tiek pielīdzināts pašam Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam. Tomēr starptautiskās prakses vēsturiskās liecības, kas norāda uz adekvātu un efektīvu rīcības plānu trūkumu un valstu un nevalstisko aktieru spēju, atklāti pārkāpjot saistības un pienākumus, izvairīties no sankcijām, atklāj būtiskus trūkumus un ierobežojumus Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saturā, līdz ar to palielinot politiskajā diskursā prasības pēc tā strukturālām pārmaiņām.²⁶²

Par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma lomu un būtību tiek izteiktas trīs vīzijas. Pirmkārt, tiek argumentēts, ka tas ir novecojis un neatbilst jaunajiem starptautiskās sistēmas nosacījumiem. Proti, tas tika radīts Aukstā kara laikā, galvenokārt reaģējot uz draudiem par

²⁵⁹ Rydell, R. Looking Back: The 1995 Nuclear Nonproliferation Treaty Review and Extension Conference. http://www.armscontrol.org/act/2005_04/LookingBack (aplūkota 26.04.2009.).

²⁶⁰ Bunn, G. The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Bunn (aplūkota 26.04.2009.).

²⁶¹ Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program. <http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkota 23.04.2009.).

²⁶² Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

to, ka nekontrolēta kodolieroču izplatīšana var eskalēties līdz nejaušam kodolkaram, kā arī līdz jaunu kodolvaru rašanās, līdz ar to mazinot iebiedēšanas stratēģijas nozīmi. Mūsdienās kodoltehnoloģiju izplatīšanas radīto draudu dinamikas ir atšķirīgas, jo, neskatoties uz to, ka vēl joprojām kodolkara un jaunu kodolvaru rašanās riski ir klātesoši, galvenos izaicinājumus rada valstis un nevalstiskie aktieri, kas pārkāpj normas un principus, veicot ar kodoltehnoloģijām saistītas neatļautas darbības.²⁶³ Tā ietvaros, nereti 21. gadsimta izaicinājumi Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumam un globālai drošības sistēmai kopumā tiek raksturoti kā nepakļaušanās krīzes.²⁶⁴ Otrkārt, tiek uzsvērts, ka ir vērojama jau pakāpeniska Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma sairšana. Citiem vārdiem sakot, tas tiek attiecināts uz tā veikto dalījumu starp kodoltehnoloģiju civilo un militāro izmantošanu, kas ir apšaubāms no tehniskā viedokļa. Turklāt, globālā kodoltehnoloģiju drošības sistēma ir izrādījusies neefektīva, nosakot, kuras darbības ir vērstas uz miermīlīgiem mērķiem un kuras savukārt tiek novirzītas uz militāriem mērķiem. Līdzīgi, Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumā arī tiek uzsvērts, ka ir valstis, kurām ir tiesības savā rīcībā saglabāt jau esošos kodolieročus (kodolkluba valstis) vai arī attīstīt tos pēc izstāšanās no šīs drošības struktūras, tomēr tajā pašā laikā Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma galvenā ideja ir radīt vienprātību starptautiskajā līmenī par to, ka kodolieroči nav nepieciešami valstu un starptautiskās drošības un miera sekmēšanai un ka ir nepieciešams veidot pasauli brīvu no kodolieročiem. Turklāt, Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saturā tādu vārdu kopu skaidrojumu trūkums kā „miermīlīga kodoltehnoloģija”, „bruņošanās sāncensības pārtraukšana” un „kodolbruņošanās” apgrūtina nepārprotamu un skaidru risinājumu pieņemšanu, jo šos vārdu salikumus ir iespējams dažādi interpretēt. Treškārt, tiek argumentēts, ka Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums ir pārmērīgi pieļaujošs. Proti, atļaujot valstīm izmantot kodoltehnoloģijas miermīlīgiem mērķiem un tajā pašā laikā nespējot veikt praktisku dalījumu starp to civiliem un militāriem aspektiem, tas paralēli pieļauj attīstīt spējas izveidot kodolieroči salīdzinoši īsā laika posmā.²⁶⁵ Šīs vīzijas atklāj galvenos Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma trūkumu aspektus, tomēr, lai izprastu, kā tie apdraud globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas galvenos principus un mērķus, ir nepieciešams tos raksturot detalizētāk.

Būtisks Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma ierobežojums ir tā universalitātes trūkums, proti, ārpus tā veidotajām drošības struktūrām atrodas četras valstis, no kurām

²⁶³ Tertrais, B. Is the NPT Still a Useful Instrument?

http://www.europarl.europa.eu/hearings/20060914/sede/tertrais_en.pdf (aplūkota 27.04.2009.).

²⁶⁴ Tertrais, B. Saving the NPT: Past and Future Non-Proliferation Bargains.

http://www.frstrategie.org/barreCompetences/proliferations/tertrais_npt.pdf (aplūkota 27.04.2009.).

²⁶⁵ Tertrais, B. Is the NPT Still a Useful Instrument?

http://www.europarl.europa.eu/hearings/20060914/sede/tertrais_en.pdf (aplūkota 27.04.2009.).

Pakistāna, Indija un Izraēla Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgumu nekad nav ratificējušas²⁶⁶ un 2003. gada 10. janvārī no tā izstājās Ziemeļkoreja.²⁶⁷ Valstīm, atrodoties ārpus globālās kodoltehnoloģiju drošības sistēmas, nav iespējams garantēt adekvātu to kodolarsenāla uzskaiti un kontroli, kā arī to praktiski neierobežotās darbības ar kodoltehnoloģijām provocē valstis vai nu spēcīgāk savā rīcībā esošo kodolpotenciālu, vai arī izvērst mēģinājumus tos iegūt savā īpašumā. Turklāt, kontroles un pārraudzības trūkums pār šo valstu kodolprogrammām un ar tām saistītiem aspektiem veicina jaunu kodoltehnoloģiju izplatītāju rašanos. Piemēram, to apliecina Pakistānas zinātnieka A.Hana izveidotais starptautiskais kodoltehnoloģiju nelegālās tirdzniecības tīkls, kā rezultātā palielinājās gan kodoltehnoloģiju izplatītāju avotu skaits, gan paralēlā izplatīšana.²⁶⁸

Būtisks mēģinājums integrēt šīs ārpus drošības sistēmas esošās valstis kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma struktūrās bija vērojams 2005. gada 18. jūlijā, kad ASV un Indija vienojās par sadarbību civilās kodolenerģijas jomā. Pamatojoties uz šo vienošanos, Indija, parakstot Starptautiskās Kodolenerģijas aģentūras Papildus protokolu, atļauj tās inspektoriem veikt pārbaudes 14 no Indijas 22 kodolreaktoriem, garantē uzlabot sava kodolarsenāla drošību, kā arī Indija ieguva tiesības iepirkt no ASV duālās izmantošanas tehnoloģijas, ieskaitot materiālus un ekipējumu, ko ir iespējams izmantot urāna bagātināšanai un plutonija atdalīšanai. Savukārt ASV kompānijas, saskaņā ar šo vienošanos, ieguva tiesības celt kodolreaktorus Indijas valsts teritorijā, lai nodrošinātu kodoldegvielu savai civilai enerģijas programmai.²⁶⁹ Šī ASV un Indijas sadarbība civilās kodolenerģijas jomā ir ļoti pretrunīga, un to nav iespējams vērtēt vienzīmīgi. Proti, no vienas puses, to ir iespējams uzskatīt par mēģinājumu sadarboties ar vienu no valstīm, kas atrodas ārpus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma, kuras rezultātā palielinās kontrole un uzraudzība pār Indijas kodolpotenciālu, kā arī šo sadarbību ir iespējams interpretēt kā mēģinājumu Indiju integrēt globālā kodoltehnoloģiju drošības sistēmā. Tomēr, no otras puses, saskaņā ar šīs vienošanās nosacījumiem, Indija iegūst plašāku pieeju materiāliem un tehnoloģijām, ar kurām tā var palielināt sava kodolarsenāla apjomu, kā arī šī sadarbība var radīt negatīvu ietekmi uz kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu kopumā. Citiem vārdiem sakot, šī vienošanās mazina Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV panta „kaulēšanās dabas” būtību,

²⁶⁶ Cirincione, Joseph, Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peace, 2002. 3. p.

²⁶⁷ North Korea's withdrawal from the NPT. <http://www.converge.org.nz/pma/cra0965.htm> (aplūkota 23.04.2009.).

²⁶⁸ Nonproliferation: The Pakistan Network. <http://www.cfr.org/publication/7751/> (aplūkota 26.04.2009.).

²⁶⁹ Pan, E. The U.S.-India Nuclear Deal. <http://www.cfr.org/publication/9663/> (aplūkota 27.04.2009.).

līdz ar to tā var sekmēt valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, mēģinājumus izstāties vai arī neievērot Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma saistības.²⁷⁰

Ziemeļkorejas izstāšanās no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma 2003. gada 10. janvārī aktualizēja jautājumu par tā X punktu. Saskaņā ar šo X punktu, ikviens valsts var izstāties no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, ja tās „augstākās intereses” tiek aizskartas un apdraudētas un ja tā iesniedz paskaidrojumus par saviem izstāšanās iemesliem pārējām valstīm un ANO Drošības padomei.²⁷¹ Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums paredz, ka valsts, kura ir paredzējusi izstāties no tā, iesniedz ziņojumu par izstāšanās iemesliem ANO Drošības padomei trīs mēnešus pirms izstāšanās fakta stāšanās spēkā. Šis noteikums ir paredzēts, lai sniegtu iespēju ANO Drošības padomei izskatīt ziņojumu par izstāšanos, apsverot, vai tas nerada draudus starptautiskajai drošībai un mieram.²⁷² Analizējot Ziemeļkorejas izstāšanās gadījumu, tās arguments, ka izstāšanās fakts stājas spēkā pēc Ziemeļkorejas oficiālā paziņojuma par izstāšanās nodomu, kā arī tās salīdzinoši ierobežotie paskaidrojumi par izstāšanās iemesliem, akcentējot galvenokārt izjustos iespējamā uzbrukuma draudus no ASV,²⁷³ liek apšaubīt Ziemeļkorejas izstāšanās juridisko spēku. Citiem vārdiem sakot, Ziemeļkoreja neizpildīja Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma formālās izstāšanās prasības, un tās izstāšanās iemesli nav uzskatāmi par pamatotiem. Ziemeļkorejas izstāšanās gadījums norādīja arī uz kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma drošības struktūru efektivitātes trūkumu, novēršot šo provokatīvo un nepamatoto izstāšanos, kas savukārt apliecināja, ka no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma ir salīdzinoši viegli izstāties. Būtisks X punkta trūkums ir arī tas, ka tajā netiek precizētas, līdz ar to nav skaidrības par to, kādas likumiskas saistības attiecas uz attiecīgo valsti un uz tās veiktajām ar kodoltehnoloģijām saistītajām darbībām arī pēc izstāšanās no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma.²⁷⁴ Tā ietvaros, pastāv risks, ka valsts, kuras rīcībā nav kodolieroči, un kurai Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma ietvaros ir tiesības izmantot kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem, pēc tam, kad būs uzkrājusi pietiekamu kodolmateriālu daudzumu, nolems izstāties no Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma, lai nekontrolēti izvērstu kodolieroču ražošanu.

²⁷⁰ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

²⁷¹ Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).

²⁷² Bunn, G., Rhinelander, J.B. Withdrawal from the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons May Be a Threat to Peace and Security. <http://www.cdi.org/laws/npt-unsc-1.cfm> (aplūkota 23.04.2009.).

²⁷³ Du Preez, J., Potter, W. North Korea's Withdrawal from the NPT: A Reality Check. <http://cns.miis.edu/stories/030409.htm> (aplūkota 02.04.2009.).

²⁷⁴ Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

Atklājumi un liecības par Irānas darbu pie slepenas kodolprogrammas attīstīšanas saasināja jautājumu par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV punktu. Pamatojoties uz IV punktu, valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, ir tiesības izmantot kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem, līdz ar to šīs valstis var attīstīt „faktiskas iebiedēšanas” spējas. Turklāt, pamatojoties uz to, ka praktiski nav iespējams nošķirt civilos un militāros kodoltehnoloģiju izmantošanas aspektus,²⁷⁵ pastāv riski, ka šīs valstis šo priekšrocību var izmantot, lai izvērstu kodolieroču ražošanu. Tomēr tajā pašā laikā ievērojamus izaicinājumus radītu, ja valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, ierobežotu vai liegtu pieeju kodoltehnoloģijām. Citiem vārdiem sakot, Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV un VI punkti ir savstarpēji saistīti, jo vienošanās par tiem tika panākta kaulēšanās procesa rezultātā. Proti, valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, tika sniegta pieeja kodolenerģijas izmantošanai miermīlīgiem mērķiem, pret ko apmaiņā tās sniedza garantijas, ka neizvērsīs darbības, lai attīstītu vai kā citādāk iegūtu kodolieročus, savukārt kodolkluba valstis solīja sekmēt kodolatbruņošanās pasākumus.²⁷⁶ Tā ietvaros, valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, pieaugošo uzstājību uz savām tiesībām izmantot kodolenerģiju miermīlīgiem mērķiem un iegūt plašāku pieeju kodoltehnoloģijām var izskaidrot ar kodolkluba valstu salīdzinoši ierobežoto un lēno sava kodolarsenāla apjoma samazināšanu, kā arī ar to veiktajām provokatīvajām un pretrunīgajām darbībām. Piemēram, kā iepriekš tika minēts, 1995. gada Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma Pārskata un paplašināšanās konferencē, lai iegūtu valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, atbalstu Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma spēkā esamības pagarināšanai uz nenoteiktu laiku, kodolkluba valstis solīja tām negatīvās drošības garantijas, proti, neizmantojot pret tām kodolieročus un sekmēt kodolatbruņošanās pasākumus. Tomēr jau 2000. gada Pārskata konferencē tika likvidēta 1995. gada Pārskata un paplašināšanās konferencē skaidri definētā kodolatbruņošanās darbības programma, kuras galvenais mērķis bija izvērst „sistemātiskus un progresīvus mēģinājumus samazināt kodolieroču skaitu”, kas tika aizstāta ar Trīspadsmit soļiem (The Thirteen steps), kas bija praktiski pasākumi kodolatbruņošanās veicināšanai. Turklāt no šiem trīspadsmit pasākumiem reāli tika īstenots tikai sestais, proti, kodolvalstu „nepārprotamas saistības” sekmēt pilnīgu kodolatbruņošanos. Tomēr drīz pēc bijušā ASV prezidenta Džordža Buša stāšanās amatā viņš apgalvoja, ka šiem Trīspadsmit soļiem vairs nav likumiska spēka.²⁷⁷

Tomēr pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka kodolkluba valstis nesamazina savā rīcībā esošo kodolarsenālu. Piemēram, kopš Aukstā kara saspīlējuma kulminācijas 1960. gados pasaules

²⁷⁵ Turpat.

²⁷⁶ Weiss, L. Nuclear-Weapon States and the Grand Bargain. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Weiss (aplūkota 27.04.2009.).

²⁷⁷ Du Preez, J. Half Full or Half Empty? Realizing the Promise of the Nuclear Nonproliferation Treaty. http://www.armscontrol.org/act/2006_12/DuPreez (aplūkota 26.04.2009.).

kodolpotenciāla apjoms ir samazinājies no vairāk nekā 70 000 līdz 23 000 kodolieročiem,²⁷⁸ kā arī valstis gan vienpusēji, gan divpusēji turpina samazināt sava kodolarsenāla apjomu. Proti, ja 2006. gadā ASV rīcībā bija 10 104, Krievijas – 16 000, Francijas – 350, Anglijas – 200 un Ķīnas – 200 kodolieroču,²⁷⁹ tad 2009. gadā ASV rīcībā bija 9 400, Krievijas – 13 000, Anglijas – 185, Francijas – 300 un Ķīnas – 240 kodolieroču.²⁸⁰ Šie skaitļi norāda uz salīdzinoši ierobežotu kodolvalstu rīcībā esošo kodolieroču skaita samazināšanu, un kodolkluba valstu paziņojumi par to modernizēšanu²⁸¹ mazina kodolatbruņošanās būtību. Citiem vārdiem sakot, nav ievērojama atšķirība starp lielu kodolpotenciālu, kur kļūdīšanās iespēja mērķa sasniegšanā ir salīdzinoši liela no apjoma ziņā mazāka kodolarsenāla, kur šī kļūdīšanās iespēja praktiski nav. Līdzīgi, valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, neapmierinātību pret mēģinājumiem ierobežot to „neatņemamās tiesības” saasināja arī tas, ka Sagatavošanās komisijas sesijā ASV balsoja pret rezolūciju, kuras mērķis bija likumiski deklarēt negatīvās drošības garantijas. Šādas pretrunīgas kodolkluba valstu darbības un to salīdzinoši lēnā sava kodolpotenciāla apjoma samazināšana var spēcīgi ietekmēt to, kā valstis interpretē savas nacionālās drošības sekmēšanu Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma kontekstā, proti, kodolvalstis ar savām darbībām palielina kodolieroču lomu starptautiskajā politikā.²⁸²

Tā ietvaros, pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka galvenos izaicinājumus rada valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, pieaugošās prasības iegūt plašāku pieeju kodoltehnoloģijām un izvērst intensīvāku kodolenerģijas ražošanu, baidoties, ka tās varētu tikt novirzītas kodolieroču ražošanai. Gluži pretēji, kodolvalstu apšaubāmās darbības un nevēlēšanās vai salīdzinoši ierobežota to rīcībā esošā kodolarsenāla apjoma samazināšana veido kontekstu, kurā kodolieroču loma un būtība turpina palielināties. Zinot, ka vienošanās par Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma IV un VI punktu tika panākta savstarpējās kaulēšanās procesa rezultātā²⁸³ un pastāvot liecībām par vienas puses atklātu nepakļaušanos šī darījuma saistībām, maldīgi ir uzstāt un pieprasīt, lai tām pakļautos otra puse. Līdz ar to šī jautājuma risināšanai būtiska ir abu pušu abpusēja darbība.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma drošības un kontroles struktūru ierobežojumi un Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma nepilnības mazina globālās

²⁷⁸ Progress towards Reducing the Threat and Numbers of Existing Nuclear Weapons.

<http://www.nti.org/db/disarmament/index.html> (aplūkota 27.04.2009.).

²⁷⁹ Nuclear Notebook. Global nuclear stockpiles, 1945 – 2006.

<http://thebulletin.metapress.com/content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf> (aplūkota 27.04.2009.).

²⁸⁰ Status of World Nuclear Forces. <http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html> (aplūkota 27.04.2009.).

²⁸¹ World Nuclear Forces, 2007. <http://yearbook2007.sipri.org/chap12/app12A> (aplūkota 27.04.2009.).

²⁸² Du Preez, J. Half Full or Half Empty? Realizing the Promise of the Nuclear Nonproliferation Treaty.

http://www.armscontrol.org/act/2006_12/DuPreez (aplūkota 26.04.2009.).

²⁸³ Weiss, L. Nuclear-Weapon States and the Grand Bargain. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Weiss (aplūkota 27.04.2009.).

drošības sistēmas spēju ierobežot kodolieroču izplatīšanu un adekvāti reaģēt uz tās radītajiem izaicinājumiem. Tomēr pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka ir nepieciešams likvidēt kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmu un radīt pilnīgi jaunu ietvaru ar kodoltehnoloģijām saistītu jautājumu risināšanai. Neskatoties uz to, ka ir bijuši vairāki šādi ierosinājumi, kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros vienprātība par sarežģītu jautājumu iespējamiem risinājumiem ir ierobežota, līdz ar to pastāv maza iespējamība, ka pilnīgi jauns kodoltehnoloģiju drošības režīms būs spējīgs risināt šos jautājumus efektīvāk.²⁸⁴ Tā vietā, ir nepieciešamas strukturālas pārmaiņas un valstīm ir jārod vienprātība par savu darbību mērķiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros, jo nereti tās īsteno pretrunīgas un savstarpēji konfliktējošas pieejas.

²⁸⁴ Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).

Nobeigums

Pēc Aukstā kara starptautiskajā sistēmā bija vērojamas straujas strukturālas pārmaiņas, kas līdz ar to būtiski ietekmēja arī kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas vidi. Citiem vārdiem sakot, ja Aukstā kara laikā ASV un PSRS salīdzinoši viegli varēja sekmēt kodolieroču izplatīšanas ierobežošanu un nodrošināt pār tiem kontroli, tad 21. gadsimta sākumā starptautiskajā sistēmā kodolieročiem piemīt izklīdēts un pārnacionāls raksturs. Tā ietvaros, arvien sarežģītāk ir noteikt, kā īpašumā tie atrodas, līdz ar to praktiski neiespējami ir definēt iespējamās draudu avotus, kā arī noteikt, kad un vai vispār kodolieroči tiks izmantoti.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam kā globālai kodolatbrūņošanās sistēmai ir būtiska loma ar kodoltehnoloģijām saistītu izaicinājumu risināšanā. Tas ir nodrošinājis legālu starptautisku pamatu, izveidojot principu, normu, noteikumu un procedūru kopumu, uz kura balstoties ir iespējams regulēt kodolpotenciāla drošības sekmēšanas jautājumus starp tā dalībvalstīm. Tomēr pārmaiņas starptautiskajā sistēmā un tās neskaidrā un mainīgā daba, kā arī 21. gadsimta sākuma globāla līmeņa draudi, piemēram, jaunu kodolvalstu iespējamā rašanās, starptautiskais kodolterorisms un adekvātas kontroles trūkums pār kodolmateriāliem, rada būtiskus izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam.

Viens no nozīmīgākajiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma mērķiem ir sekmēt kodolieroču izplatīšanas ierobežošanu, tomēr 21. gadsimta sākumā ir vērojams, ka arvien vairāk starptautiskās sistēmas aktieru kodolieročus aplūko kā nozīmīgus instrumentus savas valsts nacionālās drošības sekmēšanai un kā līdzekļus, ar kuriem ir iespējams likt pārējai pasaulei pakļauties to izpratnei par starptautisko kārtību. Līdz ar to kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ietvaros nav izdevies mazināt kodolieroču lomu starptautiskajās attiecībās. Gluži pretēji, starptautiskās liecības par ar kodoltehnoloģijām saistītu tendenci attīstību norāda uz kodolieroču kā iebiedēšanas un drošības sekmēšanas līdzekļu lomas palielināšanos, kā arī uz pieaugošiem starptautisko aktieru mēģinājumiem tos iegūt savā īpašumā.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma kontroles un pārraudzības instrumenti un mehānismi nav pietiekami, lai sekmētu adekvātu esošo kodolarsenālu krājumu drošību. Tā ietvaros, pieaug kodolieroču izmantošanas iespējamība ar teroristiskiem grupējumiem, kā arī nesankcionēta kodoltehnoloģiju ieguve ar starptautiskajiem aktieriem. Šādas attīstības tendences sekmē salīdzinoši strauju kodolieroču izplatīšanu, ko galvenokārt nosaka starp starptautiskās sistēmas aktieriem pastāvošā savstarpējā atkarība un „drošības dilemma”. Citiem vārdiem sakot, iegūstot kodolieročus vienam starptautiskās sistēmas aktierim, automātiski samazinās citu aktieru drošības līmenis, līdz ar to arī pārējie starptautiskās sistēmas aktieri izvērsīs mēģinājumus tos iegūt savā īpašumā.

ANO Drošības padome kā galvenā Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līguma noteikumu ievērošanas uzraudzības institūcija ir izrādījusies neefektīva, sekmējot valstu pakļaušanos saistībām un pienākumiem. Tā ietvaros, mazinās visas globālās kodolatbrūņošanās sistēmas nozīme, jo, kā apliecināja Irānas un Ziemeļkorejas gadījums, tā vairāk tiecas pielāgoties jaunajiem nosacījumiem, ko rada kodolvaru skaita iespējamā palielināšanās, bet nevis adekvāti reaģē uz atklātiem saistību pārkāpumiem. Citiem vārdiem sakot, tās piemērotās sankcijas vairāk līdzinās formalitātei, bet nevis reālai piemēroto sankciju īstenošanai. Turklāt, ANO Drošības padome vairāk koncentrējas uz sankciju piemērošanu valstīm, kuru rīcībā nav kodolieroči, un nevalstiskajiem aktieriem, līdz ar to spēcinot apgalvojumu, ka kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms darbojas kodolvalstu interesēs.

Tomēr pārsteidzīgi būtu apgalvot, ka galvenos draudus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam rada valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, un nevalstisko aktieru mēģinājumi tos iegūt. Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas līgums, kas ir globālās kodolatbrūņošanās sistēmas pamats, ir darījuma tipa vienošanās. Proti, lai garantētu kodolieroču lomas samazināšanu starptautiskajās attiecībās, līdz ar to arī ierobežojot to iespējamo izmantošanu, ir nepieciešama saistību ievērošana gan no kodolvalstu, gan no valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, puses. Tomēr kodolkluba valstu – ASV, Krievijas, Francijas, Anglijas un Ķīnas – nevēlēšanās atteikties no kodolieročiem vai arī savu kodolarsenālu apjoma salīdzinoši ierobežotā samazināšana, kā arī šo valstu pretrunīgās darbības grauj šīs vienošanās būtību. Šādas attīstības tendences galvenokārt nosaka tas, ka vēl joprojām kodolieroči tiek skatīti kā efektīvi iebiedēšanas līdzekļi, kas vērsti uz starptautiskās drošības sekmēšanu, kā arī kodolieroču piederība palielina valsts ietekmi starptautiskās dienaskārtības veidošanā. Paradoksāli, bet, kamēr kodolkluba valstis tiecas ierobežot kodolieroču izplatīšanu, lai sekmētu starptautisko mieru, to nevēlēšanās atteikties no sava kodolarsenāla veido situāciju, kad arvien vairāk valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, tiecas iegūt plašāku pieeju kodoltehnoloģijām vai arī apsver iespējas iegūt kodolieročus savā rīcībā.

Turklāt, ASV tieksme vienpersoniski definēt vadlīnijas, pēc kurām vadoties būtu iespējams sasniegt starptautisko drošību un mieru, kā arī tās tendence atklāti iejaukties citu valstu iekšzemes lietās, lai, vadoties pēc savas izpratnes par lietu kārtību, ieviestu stabilitāti, sekmē valstu un nevalstisko aktieru mēģinājumus iegūt savā rīcībā kodolieročus, kas tiek izmantoti kā instrumenti, lai atbaidītu ASV.

Nereti starptautiskajā arēnā kā galvenais kodolieroču izmantošanas drauda avots tiek minētas valstis vai nevalstiskie aktieri, kuri aktīvi tiecas iegūt kodolieročus savā rīcībā. No vienas puses, riska pakāpe, kas attiecas uz kodolieroču iespējamo izmantošanu ar valstīm,

kuras tiecas tos iegūt savā īpašumā, un ar nevalstiskajiem aktieriem, ir augstāka nekā kodolkluba valstu radītie draudi. Tomēr, no otras puses, manuprāt, galvenos izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam rada kodolvalstu nevēlēšanās atteikties no kodolieročiem un salīdzinoši ierobežotā sava kodolarsenāla apjoma samazināšana. Šādas kodolvalstu darbības ne tikai palielina kodolieroču lomu starptautiskajās attiecībās, bet arī to apšaubāmās darbības, īpaši no ASV puses, veicina neapmierinātības un pretestības rašanos, kas lielā mērā izpaužas kā kodolapbruņošanās. To apliecina gan valstu, kuru rīcībā nav kodolieroči, gan nevalstisko aktieru sniegtie skaidrojumi par savām darbībām ar kodolieročiem, kur galvenie motīvi ir iegūt spēku, lai pretotos ASV tieksmei uzspiest savu izpratni par starptautisko kārtību, kā arī šo starptautisko aktieru darbības ar kodolieročiem ir reakcija uz atklātiem kodolkluba valstu saistību un pienākumu pārkāpumiem.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam arī turpmāk būs nozīmīga loma ar kodoltehnoloģijām saistītu jautājumu un izaicinājumu risināšanā, jo tas ir radījis galveno mērķi – pasaule brīva no kodolieročiem -, uz kuru starptautiskajai sabiedrībai vajadzētu tiekties. Tomēr šī mērķa sasniegšanai ir nepieciešams piemērot jaunas, kompromisa ceļā rastas pieejas, jo esošās stratēģijas neatbilst jaunajiem drošības sekmēšanas nosacījumiem, kā arī nereti valstis īsteno dažādas un pat pretrunīgas pieejas, kas drīzāk attālina no šī mērķa sasniegšanas, bet nevis veicina virzību uz to. Līdzīgi, analizējot nozīmīgāko izaicinājumu aspektus, vitāli nozīmīgi ir kodolkluba valstu apliecinājumi tam, ka kodolieroči nav nepieciešami instrumenti un ka tiem nav nekādas lomas starptautiskajās attiecībās, jo pašreiz kodolvalstu darbības norāda uz to mēģinājumiem saglabāt monopola pozīciju pār tiem, tajā pašā laikā provocējot citu starptautisko aktieru mēģinājumus tos iegūt savā rīcībā.

Pamatojoties uz šiem secinājumiem, ievadā izvirzītā hipotēze - izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam rada kodolvalstu nevēlēšanās atteikties no tiem un starptautisko aktieru vēlme tos iegūt savā rīcībā – ir pierādīta. Līdz ar to arī analīze par 21. gadsimta sākuma nozīmīgākajiem draudiem kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam, kas tika skatīta kontekstā ar globālās kodolapbruņošanās sistēmas spēju adekvāti reaģēt uz tiem, sniedz precīzu atbildi uz formulēto izpētes jautājumu, proti, vai ir vērojama kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanās?

Literatūras saraksts

Grāmatas:

- 1) Buzans, B. *Cilvēki, valstis un bailes*. Rīga: Izdevniecība „AGB”, 2000. 354 lpp. ISBN 9984-663-24-8.
- 2) Buzan, B., Weaver, O., de Wilde, J. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publishers, 1998. viii+212 p. ISBN 1-555-87-784-2.
- 3) Cirincione, Joseph., Wolfsthal, Jon. B., Rajkumar, Miriam. *Deadly Arsenals: tracking weapons of mass destruction*. New York: Carnegie Endowment for International Peaces, 2002. x+438 p. ISBN 0-87003-193-7.
- 4) Evans, G., Newnham, J. *The Dictionary of World Politics: a Reference Guide to Concepts, Ideas and Institutions*. London: University Press, 1990. x+433 p. ISBN 0-7450-0274-9.
- 5) Glossop, Ronald I. Military Aspects of the Contemporary Situation. In: Glossop, Ronald I. *Confronting War: An Examination of Humanity's Most Pressing Problem*. 2th Edition. London: McFarland, 1987. xiv+306 p. ISBN 0-89950-273-3.
- 6) Groom, A.J.R., Taylor, P. *Frameworks for International Co-operation*. London: Pinter, 1996. x+278 p. ISBN 1-85567-240-5.
- 7) Hasenclever, A., Mayer, P., Rittberger, V. *Theories of International Regimes*. United Kingdom: Cambridge University Press, 1997. x+224 p. ISBN 0-521-59849-4.
- 8) Holsti, K.J. *International Politics: a framework for analysis*. 7th Edition. London: Prentice Hall International Editions, 1995. xii+379 p. ISBN 0-13-169799-4.
- 9) Jervis, R. Security Regimes. In: Krasner, S. D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. 173. – 194. p. ISBN 0-8014-9250-5.
- 10) Kokoski, R. *Technology and the Proliferation of Nuclear Weapons*. New York: Oxford University Press, 1995. xxvi+253 p. ISBN 0-19-829170-1.
- 11) Krasner, Stephen D. *International Regimes*. New York: Cornell University Press, 1983. x+368 p. ISBN 0-8014-9250-5.
- 12) Krieger, J. *The Oxford Companion to Politics of the World*. New York: Oxford University Press, 1993. xxxi+1009 p. ISBN 0-19-505934-4.
- 13) Mearsheimer, J. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton, 2001. xvi+402 p. ISBN 978-0-393-32398-2.
- 14) Ozoliņa, Ž. *Latvijas drošības politikas reģionālie aspekti*. Rīga: Izglītība, 2000. 240 lpp. ISBN 9984-576-13-2.

- 15) Ozoliņa, Ž. *Politika un socioloģija*. Rīga: Zinātne, 2004. 221 lpp. ISSN 1407-2157.
- 16) Rittberger, V. *International Regimes and Peaceful Conflict Regulation*. In: Wallensteen, P. *Peace Research: Achievements and Challenges*. London: Westview Press, 1988. 144. – 165. p. ISBN 0-8133-7474-X.
- 17) Rittberger, V., Mayer P. *Regime Theory and International Relations*. Oxford: Clarendon Press, 1995. xix+430 p. ISBN 0-19-828029-7.
- 18) Sagan, S.D. *More will be worse*. In: Sagan, S.D., Waltz, K.N. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W.W.Norton & Company, 1995. 47. – 91. p. ISBN 0-393-96716-6.
- 19) Scruton, R. *A Dictionary of Political Thought*. London: The Macmillan Press, 1983. 499 p. ISBN 0-330-28099-6.
- 20) Viotti, Paul R., Kauppi, Mark V. *International Relations Theory: Realism, Pluralism, Globalism*. 2th Edition. New York: Machmillan, 1993. 123. – 140. p. ISBN 0-02-423021-9.
- 21) Waltz, Kenneth N. *Conflict and Cooperation in Anarchy*. In: Art, Robert J; Jervis, Robert. *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. 3th Edition. New York: HarperCollins Publishers, 1992. 7. – 27.p. ISBN 0-673-52441 -8.
- 22) Waltz, K.N. *More may be better*. In: Sagan, S.D., Waltz, K.N. *The Spread of Nuclear Weapons: A Debate*. New York: W.W.Norton & Company, 1995. 1. – 45. p. ISBN 0-393-96716-6.
- 23) Young, Oran R. *International Cooperation: Building Regimes for Natural Resources and the Environment*. London: Cornell University Press, 1989. xii+236 p. ISBN 0-8014-9521-0.

Interneta resursi:

- 24) Agreed Framework between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea. <http://www.kedo.org/pdfs/AgreedFramework.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).
- 25) Albright, D., Hinderstein, C. Documents Indicate A.Q. Khan Offered Nuclear Weapons Designs to Iraq in 1990: Did He Approach Other Countries? http://www.isis-online.org/publications/southasia/khan_memo.html (aplūkota 26.04.2009.).

- 26) Annual Report to Congress on the Safety and Security of Russian Nuclear Facilities and Military Forces. http://www.nci.org/02NCI/02/nic_annual-report.htm (aplūkota 27.04.2009.).
- 27) Barletta, M., Sands, A. Nonproliferation At Risk. <http://cns.miis.edu/opapers/op3/op3.pdf> (aplūkota 24.04.2009.).
- 28) Britain's Nuclear Weapons: from Maud to Hurricane. <http://nuclearweaponarchive.org/UK/UKOrigin.html> (aplūkota 01.04.2009.).
- 29) Broad, W.J., Sanger, D.E. With Eye on Iran, Rivals Also Want Nuclear Power. <http://www.nytimes.com/2007/04/15/world/middleeast/15sunnis.html?pagewanted=1&r=1> (aplūkota 25.04.2009.).
- 30) Buholcs, J. Ziemeļkoreja neļauj inspektoriem kontrolēt. <http://www.nra.lv/zinas/9706-ziemelkoreja-nelauj-inspektoriem-kontrolet.htm> (aplūkota 25.04.2009.).
- 31) Bunn, G., Rhineland, J.B. Withdrawal from the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons May Be a Threat to Peace and Security. <http://www.cdi.org/laws/npt-unsc-1.cfm> (aplūkota 23.04.2009.).
- 32) Bunn, G., Rhineland, J. NPT Withdrawal: Tome for the Security Council to Step In. http://www.armscontrol.org/act/2005_05/Bunn_Rhineland (aplūkota 23.04.2009.).
- 33) Bunn, G. The Nuclear Nonproliferation Treaty: History and Current Problems. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Bunn (aplūkota 26.04.2009.).
- 34) Changlin, Mu; Tao, PAN. International Nonproliferation Regimes after the Cold War. http://www.nautilus.org/archives/library/security/papers/Pan_TaoISODARCO.PDF (aplūkota 03.04.2009.).
- 35) Chanlett – Avery, E., Squassoni, S. North Korea's Nuclear Test: Motivations, Implications, and U.S. Options. <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL33709.pdf> (aplūkota 23.04.2009.).
- 36) Charter of the United Nations. <http://www.un.org/aboutun/charter/index.shtml> (aplūkota 26.04.2009.).
- 37) Comprehensive Nuclear Test Ban Organization. <http://www.ctbto.org/> (aplūkota 03.04.2009.).
- 38) Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty. http://www.ctbto.org/fileadmin/content/treaty/treaty_text.pdf (aplūkota 03.04.2009.).

- 39) Communications Received from Certain Member States Regarding Guidelines for the Export of Nuclear Material, Equipment and Technology. <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/PDF/infcirc254r8p1-060320.pdf> (aplūkota 03.04.2009.).
- 40) Cordesman, A.H., Al-Rodhan, K.R. Iranian Nuclear Weapons? The Uncertain Nature of Iran's Nuclear Programs. http://www.csis.org/media/csis/pubs/060412_iran_uncertainty.pdf (aplūkota 25.04.2009.).
- 41) Deutch, J. A Nuclear Posture for Today. <http://www.foreignaffairs.com/articles/60426/john-deutch/a-nuclear-posture-for-today> (aplūkota 07.04.2009.).
- 42) Dodd, V. Al-Qaida plotting nuclear attack on UK, officials warn. <http://www.guardian.co.uk/uk/2006/nov/14/alqaida.politics> (aplūkota 26.04.2009.).
- 43) Doyle, J.E. Eyes on the Prize: A Strategy for Enhancing Global Security. http://www.carnegieendowment.org/files/abolishing_nuclear_weapons_debate.pdf#page=223 (aplūkota 25.04.2009.).
- 44) Drošāka pasaule – mūsu kopīgā atbildība. http://www.un.lv/uploaded_files/HLP-latv-tulkojums.doc (aplūkota 26.04.2009.).
- 45) Du Preez, J. Half Full or Half Empty? Realizing the Promise of the Nuclear Nonproliferation Treaty. http://www.armscontrol.org/act/2006_12/DuPreez (aplūkota 26.04.2009.).
- 46) Du Preez, J., Potter, W. North Korea's Withdrawal from the NPT: A Reality Check. <http://cns.miis.edu/stories/030409.htm> (aplūkota 02.04.2009.).
- 47) ElBaradei, M. Nuclear Non-Proliferation and Arms Control: Are We Making Progress? <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n017.html> (aplūkota 25.04.2009.).
- 48) ElBaradei, M. Nuclear Terrorism: Identifying and Combating the Risk. <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/2005/ebsp2005n003.html> (aplūkota 24.04.2009.).
- 49) Esfandiari, G. New IAEA Report Shows Iran Nearing Nuclear Breakout Capability. http://www.rferl.org/content/New_IAEA_Report_Shows_Iran_Nearing_Nuclear_Breakout_Capability/1496564.html (aplūkota 26.04.2009.).

- 50) Evolution of the Nuclear Non-proliferation Regime 1945. – 1970.
<http://www.ppnn.soton.ac.uk/bb1/Bb1Chap1.pdf> (aplūkota 01.04.2009.).
- 51) FAQs. <http://www.ctbto.org/faqs/?uid=27&cHash=02e4f11bff> (aplūkota 03.04.2009.).
- 52) Ferguson, C.D., Potter, W.C. The Four Faces of Nuclear Terrorism.
http://www.nti.org/c_press/analysis_4faces.pdf (aplūkota 26.04.2009.).
- 53) Global Partnership Basics. <http://www.sgpproject.org/resources/GPbasics.html>
(aplūkota 26.04.2009.).
- 54) Global Plutonium and Highly Enriched Uranium (HEU) Stocks: Summary Tables and Charts. http://www.isis-online.org/global_stocks/summary_tables.html#table1.
(aplūkota 27.04.2009.).
- 55) Global Stocks of Nuclear Explosive Materials: Summary Tables and Charts.
http://www.isis-online.org/global_stocks/end2003/summary_global_stocks.pdf
(aplūkota 26.04.2009.).
- 56) Harrison, S.S. In a Test, a Reason to Talk. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/10/09/AR2006100901035.html> (aplūkota 23.04.2009.).
- 57) Helfand, I., Forrow, L., Tiwari, J. Nuclear Terrorism.
http://www.nci.org/02NCI/03/bmj_356.htm (aplūkota 27.04.2009.).
- 58) IAEA: Board of Governors. Implementation of the NPT safeguards agreement in the Islamic Republic of Iran.
<http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2003/gov2003-40.pdf>
(aplūkota 25.04.2009.).
- 59) IAEA Resolution on North Korea. http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/issues/proliferation/north-korea/iaea-resolution-north-korea_2003-01-06.htm (aplūkota 23.04.2009.).
- 60) IAEA Safeguards: Stemming the Spread of Nuclear Weapons.
http://www.iaea.org/Publications/Factsheets/English/S1_Safeguards.pdf
(aplūkota 26.04.2009.).
- 61) International Physicians for the Prevention of Nuclear War. Nuclear Terrorism.
<http://www.ippnw.org/ResourceLibrary/NuclearTerrorism.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).
- 62) Iran and Terrorism: State Sponsored Terrorism in Iran.
<http://terrorism.about.com/od/iran/p/Iran2.htm> (aplūkota 26.05.2009.).
- 63) Iranian Progress Toward Developing Nuclear Weapons.
<http://www.milnet.com/Iranian-Nuclear-Chronology.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

- 64) Iran Signs Additional Protocol on Nuclear Safeguards: Signing Ceremony Takes Place at IAEA. <http://www.iaea.org/NewsCenter/News/2003/iranap20031218.html> (aplūkota 25.04.2009.).
- 65) James Martin Center for Nonproliferation Studies. Workshop on the Nuclear Non-Proliferation Treaty. 2010: Time for a New Beginning. http://cns.miis.edu/treaty_npt/pdfs/090414_final_annecy_2009_report.pdf (aplūkota 25.04.2009.).
- 66) JFK on Nuclear Weapons and Non-Proliferation. http://www.wagingpeace.org/articles/2003/11/17_carnegie_jfk-nuclear.htm (aplūkota 02.04.2009.).
- 67) Johnston, R. Nuclear Terrorism Incidents. <http://www.johnstonsarchive.net/nuclear/wrjp1855.html> (aplūkota 26.04.2009.).
- 68) Keohane, R.O., Nye, J.S. Two cheers for multilateralism. <http://www.foreignpolicy.com/Ning/archive/archive/060/14.PDF> (aplūkota 12.02.2009.).
- 69) Kerr, P. North Korea Quits NPT, Says It Will Restart Nuclear Facilities. http://www.armscontrol.org/act/2003_01-02/nkorea_janfeb03 (aplūkota 23.04.2009.).
- 70) Klīve, M. Kodolieroču jautājuma zemūdens akmeņi. http://www.politika.lv/temas/starptautiska_politika/10605/ (aplūkota 24.05.2009.).
- 71) Lappin, Y. Ahmadinejad: Iran now nuclear power. <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3342489,00.html> (aplūkota 25.04.2009.).
- 72) Mearsheimer, J. The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent. <http://www.foreignaffairs.org/19930601faessay5189/john-j-mearsheimer/the-case-for-a-ukrainian-nuclear-deterrent.html> (aplūkota 16.02.2009.).
- 73) Mikhailow, V.N. Russian Nuclear Weapons in the 20th Century. <http://www.iss.niit.ru/pub-eng/pub-03.htm> (aplūkota 01.04.2009.).
- 74) Neff, T.L. Decision Time for the HEU Deal: U.S. Security v.s. Private Interests. http://www.armscontrol.org/act/2001_06/neffjun01 (aplūkota 26.04.2009.).
- 75) New World Order. <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enwiki/324621> (aplūkota 03.04.2009.).
- 76) Nikitin, B. North Korea's Nuclear Weapons. <http://fpc.state.gov/documents/organization/120976.pdf> (aplūkota 25.04.2009.).

- 77) N. Korea loudly declares its withdrawal from six-party talks. http://english.hani.co.kr/arti/english_edition/e_northkorea/349869.html (aplūkota 22.04.2009.).
- 78) N. Korea provides nuclear aid to Iran. <http://regimechangeiran.blogspot.com/2005/07/nkorea-provides-nuclear-aid-to-iran.html> (aplūkota 26.04.2009.).
- 79) Nonproliferation: The Pakistan Network. <http://www.cfr.org/publication/7751/> (aplūkota 26.04.2009.).
- 80) North Korea removed from US „axis of evil“. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/asia/article4218320.ece> (aplūkota 26.04.2009.).
- 81) North Korea's Statement of Withdrawal from the Nuclear Non-Proliferation Treaty. http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_north-korea-withdrawal_2003-01-10.htm (aplūkota 23.04.2009.).
- 82) North Korea's withdrawal from the NPT. <http://www.converge.org.nz/pma/cra0965.htm> (aplūkota 23.04.2009.).
- 83) Nuclear Brain Drain. <http://www.gyre.org/news/explore/nuclear-brain-drain> (aplūkota 26.04.2009.).
- 84) Nuclear Notebook. Global nuclear stockpiles, 1945 – 2006. <http://thebulletin.metapress.com/content/c4120650912x74k7/fulltext.pdf> (aplūkota 27.04.2009.).
- 85) Nuclear Overview. http://www.nti.org/e_research/profiles/Iran/Nuclear/index.html (aplūkota 25.04.2009.).
- 86) Nuclear Proliferation and Terrorism. http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/cqr_proliferation.pdf (aplūkota 26.04.2009.).
- 87) Nuclear Suppliers Group (NSG). <http://www.nsg-online.org/default.htm> (aplūkota 03.04.2009.).
- 88) Nuclear Suppliers Group – Transparency. http://www.sipri.org/contents/expcon/nsg_trans.html (aplūkota 03.04.2009.).
- 89) Nuclear Terror Attack Number One Threat. <http://www.nationalterroralert.com/updates/tag/nuclear-terrorism/> (aplūkota 26.04.2009.).
- 90) Nuclear Terrorism – How To Prevent It. <http://www.nci.org/nuketerror.htm> (aplūkota 26.04.2009.).

- 91) Nuclear Terrorism: Introduction.
http://www.nti.org/h_learnmore/nuctutorial/index.html (aplūkota 26.04.2009.).
- 92) Nuclear Weapons. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/iran/nuke.htm>
(aplūkota 25.04.2009.).
- 93) Nuclear Weapons – History. <http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/history/index.htm> (aplūkota 22.04.2009.).
- 94) Nuclear Weapons: Who Has What at a Glance.
<http://www.armscontrol.org/factsheets/Nuclearweaponswhohaswhat> (aplūkota 04.04.2009.).
- 95) Nye, J. Nonproliferation: A Long-Term Strategy.
<http://www.foreignaffairs.org/19780401faessay9867/joseph-s-nye/nonproliferation-a-long-term-strategy.html> (aplūkota 01.04.2009.).
- 96) O'Meara, Richard L. Regimes and Their Implications for International Theory. Pieejams: SAGE datu bāze. (aplūkota 12.02.2009.).
- 97) Pan, E. The U.S.-India Nuclear Deal. <http://www.cfr.org/publication/9663/>
(aplūkota 27.04.2009.).
- 98) Panofsky, W.K.H. The Nonproliferation Regime Under Siege.
<http://www.thebulletin.org/web-edition/op-eds/the-nonproliferation-regime-under-siege> (aplūkota 02.04.2009.).
- 99) Perkovich, G., Cirincione, J., Wolfsthal, J. Gottemoeller, R. Universal Compliance: A Strategy for Nuclear Security.
<http://www.carnegieendowment.org/files/UC2.FINAL3.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).
- 100) Pieaug starptautiskā spriedze Ziemeļkorejas iecerētās raķetes palaišanas dēļ.
<http://www.2v.lv/index.php/geopolitics/2951-pieaug-starptautisk-spriedze-ziemekorejas-iecerts-raetes-palainas-d> (aplūkota 25.04.2009.).
- 101) Pilat, J. F. *The end of the NPT regime*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).
- 102) Pilat, J.F. Virtual Nuclear Weapons.
<http://www.osti.gov/bridge/servlets/purl/615627-yBBEOO/webviewable/615627.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).
- 103) Posen, B.R. The Security Dilemma and Ethnic Conflict.
http://web.mit.edu/polisci/research/posen/posen_security_dilemma.pdf (aplūkota 16.02.2009.).
- 104) Preparatory Committee for the 2010 Non-Proliferation Treaty Review Conference. <http://www.un.org/NPT2010/> (aplūkota 26.04.2009.).

- 105) Progress towards Reducing the Threat and Numbers of Existing Nuclear Weapons. <http://www.nti.org/db/disarmament/index.html> (aplūkota 27.04.2009.).
- 106) Proliferation Security Initiative. <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm> (aplūkota 26.04.2009.).
- 107) Protocol Additional. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/2005/infcirc193a8.pdf> (aplūkota 26.04.2009.).
- 108) Rauf, T. Successes of the Nuclear Non-Proliferation Regime. <http://cns.miis.edu/pubs/ionp/iaea.htm> (aplūkota 02.04.2009.).
- 109) Robert, B. 1995 and the End of the Post-Cold War Era. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/roberts.htm> (aplūkota 05.04.2009.).
- 110) Russia: History of the US-Russian HEU Agreement and HEU Feed Deal. <http://www.nti.org/db/nisprofs/russia/fissmat/heudeal/heudeal.htm> (aplūkota 26.04.2009.).
- 111) Rydell, R. Looking Back: The 1995 Nuclear Nonproliferation Treaty Review and Extension Conference. http://www.armscontrol.org/act/2005_04/LookingBack (aplūkota 26.04.2009.).
- 112) Samore, G. Future of the Nuclear Nonproliferation Regime. <http://www.eusec.org/samore.htm> (aplūkota 03.04.2009.).
- 113) Sciolino, E. Soviet Brain Drain Poses Atomic Risk, U.S. Report Warns. <http://www.nytimes.com/1992/01/01/world/soviet-brain-drain-poses-atomic-risk-us-report-warns.html> (aplūkota 26.04.2009.).
- 114) Security Council Condemns North Korea Rocket Launch. <http://www.foxnews.com/story/0,2933,515196,00.html> (aplūkota 25.04.2009.).
- 115) Shay, S. Iran, Hizballah, and the Palestinian Terror. http://books.google.lv/books?id=4kGIpMI5HC0C&dq=axis+of+evil&printsec=frontcover&source=bl&ots=9G9Patk0yH&sig=BLO9fx81c0-u3zjnZBpLJK26Rkg&hl=lv&ei=h2H0SaLBDsu4_Aai79TrCQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6#PPPI,M1 (aplūkota 21.04.2009.).
- 116) Shultz, G.P., Perry, W.J., Kissinger, H.A., Nunn, S. A World Free of Nuclear Weapons. <http://www.yaleglobal.yale.edu/display.article?id=8592> (aplūkota 22.04.2009.).
- 117) Sokolski, H. Rethinking Nuclear Terrorism. <http://www.npec-web.org/Presentations/article060201Rethinking%20Nuclear%20Terrorism.pdf> (aplūkota 27.04.2009.).

- 118) Statement by G8 Leaders. The G8 Global Partnership against the Spread of Weapons and Materials of Mass Destruction. <http://www.g7.utoronto.ca/summit/2002kananaskis/arms.html> (aplūkota 26.04.2009.).
- 119) Status of World Nuclear Forces. <http://www.fas.org/programs/ssp/nukes/nuclearweapons/nukestatus.html> (aplūkota 27.04.2009.).
- 120) Stone, R. Fears grow of nuclear brain drain to Iran. <http://www.scidev.net/en/climate-change-and-energy/nuclear-energy/news/fears-grow-of-nuclear-brain-drain-to-iran.html> (aplūkota 26.04.2009.).
- 121) Suleman, A.M. *Bargaining in the Shadow of Violence: The NPT, IAEA, and Nuclear Non-Proliferation Negotiations*. Pieejams: EBSCO: Political Science Complete. (aplūkota 02.04.2009.).
- 122) Taniguchi, T. Nuclear Security: Lessons Learned from the Past and Future Global Directions. <http://www.iaea.org/NewsCenter/Statements/DDGs/2005/taniguchi16032005.html> (aplūkota 10.04.2009.).
- 123) Tarzi, S.M. *International Regimes and International Relations Theory: Search for Synthesis*. Pieejams: SAGE datu bāze. (aplūkota 02.04.2009.).
- 124) Tertrais, B. Is the NPT Still a Useful Instrument? http://www.europarl.europa.eu/hearings/20060914/sede/tertrais_en.pdf (aplūkota 27.04.2009.).
- 125) Tertrais, B. Saving the NPT: Past and Future Non-Proliferation Bargains. http://www.frstrategie.org/barreCompetences/proliferations/tertrais_npt.pdf (aplūkota 27.04.2009.).
- 126) The „Atoms for Peace” Agency. <http://www.iaea.org/About/index.html> (aplūkota 03.04.2009.).
- 127) The Baruch Plan. <http://www.atomicarchive.com/Docs/Deterrence/BaruchPlan.shtml> (aplūkota 01.04.2009.).
- 128) The Convention on the Physical Protection of Nuclear Material. <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Infcircs/Others/inf274r1.shtml> (aplūkota 26.04.2009.).

- 129) The Nuclear Non-Proliferation Treaty and its Importance to Disarmament Efforts. http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_npt_intro.htm (aplūkota 26.04.2009.).
- 130) Treaty on the Non-proliferation of Nuclear Weapons. <http://www.fas.org/nuke/control/npt/text/npt2.htm> (aplūkota 03.04.2009.).
- 131) Understanding Nuclear Terrorism. http://iis-db.stanford.edu/pubs/20768/Nuc_terr_back.pdf (aplūkota 26.04.2009.).
- 132) United Nations Security Council. Resolution 1540 (2004). <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N04/328/43/PDF/N0432843.pdf?OpenElement> (aplūkota 25.04.2009.).
- 133) United Nations Security Council. Resolution 1737 (2006). http://www.iaea.org/NewsCenter/Focus/IaeaIran/unsc_res1737-2006.pdf (aplūkota 25.04.2009.).
- 134) United Nations Security Council. Resolution 1718. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/572/07/PDF/N0657207.pdf?OpenElement> (aplūkota 25.04.2009.).
- 135) U.S. Nuclear Brain Drain Feared. http://www.cbsnews.com/stories/2008/06/03/national/main4151291.shtml?source=RSSattr=SciTech_4151291 (aplūkota 26.04.2009.).
- 136) Weapons of Terror: Freeing the World of Nuclear, Biological and Chemical Arms. http://www.wmdcommission.org/files/Weapons_of_Terror.pdf (aplūkota 25.04.2009.).
- 137) Weiss, L. Nuclear-Weapon States and the Grand Bargain. http://www.armscontrol.org/act/2003_12/Weiss (aplūkota 27.04.2009.).
- 138) Woolf, A.F. 91144: Nuclear Weapons in the Former Soviet Union: Location, Command, and Control. <http://www.fas.org/spp/starwars/crs/91-144.htm> (aplūkota 07.04.2009.).
- 139) World Nuclear Forces, 2007. <http://yearbook2007.sipri.org/chap12/app12A> (aplūkota 27.04.2009.).
- 140) World powers urge Iran to suspend nuclear enrichment during talks. <http://www.haaretz.co.il/hasen/spages/992625.html> (aplūkota 25.04.2009.).
- 141) Ziemeļkoreja palaiž raķeti, ignorējot starptautisko spiedienu. <http://www.apollo.lv/portal/news/1843/articles/153947> (aplūkota 25.04.2009.).
- 142) Ziemeļkoreja paziņo, ka tai ir kodolieroči. <http://www.tvnet.lv/zinas/arzemes/article.php?id=71611> (aplūkota 23.04.2009.).

- 143) Zissis, C. The Six-Party Talks on North Korea's Nuclear Program.
<http://www.cfr.org/publication/13593/> (aplūkota 23.04.2009.).
- 144) Zune, S. International Terrorism.
http://www.fpiif.org/briefs/vol3/v3n38terr_body.html (aplūkota 04.04.2009.).

Anotācija

Izstrādātā bakalaura darba nosaukums ir „Izaicinājumi kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam 21. gadsimta sākumā”. Mūsdienu starptautiskajā sistēmā kodolieroči ir izplatīti pa visu pasauli, kas nozīmē, ka tiem piemīt pārnacionāls raksturs, un kodolieroču radītajiem draudiem ir raksturīga difūza daba. Līdz ar to arvien sarežģītāk ir definēt iespējamus draudu avotus, jo nav iespējams precīzi noteikt, kā īpašumā atrodas kodolieroči, kad un vai vispār tie tiks izmantoti.

Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīms ir nozīmīgs institucionāls ietvars ar kodoltehnoloģijām saistītu jautājumu risināšanai. Tas, balstoties uz noteiktu principu, normu, noteikumu un procedūru kopumu, ne tikai regulē dalībvalstu stratēģijas kodoltehnoloģiju drošības sekmēšanā, bet tā ietvaros ir izdevies izvairīties no 1960. gados sludinātās starptautiskās sistēmas kārtības, kad tika iedomāta pasaule ar 20 vai 30 kodolvarām. Tomēr vēl joprojām 21. gadsimta sākumā nav vērojama kodolieroču stratēģiskās lomas mazināšanās. Citiem vārdiem sakot, palielinās starptautiskās sistēmas aktieru skaits, kas kodolieročus aplūko kā nozīmīgus instrumentus savas valsts nacionālās drošības sekmēšanai un kā līdzekļus, ar kuriem ir iespējams likt pārējai pasaulei pakļauties to izpratnei par starptautisko kārtību. Balstoties uz to, darbā ir izvirzīta hipotēze – izaicinājumus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam rada kodolvalstu nevēlēšanās atteikties no tiem un starptautisko aktieru vēlme tos iegūt savā rīcībā.

Pēc Aukstā kara laika posma radītās straujās pārmaiņas starptautiskajā sistēmā un pieaugošā dažādu draudu dimensiju dabas sarežģītība, kā arī vienprātības un izpratnes trūkums, ar kādiem instrumentiem būtu iespējams pret tām vērsties, norāda uz Kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma ierobežojumiem pielāgoties jauniem drošības sekmēšanas nosacījumiem. Līdz ar to darbā ir izvirzīts izpētes jautājums - vai ir vērojama kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma vājināšanās?

Darba gaitā hipotēze tiek pārbaudīta, analizējot būtiskākos draudus kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīmam – 1) jaunas kodolvalstis; 2) starptautiskais kodolterorisms; 3) kontroles trūkums pār kodolmateriāliem un 4) kodolieroču izplatīšanas ierobežošanas režīma nepilnības -, kas tiek skatīti kontekstā ar globālās kodolatbrūņošanās sistēmas spēju adekvāti reaģēt uz tiem.

Annotation

The title of the thesis is “Challenges to the regime of non-proliferation at the beginning of the XXI century”. In the international system of nowadays nuclear weapons have been spread all over the world which means that they are not restricted to national borders and the threat they cause has a diffusive character. Therefore, it gets more and more difficult to define potential sources of threat as it is impossible to identify precisely who actually has nuclear weapons and when or if they will ever be used.

The Non-Proliferation Regime is an important institutional framework to deal with issues connected with nuclear technologies. Grounded on the aggregate of certain principles, standards, regulations and procedures it handles strategies of participating nations to foster nuclear safety, moreover, in 1960-ies it made possible to avoid implementation of the popular in that time idea of the world with 20 to 30 nuclear powers. However, at the beginning of the 21st century there still has not been observed diminishing of strategic role of nuclear weapons. In other words, there is observed an increase in the number of actors of international system who see nuclear weapons as a significant instrument to make the rest of the world submit to their vision of international order. Therefore, the thesis puts forward a hypothesis: challenges to the non-proliferation regime are caused by unwillingness of nuclear powers to do away with nuclear weapons as well as willingness of international actors to have them at their disposal.

The rapid changes in international system during the period after Cold War and the complicated nature of the increasing threat as well as lack of understanding and consonance in the issue which instruments to use against the aforementioned suggests that the non-proliferation regime is limited to get adjusted to the new conditions to facilitate safety. Therefore, the thesis puts forward an issue of research: is there observed weakening of the non-proliferation regime?

The thesis analyses the most essential threats to the non-proliferation regime: 1) new nuclear powers; 2) international nuclear terrorism; 3) lack of control over nuclear materials; 4) drawbacks of the non-proliferation regime itself – which are viewed in the framework of the ability of the global system of nuclear disarmament to adequately react to them.

BAKALĀURA DARBS AIZSTĀVĒTS

2009. gada “_____” _____

ar atzīmi _____

Protokols Nr. _____